

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İŞSİZLİK VE ÜÇÜZ AÇIK

YÜKSEK LİSANS

MÜCELLA KOZ

OCAK-2022
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İŞSİZLİK VE ÜÇÜZ AÇIK

UNEMPLOYMENT AND TRIPLE DEFICITS

YÜKSEK LİSANS

Mücella KOZ

**OCAK-2022
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İŞSİZLİK VE ÜÇÜZ AÇIK

UNEMPLOYMENT AND TRIPLE DEFICITS

YÜKSEK LİSANS

Mücella KOZ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ömer AKKUŞ

**OCAK-2022
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**İşsizlik ve Üçüz Açık**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmalarını kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

12/01/2022

.....
Mücella KOZ

TEŞEKKÜR

İŞsizlik ve üçüz açık baŐlıklı tez çalıŐmamda öncelikle engin bilgi ve donanımıyla bana yol gösteren ve görüşlerine her zaman başvurduğum danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ömer AKKUŞ'a vermiş olduğu destek ve önerilerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak bu süre zarfında maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen, bana sabır gösteren çok kıymetli aileme özellikle biricik annem Nimet KOZ'a; tez süreci boyunca beni teşvik eden, cesaretlendiren değerli arkadaşlarıma ve dostlarıma çok teşekkür ederim.

Mücella KOZ
GÜMÜŞHANE- 2022

ÖZET

İşsizlik dünya genelinde birçok ülkenin karşı karşıya kaldığı makroekonomik sorunlardan biridir. Bu nedenle oldukça önem arz eden ciddi bir ekonomik sorundur. İşsizlik, gelişmişlik düzeylerine göre her ülkede farklı boyutlarda etkili olmakla beraber özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, zamanla yapısal bir problem haline gelmektedir. Ekonomide iç ve dış dengeyi temsil eden tasarruf- yatırım dengesi, bütçe dengesi ve cari dentedeki bozulmalar, farklı ekonomik sorunları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla dünyada her geçen gün artan işsizliğin, üçüz açığı oluşturan bileşenlerle ilişkisi merak edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı makroekonomik istikrarsızlığın önemli göstergelerinden biri olan işsizliğin, üçüz açığı oluşturan tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari açıkla olan ilişkisini incelemektir. Bu amaçla Türkiye’de işsizlik ve üçüz açık ilişkisi, 2000:1-2020:4 dönemini kapsayan veriler kullanılarak Yapısal VAR (SVAR) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, işsizliği en fazla etkileyen değişkenin cari açık en az etkileyen değişkenin ise bütçe açığı değişkeni olduğu görülmüştür. Ayrıca tasarruf açığı değişkeni ve modelde kontrol değişkeni olarak yer alan döviz kuru değişkeninin işsizliği azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe açığı, Cari açık, İşsizlik, SVAR modeli, Tasarruf açığı

SUMMARY

Unemployment is one of the macroeconomic problems faced by many countries around the world. Therefore, it is a serious economic problem of great importance. Unemployment, although it is effective in different dimensions in each country according to the level of development, becomes a structural problem over time, especially in developing countries such as Turkey. The distortions in the savings-investment balance, the budget balance and the current account balance, which represent the internal and external balance in the economy, bring along different economic problems. Therefore, the relationship between unemployment, which is increasing day by day in the world, and the components that make up the triple deficit, is being wondered.

The aim of this study is to examine the relationship of unemployment, which is one of the important indicators of macroeconomic instability, with the savings deficit, budget deficit and current account deficit, which form triple deficit. For this purpose, the relationship between unemployment and triple deficit in Turkey has been estimated with the Structural VAR (SVAR) method using data covering the period 2000:1-2020:4. As a result of the analysis, it has been seen that the variable that affects unemployment the most is the current account deficit and the variable that affects the least is the budget deficit variable. In addition, it was concluded that the savings gap variable and the exchange rate variable, which is the control variable in the model, reduce unemployment.

Keywords: Budget deficit, Current deficit, Saving deficit, SVAR model, Unemployment

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar DİZİNİ	XI
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	XII
EKLER DİZİNİ.....	XIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XIV
1. GİRİŞ	1
2. İŞSİZLİK: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1.İşsizliğin Tanımı ve Kavramları.....	5
2.2. İşsizlik Türleri	6
2.2.1. İradî İşsizlik.....	6
2.2.2. Gayri İradî İşsizlik.....	6
2.2.3. Friksiyonel (Arızı) İşsizlik	6
2.2.4. Yapısal (Strüktürel) İşsizlik	6
2.2.5. Konjonktürel (Devri) İşsizlik	7
2.2.6. Reel ücret İşsizliği.....	7
2.2.7. Gizli İşsizlik	8
2.2.8. Teknolojik İşsizlik.....	9
2.2.9. Mevsimsel İşsizlik.....	9
2.2.10.Doğal İşsizlik	9
2.2.11.NAIRU	11
2.3. İşsizliğin Maliyeti	12
2.3.1. İşsizliğin Sosyal Maliyeti	12
2.3.2. İşsizliğin Ekonomik Maliyeti	13
2.4. İktisadi Yaklaşımlar Açısından İşsizlik	13
2.4.1 Merkantilist Yaklaşım ve İşsizlik	14
2.4.2. Fizyokrasi Yaklaşımı ve İşsizlik	15
2.4.3.Klasik Yaklaşım ve İşsizlik.....	16

2.4.4. Neoklasik Yaklaşım ve İşsizlik.....	17
2.4.5. Keynesyen Yaklaşım ve İşsizlik	17
2.4.6. Post Keynesyen Yaklaşım ve İşsizlik	20
2.4.7. Yeni Klasik İktisat Yaklaşımı ve İşsizlik.....	20
2.4.8. Yeni Keynesyen Yaklaşım ve İşsizlik.....	21
2.4.9. Küreselleşme Karşıtı Stiglitz Yaklaşımı ve İşsizlik	22
2.4.10. Monetarist Yaklaşım ve İşsizlik.....	23
2.5. İş Arama Teorisi.....	25
2.6. İçerdekiler – Dışardakiler Teorisi.	25
2.7. Ücret Etkinliği Teorisi	26
2.8. Beveridge Teorisi	28
2.9. Okun Kanunu	29
3. ÜÇÜZ AÇIK: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	31
3.1. Üçüz Açık Hipotezinin Temel Bileşenleri	31
3.1.1. Cari İşlemler Dengesi.....	31
3.1.1.1. Cari İşlemler Dengesini Etkileyen Faktörler.....	33
3.2. Cari Açık.	34
3.2.1. Cari Açığa Yönelik Yaklaşımlar	37
3.2.1.1. Esneklikler (Marshall – Lerner) Yaklaşımı.....	37
3.2.1.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı.....	39
3.2.1.3. Mundell Fleming Modeli	40
3.2.1.4. Tüketimin Dönemler Arası İkamesi.....	41
3.1.2. Bütçe Dengesi	42
3.3. Bütçe Açığı.....	43
3.3.1. Bütçe Açığıyla İlgili Yaklaşımlar	44
3.3.1.1. Klasik Yaklaşım	44
3.3.1.2. Keynesyen Yaklaşım.....	45
3.3.1.3. Ricardian Yaklaşım	46
3.3.1.4. Monetarist Yaklaşım	47
3.3.1.5. Neoklasik Yaklaşım	47
3.1.3. Tasarruf – Yatırım Açığı.....	49
3.1.3.1. Tasarruf – Yatırım Açığına Yönelik Yaklaşımlar.....	52
3.4. İkiz Açık Kavramı – Ortaya Çıkışı ve İkiz Açığa Yönelik Yaklaşımlar.	55
3.4.1. Keynesyen Yaklaşım.....	57
3.4.2. Ricardocu Denklik Yaklaşımı.....	57

3.5. Üçüz Açık Kavramı ve Üçüz Açığın Ortaya Çıkışı.....	58
4. İŞSİZLİK VE ÜÇÜZ AÇIK: EKONOMETRİK ANALİZ	62
4.1. Literatür.....	62
4.2. Veriler Ve Kapsamı.....	65
4.3. Çalışmada Kullanılan Ekonometrik Yöntemlerin Teorik Anlatımı	66
4.3.1. Durağanlık Analizi	66
4.3.2. Birim Kök Testleri	67
4.3.3. Yöntem: Yapısal VAR (SVAR) Modeli	70
4.3.4. Ekonometrik Model	73
4.4. Ampirik Bulgular	76
4.4.1. Birim Kök Testi Sonuçları	76
4.4.2. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	79
4.4.3. LM Otokorelasyon Testi Sonuçları	80
4.4.4. Değişen Varyans Testi Sonuçları	81
4.4.5. SVAR Analizi Tahmin Sonuçları.	82
4.4.6. Etki- Tepki Analizi Sonuçları	82
4.4.7. Varyans Ayrıştırması Sonuçları	84
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	87
KAYNAKÇA.....	90
ÖZGEÇMİŞ	110

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1. Ödemeler Dengesi Analitik Sunum	32
Tablo 2. Cari Açık ve İşsizlik İlişkisini İnceleyen Çalışmalar.....	62
Tablo 3. Tasarruf Açığı ve İşsizlik İlişkisini İnceleyen Çalışmalar.....	64
Tablo 4. Bütçe Açığı Ve İşsizlik İlişkisini İnceleyen Çalışmalar	65
Tablo 5. Veri Setine Ait Bilgiler	65
Tablo 6. ADF Birim Kök Testi Sonuçları	76
Tablo 7. KPSS Testi Sonuçları	77
Tablo 8. Zivot- Andrews Birim Kök Testi Model A Sonuçları	78
Tablo 9. Zivot- Andrews Birim Kök Testi Model C Sonuçları	78
Tablo 10. Lee- Strazicich (2003) Model AA Sonuçları.....	79
Tablo 11. Lee – Strazicich (2003) Model CC Sonuçları.....	79
Tablo 12. VAR Modeli İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Tespiti.....	80
Tablo 13. LM- Otokorelasyon Testi Sonuçları	80
Tablo 14. Değişen Varyans – White Testi Sonuçları.....	81
Tablo 15. SVAR Modeli Varyans Ayrıştırması Sonuçları	85

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Orjinal Phillips Eğrisi (PE) Ve Doğal İşsizlik Oranına Entegre Edilmiş Phillips Eğrisi.....	11
Şekil 2. Klasik Modelde Geçici İşsizlik.....	16
Şekil 3. Keynesyen Ekolde İşsizliğin Oluşumu.....	19
Şekil 4. Keynesyen Ekolde İşsizliğin Oluşumu.....	19
Şekil 5. Monetaristlere Göre Phillips Eğrisi.....	24
Şekil 6. Etkin Ücret Teorisi.....	27
Şekil 7. Beveridge Eğrisi.....	28
Şekil 8. Cari Açık ve Temel Makroekonomik Bağlantılar.....	36
Şekil 9. Develüasyon ve Marshall Koşulu.....	38
Şekil 10. J Eğrisi.....	39
Şekil 11. Türkiye’de 2000 – 2020 Dönemi İşsizlik ve Cari Açık.....	42
Şekil 12. Türkiye’de 2000 – 2020 Dönemi İşsizlik ve Bütçe Açığı.....	48
Şekil 13. Türkiye’de 2000 – 2020 Dönemi İşsizlik ve Tasarruf Açığı.....	60
Şekil 14. Karakteristik Polinomun Ters Kökleri.....	81
Şekil 15. İşsizlik Değişkeninin Verilen Şoklar Karşısındaki Tepkisi (Etki – Tepki Analizi Sonuçları).....	82

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Akt	: Aktaran
ADF	: Augmented Dickey Fuller
AIC	: Akaike Information Criteria
Bkz.	: Bakınız
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
ILO	: International Labour Organization
IMF	: International Monetary Fund
İO	: İşsizlik Oranı
KPSS	: Kwiatkowski- Phillips- Schmidt- Shin
LS	: Lee Strazicich
OECD	: Avrupa Ekonomik İş Birliği Örgütü
NAIRU	: Non- Accelerating Inflation Rate of Unemployment
NRU	: Natural Rate of Unemployment
PE	: Phillips Eğrisi
REK	: Reel Döviz Kuru
SIC	: Schwarz Information Criteria
SVAR	: Yapısal VAR (Structural Vector Autoregressive)
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	: Vector Autoregression
ZA	: Zivot – Andrews
WTO	: World Trade Organization

1. GİRİŞ

İşsizlik, dünya genelinde birçok ülkenin karşı karşıya kaldığı gerek sosyal gerekse ekonomik açıdan olumsuz etkileri olan temel makroekonomik sorunlardan biridir. Bir ülkenin ekonomik gelişmişliği ve toplumsal refahı işsizlik problemini çözmedeki başarısıyla ölçülmektedir. Bu açıdan ülkeler için işsizliği arttıran nedenler üzerinde durmak ayrıca önem arz etmektedir.

1980’li yıllar ve sonrasında hızlı bir şekilde yayılan ve dünyayı etkisi altına alan küreselleşme olgusu, önemli bir değişimin miladı olmuştur. Yaşanan ekonomik dönüşüm gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkeleri derinden etkilemiştir. Bu durumun ülkeler üzerinde sosyal ve ekonomik yönden olumsuz sonucu işsizlik olmuştur. Böylece işsizlik, küresel ekonomide yer alan bütün ülkelerin temel ve ortak problemi haline gelmiştir. (Temel ve Yapraklı, 2015: 1-2). İşsizlik, ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarına göre değişiklik gösteren ve birçok ülkenin mücadele etmek zorunda olduğu ciddi bir ekonomik sorundur. (Eser ve Terzi, 2008: 230). Şüphesiz Türkiye de bu mücadelede başı çeken ülkeler arasında yerini almaktadır. 1980’de uygulamaya geçen ekonomik dönüşümle beraber Türkiye’de ekonomide liberalizasyon ve ihracata yönelik dış ticaret politikaları sayesinde, işsizlik üzerinde birçok ekonomik faktörün etkisini görmek mümkündür. (Tarı ve Bakkal, 2017: 2-3). Fakat işsizlik sadece küresel ekonomide yer alan siyasi, iktisadi, sosyal vb. olaylardan etkilenmenin yanında etkileri de olan çok boyutlu bir kavramdır (Aslan ve Çakır, 2017: 7). Buna istinaden dünya genelinde çoğu ülkenin ortak sorunu olmakta ve her dönem gündemdeki yerini korumaktadır.

Dünyada işsizlikle ilgili son üç yılın verileri incelendiğinde durumun vahameti gözler önüne serilmektedir. 2018 yılında 172 milyon olan işsiz sayısı, 2019 ve 2020 yıllarında yaklaşık olarak 174 milyona ulaşmıştır. Tabi ki bu rakamlar kayıt dışı ve kötü şartlarda çalışanların hariç tutulduğu nihai verilerdir (Worldbank, 2021). Türkiye’de ise özellikle 2000’li yıllarda işsizlik oranının çift haneli rakamlara ulaştığı görülmüş olmakla beraber bazı dönemlerde bu oranda düşüşler yaşanmıştır. Ancak işsizlik oranında gerçekleşen bu düşüş, istenilen düzeyde gerçekleşmeyerek gittikçe artma eğilimi sergilemiştir.

İşsizliğin artmasında birçok makroekonomik faktör belirleyici rol oynamaktadır. Tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari açık bu faktörler arasında yer almaktadır. Bu bakımdan işsizlik sorununun işsizliğe neden olan faktörlerle ele alınıp incelenmesi, konuyla ilgili yorumlama ve öngörülerin daha gerçekçi olmasına imkân vermektedir. Böylece işsizlik

sorunuyla karşı karşıya kalan ülkeler, bu sorunların çözümünde uygun politika arayışına gidebilmekte ve yerinde ekonomik atılımlar gerçekleştirebilmektedir (Güriş ve Yaman, 2018: 137).

Üçüz açık problemi genel olarak ekonomik kapasitesinin üstünde büyümek isteyen ülkelerde ulusal tasarruflardaki yetersizlikten kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin yurt içi tasarrufları, dış ticarete serbestleşme ve sermaye hareketliliği oluşumunun etkisiyle yüksek oranda yatırım ve büyüme çabası karşısında yetersiz kalmıştır. Bu durum ülkeyi tasarruf ihtiyacını temin etmede dış kaynaklara yönelmiştir. Artan dış kaynak kullanımı ise cari açıktaki artışı tetikleyerek cari açığı daha ciddi ekonomik boyutlara taşımıştır. Dolayısıyla üçüz açık sorununu anlamada tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari açık kavramları üzerinde durularak bu kavramların daha iyi bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir (Berke vd., 2015: 67-69).

Üçüz açık hipotezinin ortaya çıkışı temelde ikiz açık hipotezine dayanmaktadır. 1980'li yıllar küreselleşmenin ön plana çıkıp ivme kazandığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli dönüşümlerin yaşandığı sürecin başlangıcıdır. Bu değişim beraberinde dış ticaretteki liberalleşmeyle yatırım ve sermaye hareketlerindeki artışlara ve ülke ekonomilerine de önemli ölçüde yön vermiştir. Böyle bir gelişme neticesinde, yatırımlarını finanse etmek isteyen fakat bunun için yeterli tasarruf rezervine sahip olmayan ülkeler dış kaynak arayışına girişmiştir. Ancak yabancı kaynak kullanımındaki artışlar, iç ve dış ekonomik dengeyi bozarak; bütçe açığı ve cari açık gibi makroekonomik sorunlara yol açmıştır. Cari açıktaki artışa bütçe açıklarının da eşlik etmesi sonucu, iç ve dış dengedeki baskının ülke ekonomileri üzerindeki yükü artmıştır (Karanfil ve Kılıç, 2015: 2).

Tarihsel açıdan bakıldığında 1980'li yıllarda ABD'de Ronald Regan'ın başkanlık yaptığı dönemde, bütçe açıklarında yaklaşık olarak 200 milyar dolarlık ciddi bir artış gözlemlenmiştir. (Kovancılar, 2013: 74-75). Bu durum karşısında Başkan Regan'ın uygulamış olduğu vergi politikaları hem bütçe açığına hem de cari açığa neden olmuştur (Bolat vd., 2011: 161). Bu iki açığın aynı anda görüldüğü durumu ABD'li ekonomist Martin Feldstein "ikiz açık" olarak adlandırmıştır. Feldsteine göre, 1980'lerde kamu harcamalarındaki artışlar ilk etapta bütçe açıklarına ve aynı dönemde cari açıklara neden olmuştur. (Feldstein, 1992: 1). Buradaki yaklaşımdan, bir ekonomide iç denge unsurlarından biri sayılan bütçe açığı ve dış denge unsurların biri olan cari açık arasında güçlü bir ilişki olduğu çıkarımı yapılabilmektedir (Bilgili ve Bilgili, 1998: 2).

Son zamanlarda cari açığın önemli bir belirleyicisi ve dikkat çeken bir husus olan tasarruf açığı kavramı, büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek isteyen ülkeler

açısından önem arz etmektedir. Yurt içi tasarrufların yetersizliği, yatırım ve büyümede eksik finansman ihtiyacı olan ülkeleri, bilhassa GOÜ'leri, yurt dışı tasarruflara başvurma konusunda teşvik etmektedir. Böylece yabancı sermaye girişi sonucu bozulan dış denge cari açılara neden olmaktadır. Bundan dolayı ekonomiler özellikle uzun dönemde yatırımlarının finansmanını büyük ölçüde yurt içi tasarruflar aracılığıyla sağlamalıdır (Değirmen ve Şengönül, 2012: 1- 2). Kalkınma ve sanayileşme çabası içinde olan ülkelerin yatırım harcamalarındaki artış, yurt içi tasarruflar üzerinde bir baskı oluşturmakta ve ülkeleri yetersiz tasarruf ihtiyacını karşılamada dış tasarruflara yönlendirmektedir. Dolayısıyla tasarruf arayışında dış borçlanmaya giden ülkelerde cari işlemler dengesi bozulmakta ve durum cari açılara neden olmaktadır (Balan, 2016: 58).

Tasarruf açığı veya tasarruf eksikliği şeklinde de ifade edilen iç dengesizlik sorunu bütçe dengesini bozmaktadır (Kaygısız vd, 2016: 275). Devletin bütçe dengesindeki bu bozulma ise cari dengeyi olumsuz etkilemektedir. Bütün bu bilgiler dahilinde, bir ekonomide bütçe açığı ve cari açığın aynı anda görüldüğü ekonomik durumu ifade eden ikiz açık hipotezine tasarruf- yatırım açığının eklenmesiyle literatürde üçüz açık olarak bilinen kavram ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla üçüz açık hipotezi de ikiz açık hipotezine benzer şekilde; üç açığın aynı anda varlık göstermesinden meydana gelmektedir. Szakolczai (2006)'ya göre üçüz açık kavramı, ikiz açığa tasarruf-yatırım açığının eklenmesiyle ortaya çıkmakta veya ikiz açığın daha kapsamlı bir şekli olarak belirtilmektedir (Szakolczai, 2006: 40- 41).

Bu çalışmada 2000:01-2020:04 dönemini kapsayan çeyreklik verilerle “İşsizlik ve Üçüz Açık” ilişkisi araştırılmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde konuya ilişkin genel bilgilerden bahsedilmektedir. İkinci ve üçüncü kısımlarında işsizlik ve üçüz açığa ait teorik ve kavramsal çerçeve yer almaktadır. Ayrıca üçüz açık hipotezinin anlatıldığı üçüncü kısımda, işsizliğin tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari açık değişkenleriyle olan ilişkisi ilgili dönem bazında kullanılan veriler aracılığıyla tarafımca oluşturularak grafikler yardımıyla incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca üçüz açık değişkenlerinin her birinin işsizlikle olan ilişkisini ele alan literatür çalışmaları tablolar halinde sunulmuştur. Daha sonra dördüncü bölümde analizde kullanılan veri seti ve kapsamına ilişkin tanıtım yapılarak; analizde kullanılacak bütün testlerin teorik bilgisine değinilmiştir. Devamında işsizlik ve üçüz açık ilişkisinin araştırılmasında kullanılan Yapısal VAR (SVAR) yöntemine göre kurulan modelin metodolojik açıklaması yapılmıştır. Analiz ve bulgular kısmına gelindiğinde ise çalışmada kullanılan SVAR yönteminin ön koşulu olan durağanlık sınaması için geleneksel ve yapısal kırılmalı birim kök testleri tahmin edilmiştir. SVAR modeli kurulurken kullanılan değişkenler; işsizlik, tasarruf açığı, bütçe

açığı, cari açık ve modele kontrol değişken olarak dahil edilen döviz kurudur. Konulan kısıtlar çerçevesinde kurulan SVAR modeliyle elde edilen sonuçlar, söz konusu değişkenlerin işsizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu göstermektedir. Elde edilen ekonometrik bulgular neticesinde Türkiye'nin kronik sorunu haline gelen işsizliğin, iç ve dış ekonomik dengeyi oluşturan makroiktisadi göstergelerden tasarruf- yatırım dengesi, bütçe dengesi ve cari dengedeki olumlu veya olumsuz durumdan etkilendiği sonucuna varılmıştır. Son olarak beşinci bölümde, çalışmayla ilgili genel bir değerlendirmenin yapıldığı ve politika önerilerinin sunulduğu sonuç kısmı yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı üçüz açık hipotezini oluşturan bütçe açığı, tasarruf açığı ve cari açık değişkenlerinde meydana gelen değişimin işsizlik üzerindeki etkisini araştırmaktır. Yerli ve yabancı yazında işsizlik kavramı genel olarak enflasyon, büyüme ve döviz kuru gibi çeşitli makroekonomik faktörlerle ilişkilendirilmiştir. Ancak işsizlik birçok farklı makroekonomik büyüklükle neden sonuç ilişkisi içerisinde bağlantılıdır. Yapısal VAR modeli bu ilişkileri analiz eden ve açıklayan oldukça kullanışlı bir yöntemdir. Bu bağlamda işsizlik ve üçüz açık ilişkisi SVAR yöntemi kullanılarak ele alınmaktadır.

2. İŞSİZLİK: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde işsizliğin tanımı, işsizlikle ilgili bazı temel kavramlar, işsizlik türleri ve işsizliğe yönelik yaklaşımların yer aldığı teorik bilgilere yer verilmiştir.

2.1. İşsizliğin Tanımı ve Kavramları

İşsizlik kavramıyla ilgili literatürde genel kabul görmüş belli başlı tanımlar yer almaktadır. Üretim faktörleri (emek, sermaye, girişimci ve hammadde) veya bir ülkenin ekonomik kaynakları kapasitesinin tam ve etkin bir şekilde kullanılmaması işsizlik olarak kabul edilmekte ve üretim olanakları eğrisi içindeki herhangi bir noktaya tekabül etmektedir (Ertek, 2009: 319).

Çalışma hayatının temel yapıtaşı olan işsizlik, toplumsal refahı arttırmak yoksulluğu azaltmak ve daha insani şartlar altında yaşamak adına kazanılması gereken bir zaferdir (Ekin, 2012: 127). İşsizlik aynı zamanda üretim faktörlerinden emeğin etkin ve verimli bir şekilde kullanılmaması, işgücünün çalışma hayatına dahil olamaması durumu şeklinde de belirtilebilir (Jacopsen ve Skillman, 2004: 498- 490). Diğer benzer bir ifade ise insan gücünün istihdamda yer alamaması durumudur (Ekin, 2003: 2).

TÜİK işsizliği, referans dönem içinde istihdama dahil olmayan (herhangi bir işte çalışmamış veya ücret almamış, hiçbir şekilde eline bir iş karşılığı bir kuruş para geçmemiş) 30 günlük süreçte iş arama yollarından hiç değilse birini deneyen, 15 gün içinde iş başı yapabilecek çalışma çağındaki ve kurumsal olmayan 15 yaş ve üzeri çalışma çağındaki tüm bireyler, toplam nüfus içinde iş gücüne dahil olmayan “işsiz” statüsündekiler şeklinde tanımlamaktadır (TÜİK, 2019).

İşsizlik, emek faktörünün kimi zaman âtıl olması durumunda kalkınma hızında azalma, gelir dağılımında adaletsizlik, yoksullukta ise artış demektir (TÜSİAD, 2004: 15-16). Ve görüldüğü üzere işsizlik, sosyal ve ekonomik boyutta ciddi sorunlar teşkil etmektedir.

Bir ekonomideki işgücü, teorik olarak istihdam edilenler ve işsizlerin toplamından oluşmaktadır. Toplam işgücü içerisinde istihdama dahil olamayan kesimin yüzdesi bize işsizlik oranını vermektedir (Mankiw, 2010: 38). Ekonominin genel durumu hakkında bilgi vermede kritik öneme sahip işsizlik oranı, işgücü piyasasına dair her türlü fikir, yöntem ve gelişmelerden faydalanan iktisat politikaları için oldukça önemlidir (Yüceol, 2005: 119). İşgücüne katılım oranı ise 15-65 yaş aralığındaki yetişkin nüfusu kapsamaktadır ve $(\text{işgücü}/\text{yetişkin nüfus}) \cdot 100$ şeklinde formüle edilmektedir.

2.2. İşsizlik Türleri

İşsizlik, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, etnik köken, coğrafi dağılım, meslek ve süre gibi etkiler nedeniyle kendi içinde kategorilere ayrılır (Yıldırım vd., 2016: 362). Şimdi teker teker bunların ne olduğuna bir değinelim.

2.2.1. İradi İşsizlik

Belli bir dönemde cari ücret veya kanunda belirlenen ücret düzeyinde çalışma olanağı bulmasına rağmen gönüllü olarak çalışma isteği göstermeyen kişilerin dahil olduğu işsizlik türüdür. Bir nevi gönüllü işsizlikte denilebilir. Marjinal ürün ve verimliliği ölçüsündeki bir ücreti kabul etmemesi kişiyi iradi işsiz yapar. Tabii ki iradi işsizlik farklı nedenlerden de kaynaklanmış olabilir. Kişinin istihdama dahil olması kendi kontrolündedir; Yaşam kalitesini arttırmak için daha iyi şartlarda çalışmayı düşünmesi o sürede işsiz kalmayı göze aldığı göstermektedir (Yıldırım vd., 2016: 363).

2.2.2. Gayri İradi İşsizlik

İş gücü piyasasında belli bir ücret düzeyinde çalışmayı gönülsüz bir şekilde kabul eden kişiler topluluğudur. Bu kişiler istihdam talebindeki azalma sonucunda buradaki açıklıktan faydalanma ve daha iyi koşullarda çalışma beklentisi içerisinde olan geniş işçi kitlesini oluşturmaktadır (Yıldırım vd., 2016: 364).

2.2.3. Friksiyonel (Arızı) İşsizlik

Tam istihdam koşullarına sahip ekonomilerde bile her zaman görülen bir işsizlik türüdür (Aydın, 2012: 29). Ayrıca bu işsizlik türü, farklı zamanlarda, farklı şehir ve endüstrilerde, işe giriş ve işten çıkışlarda görülen dalgalanmalar neticesinde ortaya çıkmaktadır (Simon, 1988: 715). Dolayısıyla arızı işsizlik, genelde iş ve yer değişikliğinden; daha doğrusu iş sistemi ve sunumunun karşı karşıya gelmemesinden kaynaklanmaktadır ve ekonomilerde bu işsizliği tamamen ortadan kaldırmak mümkün değildir (Talas, 1997: 138).

2.2.4. Yapısal İşsizlik

Yapısal işsizlik en yalın haliyle, işgücü piyasasındaki işleri yapacak uygunluğa sahip nitelikte iş gücünün bulunamaması şeklinde ifade edilmektedir. Örnek verecek olursak bir yerde kurulan bir tesis, fabrika veya şirketin, bünyesinde çalıştıracağı yönetici, mühendis, tekniker vb. eğitimler almış kişileri bulamıyor ve oradaki işsizler bu işlerde

çalışmıyorsa bu durumdaki işsizlik yapısal işsizliktir. Kısacası işin ve iş gücünün tutarsızlığıdır. İşi arz eden ve talep eden arasındaki denkleşmeme, bir açıdan işgücü arz ve talebinin uyuşmadığı durumdur (Guy, 1983: 138). Friksiyonel işsizliğe benzemekle birlikte aslında yapısal işsizlik ülkeler için daha büyük bir sorun olarak görülmektedir. Çünkü friksiyonel işsizlikte kişiler belli bir süre işsizliğe katlanabilmekte ve sonunda yeteneklerine uygun işi bulabilmektedirler. Fakat yapısal işsizlikte uygun iş piyasasına girene kadar geçen sürenin uzaması durumu birtakım sosyal sorunlara davetiye çıkarmaktadır (Limoncuoğlu, 2006: 8). Ayrıca yapısal işsizlik, ekonominin yapısal özellikleri ve talep yönlü değişimlerinin yanısıra ekonomideki içsel ve dışsal değişkenlerden kaynaklanan bir işsizlik türüdür (Kanca, 2012: 2- 3).

2.2.5. Konjonktürel (Devrevi- EksikTalep) İşsizlik

Konjonktürel işsizlik, bir ekonomide iktisadi dalgalanma sonrasında görülen işsizliktir. Ekonomide talep yetersizliğinin üretim faaliyetlerini kısması ekonomide resesyon sürecini başlatır ve ekonomi yeniden bir canlanma veya büyüme trendine girene kadarki süreçte birçok kişi işini kaybeder. Dolayısıyla bu işsizlik, ekonomide makroiktisadi analizlerde son derece ehemmiyet kazanmaktadır. Ekonomide zaman zaman vuku bulan konjonktürel işsizlik, ekonominin durgunluktan çıkıp büyüdüğü zaman ortadan kalkabilir. Yani friksiyonel ve yapısal işsizlik gibi her zaman ekonomide var olmaz (Ertek, 2009: 329).

2.2.6. Reel Ücret İşsizliği

Reel ücret işsizliğini açıklamaya başladığımızda karşımıza konuyla ilgili iki zıt görüşte yaklaşım çıkmaktadır. Bunlardan ilki reel ücret ve istihdam arasındaki ilişkiyi savunan Neoklasik yaklaşımdır. Onlara göre piyasaki işleyişi sorunsuz bir şekilde gerçekleştiren kendi deyimleriyle piyasanın “görünmez el” olarak adlandırılan bir sistem tarafından yönetildiğini söylerler. Ekonomide gayri iradi işsizlik olmayacağını ve çalışma arzusunda olan her bireyin iş bulabileceğini belirtirler. Esnek ücretler sayesinde ekonominin emek arz ve talebi dengede olacak ve emek piyasasındaki arz ve talep fazlalığı ortadan kalkacaktır. Bütün bunlara ek olarak Neoklasiklerin görüşlerinde reel ücret ve istihdam arasında ki yakın ilişkiyi görmek mümkündür. Keynesyen yaklaşım ise tam aksini savunur. Keynesyenlere göre reel ücretler ve istihdam arasında herhangi bir ilişki yoktur. Şöyle ki ücretlerdeki azalmayla birlikte işverenin daha çok emek talep etmeye, iş arayanın ise çalışmaya razı edecek etkili olacak bir piyasa sisteminin olabileceğini kabul etmezler (Özata ve Esen, 2010: 56-57).

Neoklasik yaklaşıma göre reel ücretlerdeki düşüş işsizliği azaltmaktadır. Keynesyen yaklaşım ise reel ücretlerdeki bu düşüşün, işsizliği azaltmadığı gibi ekonomiyi de gittikçe çıkmaza sürükleyen bir durum olarak ifade etmektedir. Neoklasiklerin reel ücret ve istihdam için kullandığı “görünmez el” piyasanın arz ve emek dengesini sağlarken; Keynesyenlerin “efektif talep”i işsizliğin temel belirleyicisidir ve istihdam düzeyini ayarlamaktadır. Sonuç olarak reel ücretlerdeki düşüş ve yükseliş, Neoklasiklerce işsizliği azaltmakta iken Keynesyenlerde işsizliği azaltmayarak ekonomiyi kötüleştirmektedir (Seccareccia, 1991: 54; Sardoni, 1998: 106- 107).

2.2.7. Gizli İşsizlik

Gizli işsizlik, niteliksel olarak diğer işsizlik türlerinden farklı bir şekil çizmektedir. İşsizlik türleri içinde sayılmasına rağmen bu işsizliğin özel bir durumu vardır. Bu durum ekonominin toplam çıktı miktarıyla ilgilidir. Üretilen mal ve hizmet miktarını ifade eden toplam çıktı miktarında bir değişiklik yaratmayarak ekonomik sektör veya işletmeden ayrılan kişiler gizli işsiz topluluklarıdır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003: 49).

Aynı zamanda gizli işsizlik, bir kişinin geçimini sağlamak ve hayatını idame ettirmek için herhangi bir işe sahip değilken buna rağmen üretimde hiçbir şekilde azalma olmaması şeklinde de belirtilmiştir. Bu işsizlik türü kendini yaygın olarak tarım ve kamu sektöründe göstermektedir (Yıldırım vd., 2016: 362).

Üretim teknolojisinin sabit kalması koşuluyla üretim departmanlarında çalışan kişilerin bu çalışma alanlarından çekilmesi üretim hacmini düşürme eğilimi göstermiyorsa o zaman bu alanlarda gizli işsizlik söz konusudur. Bir açıdan süre ve yoğunluğu daha az bir çalışma sistemidir de denilebilir. Fakat bundan kesinlikle düşük verimde bir çalışma anlamı çıkarılmamalıdır. Üretimdeki teknolojik gelişmelerle az sayıda insanla aynı toplam çıktı düzeyine ulaşılabilmektedir.

Gizli işsizliğe bizzat yaşadığımız hayattan örnek verecek olursak mahallemizdeki küçük market veya bakkalları düşünebiliriz. Tüm gün açık olmalarına rağmen öyle çok satış yapıp kazanç elde etmemektedirler. Yani bir gün dükkanları kapansa üretim veya ticari faaliyetlerde aksama yaşanmaz. Burada gizli işsizliğin varlığı tespiti yapılabilir. Daha çok tarım sektöründe görülsede diğer sektörlerde de gizli işsizlik görülebilir. Gizli işsizlikten ekonomik kalkınmada yararlanılabilir. Gizli işsizliğin olduğu sektörlerden bir kısım insan başka yatırım alanları sahasında çalıştırılabilir. Burada amaç gizli işsizliği sermayeyi arttırmada potansiyel bir tasarruf aracı olarak görmektir (Aren, 1974: 68- 69).

İktisat camiasında sıklıkla kullanılan marjinal verimlilik kavramı gizli işsizlik açısından şöyle açıklanmaktadır: İşgücünün marjinal verimliliğinin sıfır olması yani bir

kişinin işsiz kalması, üretim açısından olumsuz bir durum teşkil etmemektedir (Ersel, 2010).

2.2.8. Teknolojik İşsizlik

Üretimde emek faktörünü ikame edecek teknik ve teknolojilerin kullanılmasıyla ortaya çıkan işsizliğe teknolojik işsizlik denir. Teknolojik işsizlik, yapısal birtakım değişimlerin kapsamına girmesinden ötürü bir bakıma yapısal işsizliğin alt türü olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca emek tasarrufu teknolojilerin üretim sürecine dahil olması teknolojik işsizliğin ortaya çıkış noktasını oluşturmaktadır (Akcan, 2016: 17-18; Gunderson ve Riddell, 1988: 515- 519).

Tarihsel süreç içerisinde yeni teknik ve teknolojilerin keşfedilmesi ve kullanılmasıyla beraber insan emeği yerini makinelere bırakmıştır. Dolayısıyla makineleşmenin etkili olduğu alanlarda üretimde artış yaşanırken; burada çalışan insanlar işsiz kalmaktadır. Böylece farklı kesimler arasında emek transferi ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde teknolojik işsizlik, yapısal işsizlik olarak adlandırılır. Ayrıca teknolojik işsizlik kısa vadede istihdam yaratmazken; uzun vadede yarattığı yeni iş alanlarına işgücünü entegre eder (Kanca, 2012: 3).

Yaşadığımız yüzyılda teknolojik yeniliklerde inovasyonun da etkisiyle her geçen gün bir yenilik yaşanması bizleri bir yandan umutlandırırken diğer yandan da düşündürmektedir. Çünkü işini kaybetme korkusu tüm insanların ortak kaygısıdır.

2.2.9. Mevsimsel İşsizlik

Tarım, turizm, inşaat gibi sektörlerde yılın belli dönemlerinde artış veya azalışlar meydana gelir. Bu aslında mevsimsel bir etkidir. Bu dönemlerde mevsimsel üretimdeki artışlar beraberinde işgücüne olan talebe artırır. Ancak sektör mevsimsel faaliyetlerini sonlandırdığında buralarda çalışanların işleri son bulmaktadır. Mesela kış turizminin başlamasıyla birçok insan kayak merkezlerine akın etmekte ve kış sporlarıyla ilgili organizasyonlar hazırlıklarına başlamaktadır. Aynı şey yaz turizmi başladığında ve tarımsal sektörün yoğun olduğu hasat zamanlarında da geçerlidir. Yaşanan bu mevsimsel döngüyle birlikte buralarda çalışan insanlar işsiz kalmaktadır (Yıldırım, 2006: 7).

2.2.10. Doğal İşsizlik

İlk defa Friedman (1969) ve Phelps (1969) tarafından ortaya atılan doğal işsizlik oranı, işsizliğin uzun dönemde denge düzeyine geldiği reel ücretleri baskılamayan bir kavram olarak adlandırılmıştır. Aslında doğal oran hipotezi, enflasyonla işsizlik

arasındaki değiş- tokuş ilişkisinin uzun ve kısa dönemde geçerliliğini açıklayan Phillips Eğrisi'yle anlamlandırılmaktadır. Doğal oran hipotezine göre enflasyon ve işsizlik arasında uzun dönemde geçersiz olan değiş-tokuş ilişkisi kısa dönem için geçerlidir (Güloğlu ve İspir, 2011: 205).

NRU (Naturel Rate of Unemployment) olarak ifade edilen doğal işsizlik oranı ile enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı NAIRU (Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment) aynı anlamda olmamakla beraber kk nüanslarla birbirinden farklılık gösteren fakat birbirine yakın kavramlardır (Temurlenk ve Başar, 2012: 72).

NRU ve NAIRU arasındaki farklar şunlardır;

NAIRU

- Piyasa dengesizliği vardır
- Kısa dönemde değişkendir
- Keynesyen teoridir

NRU

- Piyasa dengesi vardır
- Kısa dönemde sabittir
- Parasalcı ve Yeni Klasik teoridir

İşsizlikle ilgili ilk yaklaşım ‘‘Doğal Oran Hipotezi’’ yaklaşımıdır. İkinçisi ise Blanchard ve Summers (1986), Barro (1988) ve Layard ve Nickell (1991)'in katkısıyla ortaya çıkan ‘‘Histeri Etkisi Hipotezi’’ dir. Blanchard ve Summers (1986), kısa dönem doğal işsizlik oranı hipotezinin belirlenmesinde histeri etkisi hipotezinin önemine vurgu yapmaktadır. Burada söz konusu iki durumun histeri etkisini ortaya çıkardığını belirtmektedirler. Histeri etkisinin ilk nedeni olarak uzun süreli işsizlik döneminden sonra işçilerin mesleki yetilerinde ortaya çıkan krelme gösterilmektedir. İkinci neden ise içerdekiler- dışardakiler modeli olarak ifade edilmektedir (Blanchard ve Summers, 1986). İçerdekiler- dışardakiler modelinde, reel ücret belirleme sürecinde içerdekiler şeklinde ifade edilen (insiders) sendika yeleri, işini kaybettiğinde dışardakiler (outsiders) olarak nitelendirilmektedir (Mankiw, 2010). Ayrıca işgücü piyasasının katılığı ve ekonomik şokların etkisiyle işsizlik doğal dengesinden saparak yüksek oranda artmakta ve bu noktada dengeye gelmektedir. Sonuçta ‘‘Histeri Etkisi’’ve ‘‘Doğal Oran Hipotezi’’nin farklılığı görülmektedir (Doğan ve Erdoğan, 2016).

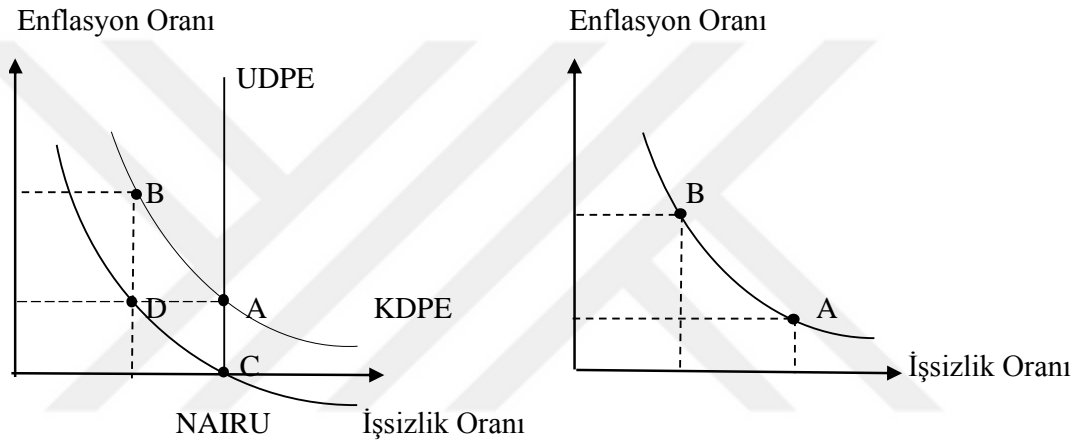
1960'larda yapısal ve friksiyonel işsizlikle benzerlik gösteren bir olgu olarak ortaya çıkan doğal işsizlik, konjonktürel işsizlik dışında tüm iş türlerini kapsayacak bir özelliğe sahiptir. Sosyal güvenlik sisteminin gelişmesiyle doğal işsizlik artacak ve işsiz kalmanın

fırsat maliyeti düşecektir. Bu durum insanlara kendi tercihlerine göre iş bulmalarında fırsatlar sunacaktır (Aydın, 2012: 27).

2.2.11. NAIRU

NAIRU (Non- Accelerating Inflation Rate of Unemployment), enflasyonu arttırmayan işsizlik oranı şeklinde ifade edilir. Bazı kaynaklarda NAIRU ve NRU'nun birbirini yerine kullanımında herhangi bir fark görülmemektedir (Mankiw, 2010: 435).

Aşağıda Şekil 1’de Klasik Phillips Eğrisi (PE) ve “doğal işsizlik” oranına entegre edilmiş Phillips Eğrisi gösterilmektedir.

Şekil 1. Orijinal Phillips eğrisi ve doğal işsizlik oranına entegre edilmiş Phillips eğrisi (Yılmaz vd., 2019: 21).

1960’ların son döneminde Milton Friedman ve Edmund Phelps’in, Klasik Phillips Eğrisi’ne “rasyonel beklentileri” eklemesiyle beraber “doğal işsizlik oranı” kavramını iktisat literatürüne kazandırılmıştır. Enflasyon- işsizlik arasındaki “değiş-tokuş” (trade-off) ilişkisi, kısa ve uzun dönem şeklinde ayrı ayrı ele alınmıştır. Daha sonra 1980’lerde ortaya çıkan yeni Keynesyen modeller, Friedman ve Phelps’in” doğal oran hipotezi” savı yerine NAIRU’yu kullanmak istemişler (Akkuş, 2012: 101: 104; Mankiw, 2010: 115-116).

Enflasyon ve işsizlik arasındaki neden-sonuç ilişkisinin gösterildiği Şekil 2’den yola çıkarak kısa dönemde enflasyon ile işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğu; uzun dönemde ise böyle bir ilişkinin var olmadığı anlamı çıkarılmaktadır. Friedman tarafından formüle edilen NAIRU, aşağıda Eşitlik 1’de gösterilmektedir.

$$\pi = \pi - 1 + a(\mu - \mu^*), a < 0 \quad (\text{Eşitlik 1})$$

Bu eşitlikte;

$\pi = \text{Enflasyon}$

$\mu = \text{İşsizlik}$

$\mu^* = \text{Doğal İşsizlik Oranı'nı temsil etmektedir.}$

a 'nın işaretinin negatif olduğu durumda geçerli işsizliğin enflasyonu arttırıcı bir etkisinin olmadığı bu denklem, Milton Friedman tarafından enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı (NAIRU) şeklinde yorumlanmıştır.

2.3. İşsizliğin Maliyeti

Özelde Türkiye'nin genelde tüm dünyanın önemli bir problemi olan işsizlik, sosyal ve ekonomik birtakım maliyetler içermektedir. Bu kavramlar, işsizliğin sosyal ve ekonomik maliyeti olarak iki şekilde belirtilmektedir.

2.3.1. İşsizliğin Sosyal Maliyeti

İşsizliğin sosyal maliyetiyle ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunurken; bu durum tek tek bireyler açısından değil bütün topluma mâl olacak şekilde düşünülmelidir. İşsizliğin sosyal maliyeti, işsiz kalan sürede geçirişen sosyal fırsat maliyetine bağlıdır (Feldstein, 1977).

İşsizlik sadece işini kaybeden kişileri değil aynı zamanda aile ve toplumu da etkilemektedir. Bu durum sosyo- ekonomik, psikolojik gibi birçok yönden tahrip edici boyutlara gelebilmektedir. Öncelikle işsiz kalan bir kimsenin aile sorumluluğu varsa geçim derdiyle bu süreçte ailevi sorunlar yaşayabilmekte ve sonuçta boşanmalar gerçekleşerek toplumun temel yapı taşı olan aile birliği bundan zarar görebilmektedir. İşsizliğin ruhsal açıdan maliyeti ise kişiye kendini toplumdan dışlanmış hissi vererek onu suç işleyebileceği alanlara itmektir. Bütün bunlar toplumu son derece etkilemektedir. Şiddet, hızsızlık ve illegal işlere kalkışan kişiler hem çevresini hem de toplumu olumsuz yönde etkiler. İşte işsizliğin sosyal maliyeti sadece işsiz kalan bireylere değil toplumun geneline pahalya patlamaktadır (Dursun, 2012).

İnsanların işsizlik nedeniyle yaşamış oldukları psikolojik ve sosyolojik baskı, devletlerin yapmış olduğu sosyal yardımlar ve işsizlik sigortası gibi ekonomik destekler sayesinde bir nebze de olsa azalmaktadır. Çünkü işsizliğin sosyal maliyetinden kaynaklı sorunların insanlar ve toplum üzerindeki yıkımı, çoğu zaman işsizliğin ekonomik boyutundaki yıkımından daha etkili olmaktadır. İşte bu yüzden işsizliğin yaratmış olduğu olumsuz etkiler ancak işsizlik sorununu önlemeye yönelik alınan önlem ve devlet destekli

politikalarla düzeltilebilir (Kurt, 2010: 375- 376). Belirtildiği üzere işsizliğin sosyal maliyeti bireyle sınırlı kalmamakta ve etkileri geniş çapta yankı bulmaktadır.

2.3.2. İşsizliğin Ekonomik Maliyeti

Ekonomik sorunlar akabinde gelen işsizlik, ekonominin mevcut durumda var olan sorunlarına yenilerini ekleyerek ekonomiyi içinden çıkılması zor bir alana sürüklemektedir. İşsizliğin ekonomik maliyeti özellikle büyüme ve gelir kaybında direkt bir düşüş göstermektedir (Akcan, 2016: 22). Burada ekonomik maliyetten kasıt, çalışabilecek güçte ve durumda olmasına rağmen çalışamayan kişilerin vergi yükümlülüğü gibi bir takım vatandaşlık görevlerini yerine getirememesi ve almış oldukları sigorta desteğinin devlet üzerinde yaratmış olduğu gelir kaybı olarak belirtilmektedir (Bulut, 2016: 1543). Ayrıca işsizliğin ekonomik maliyetine üretimin bel kemiği olan emek açısından bakıldığında; bu ekonomik maliyet ekonominin bütünü için son derece önemlidir (Nafziger, 2006: 321). Aslında burada bahsedilmek istenen toplam hasıla düzeyindeki düşüşün önemli sebeplerinden biri ve üretim sürecinin önemli bir faktörü olan emeğin işgücünde âtil olması durumudur.

İşsiz kalan bir kişinin topluma en önemli maliyeti vergilerdir. Şöyleki bu vergiler, işini kaybedenlere işsizlik ödemeleri kapsamında gerekli finansman kaynağını sağlamada çalışan kesimin ücretlerinden yapılan kesintilerdir. Bu anlatılanlardan yola çıkarak işsizliğin toplam maliyeti; kısaca vergi gelirlerinde azalma ve işsizlik sigortası ödemeleri toplamından meydana gelmektedir (Yıldırım vd., 2016: 371).

2.4. İktisadi Yaklaşımlar Açısından İşsizlik

Tarihsel süreçte içerisinde iktisadi düşüncenin gelişimi, 1400'lere ve hatta çok daha öncesine dayanan köklü bir geçmişe sahiptir. Yalnız iktisadın diğer bilimlere nazaran daha yeni bir bilim dalı olduğunu söyleyen genel bir görüş vardır. Onlara göre iktisadın sistemli ve düzenli bir bilim olmaya başladığı dönem, tanınmış İngiliz iktisatçı Adam Smith'in 1776 yılında "Ulusların Zenginliği" adlı kitabının yayınlanmasıyla başlamıştır ve böylece Klasik İktisat Yaklaşımı'nın temelleri atılmıştır. Fakat Klasik İktisattan 300 küsur yıl önce önemli bir iktisadi görüş sahibi olarak kabul gören John Hales adında bir İngiliz bir yazar, işsizlikle ilgili fikirlerinin de yer aldığı "Ortak Refah Hakkında" isimli kitabı, bazı iktisatçılara göre iktisat alanında yazılan ilk kitap olma özelliğini taşımaktadır. Şöyle ki iktisat bilimine öne sürmüş oldukları iktisadi yaklaşımlarıyla kılavuzluk eden Adam Smith, David, John Luke, John Stuart Mill gibi önemli iktisatçılar üzerinde etkili olmuştur (Tomanbay, 2019: 33-37).

Belirtmek gerekirse iktisadi yaklaşımların gelişim sürecinin daha iyi anlaşılması teferruatlı bir çalışmayla mümkün olabilir. Burada aktarılan kısım iktisadi yaklaşımları anlatmada bir taban bilgi görevi görmektedir.

2.4.1. Merkantilist Yaklaşım ve İşsizlik

Avrupa'da takriben XVI. asırda başlayıp XVIII. asrın yarısına kadar gerçekleştirilen iktisadi politikalara merkantilizm diğer bir deyişle "tüccar kapitalizmi" denilmekteydi. Daha sonra bu merkantilist akım, tüccar kapitalizmi ideolojisiyle çıktığı yolda iktisadi yaklaşımları ve politikaları, dönemin önemli iktisat öncülerini etkileyerek varlığını üç asır kadar oldukça uzun bir süre korumuştur (Yasa, 2017: 283).

Merkantilizm, Klasik ekolden önce var olmuş ekonomik ve siyasal bir akımdır. Merkantilizm ayrıca ekol veya doktrinden ziyade dönemin ekonomik, siyasal, sosyal ve düşünsel yönleri gibi birtakım olaylarla şekillenen, ülke ekonomilerinde uygulanan iktisadi politikalara bir fikir ve görüş niteliğindedir. Kapitalizmin anavatanı olarak belirtebileceğimiz dönemin Avrupa'sı ve İngiltere'si merkantilizmin doğduğu yerlerdir. Çünkü İngiltere ve Avrupa o dönemlerde dünya ekonomisinin adeta bel kemiği idi. Söz konusu dönemlerde coğrafi keşifler, değerli metallere, deniz aşırı seferler, dinsel, sınıfsal birçok önemli olaylar merkantilizmi şekillendirmiştir. Fakat merkantilist akımın belli görüşler çerçevesinde şekillenmesinde en çok feodalitenin çöküşü ve ardından ulus devletlerin kurulması önemli rol oynamıştır. Bu dönemlerde ortaya çıkan değerli maden altın, servetin temel kaynağı haline gelmiştir. Yine bu dönemlerde Merkantilizmde yoğun bir şekilde devlet müdahaleciğini söz konusudur. Devlet altın rezervlerini arttırmak ve dış dengede bir fazla vermek için ekonomiyi hem içerde hem de dışarda sağlam bir şekilde kontrol altına almalıdır görüşü hakimdir. Merkantilizmin çöküşü sanayileşme devrimiyle birlikte emeğin yerini makinaların olması sonucu gerçekleşmiştir. Ve sanayileşmeyle beraber ortaya çıkan liberal görüşler merkantilizmin temel savlarıyla ters düşmüştür. Daha sonra merkantilist akım 18. yüzyılın yarısından sonra koltuğunu Klasik yaklaşıma bırakmıştır (Seyidoğlu, 2013: 22- 24).

Merkantilizmin savunduğu ve temel amaçları arasında yer alan bir başka husus ise nüfustur. Merkantilistler nüfustaki artışın işsizliği arttırdığını kabul etmeyerek istihdamın artırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Bunun içinde üretim ve nüfusla ilgili politikaların geliştirilmesi, devletlerin merkezi yönetimlerinin sağlam temellere oturtulması gerektiği gibi kıstasların önemine vurgu yaparak bunları gerçekleştirilmede asıl hedefin, zenginliğin ölçütü kabul edilen altına çokça sahip olmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak William Petty için 17. yüzyılda işsizlikle ilgili

fikirlerini ortaya koyan ilk iktisatçı olma vasfına sahiptir denilebilir (Akcan, 2016: 25-26).

1600'lü yıllarda Merkantilist düşüncenin öncülerinden İngiliz iktisatçı William Petty'nin iktisadi görüşleri nüfus, istihdam, üretim, emek ve rant etrafında toplanır. Petty'nin görüşünden yapılacak çıkarım: Devletin gücü elde ettiği rantın büyüklüğüyle ölçülür. Bunu sağlamanın yolu da üretim ve istihdamdaki artışla mümkündür. O zaman daha fazla üretim ve istihdam nüfustaki artışla desteklenmelidir. Aslında Petty burada nüfusun nicelikselliğinden ziyade istihdamın niceliksel olarak artırılması önemsemektedir. Ayrıca her emeğin istihdamda yer almasını âtıl olmaması gerektiğini aksi durumda işsizliğin artacağını söylemiştir (Eren, 2011: 55).

2.4.2. Fizyokrasi Yaklaşımı ve İşsizlik

18. yüzyılda Aydınlanma çağıyla beraber birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Sosyal bilimler içerisinde yer alan iktisatın bilim olma statüsüne erişimiyle bazı düşünce akımları da gün yüzüne çıkmıştır. 1700-1800 yılları arasında Merkantilizme tepki olarak doğan ve iktisat biliminin ilk ekolü olarak kabul edilen Fizyokrasi Yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Fizyokrasi, Ünlü Say Yasasının meşhur "laissez-faire, laissez passer" sloganıyla örtüşen her türlü kısıtlama ve korumacılığa karşı çıkan (burada merkantilistlerin ekonomide korumacı politika izlemesine karşı), toprağı zenginliğin temel kaynağı olarak görerek tarımın önemine işaret çeken bir yaklaşımdır.

1789 Fransız İhtilali'nin yaşandığı döneme denk gelen bu yaklaşım Fransa'nın ekonomik ve düşünce sistemi üzerinde son derece tesirli olmuştur. Fizyokrasinin uyguladığı ve savunduğu politaka ve görüşler merkantilizme tepki niteliği taşır. Çünkü fizyokratlara göre ekonomide doğal bir denge vardır (Eren, 2015: 6-7).

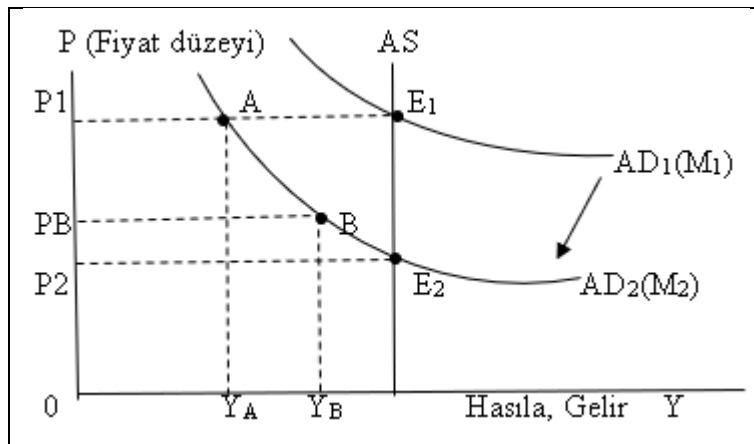
Fizyokratlar emeğin artık değer kavramını ortaya atmışlardır. Zenginliğin kaynağının toprak ve tarımsal üretim olduğunu tarımsal üretimin artırılması için emek talebinin nüfus artışıyla karşılanması gerektiğini savunmuşlardır (Reuter, (1923)'ten akt: Güneş, 2009: 131). Üretim artışına katkı sağlamayanlar o dönemde günümüzdeki tabiriyle işsiz vasfında sayılmışlardır. Merkantilistler için zenginliğin ölçüsü altın iken; fizyokratlar için topraktır. Merkantilistlerin korumacı ticaret politikası yerine serbest ticareti politikası benimsemişlerdir. Fakat Fizyokratlar Merkantilistler kadar işsizlik konusuna vurgu yapmamışlardır (Akcan, 1980: 26).

2.4.3. Klasik Yaklaşım ve İşsizlik

18 ve 19. yüzyıllar arasında liberalist ekonomiyle örtüşen Say Yasası olarak bilinen “Laissez Fair Laissez Passer” sloganıyla ortaya çıkan Klasik Yaklaşım, başka bir deyişle 1776’da Adam Smith’le başlayıp David Ricardo ile devrini tamamlayan; 1929 Ekonomik Buhranı’yla birlikte Keynesyen iktisada kadar geçen sürede ekonomik görüşlerinden istifade edilen bir iktisat okuludur (Viner, 1954). Temelde karşı çıktıkları merkantilistlerin yoğun devlet müdahaleciliğidir. Klasiklere göre devlet sağlık, güvenlik, adalet gibi unsurlar üzerinde bir işlev görmelidir ve ekonomiye müdahale etmemelidir (Birol, 2013: 96-98).

Klasikler işsizlikteki artış ve çıkan sorunları kabul etmemektedirler. Çünkü onlara göre ekonomi tam istihdamda denge seviyesine gelecektir ve her reel ücret düzeyini talep eden bir emek mutlaka olacaktır. Böylece ekonomide iradi işsizlik gerçekleşmeyecektir. Klasikler, tam rekabet koşulları altında emek piyasasının tam istihdamda dengede olacağını ve piyasaların temizleneceğini kendilerince “görünmez el” tarafından piyasanın işleyişinin sürdürüleceğine inanmaktadırlar. Fakat tam istihdamla ilgili görüşleri işsizliğe çözüm bulmada yeterli olmamıştır ta ki 1929 Bunalımı ve sonrasında ortaya çıkan Keynesyen Yaklaşımına kadar. Keynes, ekonomideki talep yetersizliğinden ötürü ekonomi eksik istihdamda dengede olacaktır ve bu gibi makroiktisadi problemlerin devlet müdahalesi olmadan üstesinden gelinemeyeceğini savunmaktadır (Birol ve Gencer, 2014: 261).

Klasik Yaklaşım, ekonomide ücretlerin ve fiyatların esnek olduğu varsayımıyla yaşanacak olan işsizliğin geçici işsizlik olduğunu ve bu olumsuz durumun kısa bir zamanda düzeleceğini belirtmektedir. Yani ekonomide işsizliğin varlığı uzun süreli değildir (Yıldırım vd., 2016: 139). Klasik Yaklaşım’da geçici işsizlik aşağıda Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. Klasik modelde geçici işsizlik (Yıldırım vd., 2016: 139).

Şekil 2’de görüldüğü üzere ekonominin hasıla düzeyinin Y_A olduğu durum; para arzındaki daralma ve talepteki azalışla ilk başta değişmemektedir. Ancak fiyatların P_1 ’den P_B ’ye düşmesiyle ekonominin yeni dengesi E_2 ‘dir. Bütün bunlar gerçekleşirken nominal ücretler düşen fiyat düzeyine eşlik edecektir ve bu düzenlemeler sırasında ekonomide geçici bir işsizlik meydana gelecektir.

2.4.4. Neoklasik Yaklaşım ve İşsizlik

19. yüzyılda Alfred Marshall’ın başını çektiği ve Büyük Buhran (1929 ve sonrası) dönemine kadar ki zaman dilimi Neoklasik dönem olarak belirlenmiştir (Yener, 2018:20). Neoklasik iktisat, iktisat yazınında çeşitli isimlerle anılmaktadır. İktisada ilgisi olan ve ilgilenen herkesin aşına olduğu bu kavramlardan bazıları şunlardır; “ortodoks, geleneksel, modern, anaakım” (Bilir, 2019: 75). Neoklasik olarak anılmasının bir başka nedeni ise Klasik iktisatçıların bazı kuramlarına yönelttikleri eleştirilere ithafen kendi kuramlarını oluşturmalarıdır. Örneğin Neoklasikler, Klasiklerin emek- değer teorisine karşı fayda-değer teorisini geliştirmişlerdir (Tomanbay, 2019: 42).

Neoklasikler, Klasiklerle genel olarak aynı iktisadi görüşleri paylaştada bu görüşleri matematiksel argümana dökmeleri sebebiyle Klasik iktisatçılardan ayrılırlar. İktisadi analizleri yaparken marjinal yöntemler kullanılması son derece önem arz etmektedir (Akcan, 2016: 29). Bireyin faydasını temel alan bu yaklaşım, bireyin elde edeceği fayda ve tüketim arasında öznel bir bağ olduğunu ve buradan sağlanan faydanın ölçülebilirliğini matematiksel olarak ifade eder (İşgüden ve Köne, 2002: 103).

Neoklasik iktisat tam istihdam analizi yapmakta ve bu noktada Keynes’in eksik istihdam savıyla ayrışmaktadır. Neoklasik iktisatçılardan A.C. Pigou, ekonomi eninde sonunda tam istihdam denge düzeyine gelecektir düşüncesini savunmaktadır. Ekonomide zaman zaman ücret ve fiyat katılığında kaynaklanan eksik istihdam çok rastlanan bir durum değildir.

Ekonomide yaşanan işsizliğin ortadan kalkması, reel ücretlerdeki düşme ve Pigou etkisiyle mümkün olmakla beraber ekonomi tam istihdam seviyesine gelinceye kadar oldukça uzun bir süre gerekmektedir. Bu ise işçi, işveren, firma, idareciler ve toplumun tahammül edilebileceği bir durum değildir (Birol ve Gencer, 2014: 272-273).

2.4.5. Keynesyen Yaklaşım ve İşsizlik

Bu yaklaşım ismini makroekonominin kurucusu İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes’ten alır. 1930’lara gelindiğinde dünyayı etkisi altına alan ve Büyük Buhran olarak bilinen ekonomik çöküş döneminin problemlerini çözmede bilhassa istihdam konusunda

Klasiklerin teorik argümanları yetersiz kalmış ve Keynes kendi teori ve görüşlerini arz etmeye başlamıştır (Jahan vd., 2014: 53).

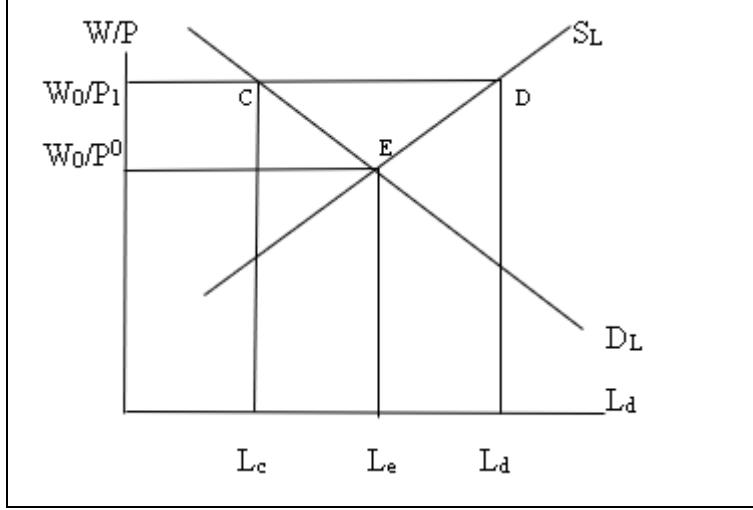
1929 Bunalımı'nın temel çıkış sebebi talep yetersizliğidir ve bu durumun ekonomide yarattığı sorun eksik istihdamdır. İşte tamda bu noktada Keynes dönemin sosyal ve ekonomik koşullarına çözüm olacak teorilerini bir bir sıralamıştır ve makroiktisada giriş böylece başlamıştır. Ayrıca İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi adlı eserinde Klasik görüşe yönelik eleştirilerine yer vermiştir (Fisunoğlu ve Tan, 2009: 32- 33).

Klasiklerin ekonomide iradi işsizlik varsayımını Keynes kabul etmemektedir. Ona göre ekonomideki işsizlik iradi değil gayri iradidir. Eleştirdiği bir başka konu ise; Klasiklerin ekonomi tam istihdamda dengeye gelir görüşüne karşı, ekonominin uzun dönemde dahi eksik istihdamda olacağı görüşündedir. Keynes'in iktisadi öngörülerini toplam talebe dayanır. Dolayısıyla Keynes işsizlikle ilgili teorilerini açıklarken toplam talebi baz almıştır (Akcan, 2016: 30). Keynes toplam talep düştüğünde hatta piyasa dengesinin sağlandığı toplam arz ve talebin birbirine eşit olduğu noktada bile işsizliğin gerçekleşeceğini belirtmektedir (Eykens, 2012: 4). Ayrıca kamu harcamaları ve devlet müdahalesinin işsizliği arttırdığını savunan Klasik görüşün aksine Keynes, harcamaların talebi arttırıcı yönüne dikkat çekerek bu durumun işsizlik üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğunu öne sürmektedir (Özüğurlu, 2005: 72- 73).

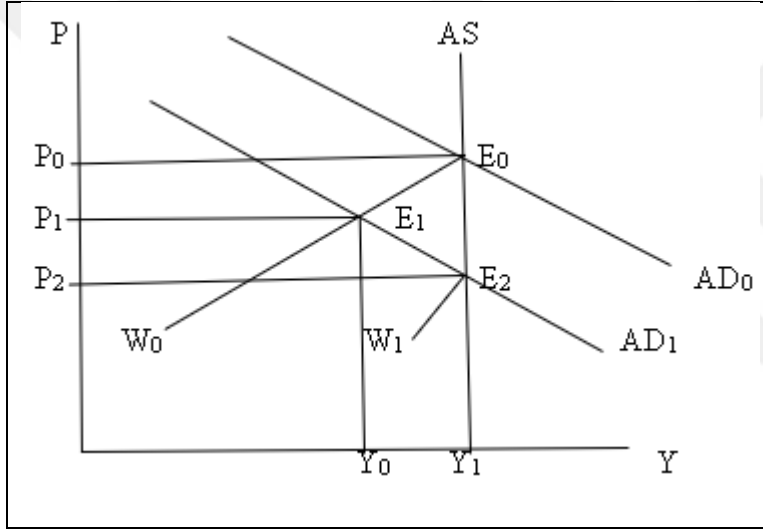
Keynes'in 1936'da yayımlanan eseri İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi'nde ifade ettiği makroekonomik görüşleri, uzun yıllar ülkelerin ekonomi politikalarına kılavuzluk etmiştir. Fakat sonrasında şöyle bir sorun hasıl olmuştur: Ekonomilerde bütçe açıkları ciddi boyutlara ulaşmış, Keynes'in görüşleri çözüm olmak bir kenara dursun ekonomileri daha büyük çıkmazlara itmiştir. Haddinden fazla devlet müdahalesi ekonomilerde tamiri zor hasarlara yol açmıştır (Aktan, 2001: 1).

Genel olarak Keynes'in işsizlikle ilgili varsayımlarını toparlayacak olursak; Klasiklerin ekonomide var olan işsizliğin gönüllü (iradi) işsizlik olduğunu savunurken Keynes buna ilaveten gönülsüz (gayri iradi) işsizliğinde olabileceğini iddia eder. Reel ücretlerin rijitliğindeki artışın önüne geçilememesi işsizliğe neden olmaktadır. Ekonomide denge toplam talepteki artışla gerçekleşmekte; talep yetersizliğinden kaynaklanan eksik istihdam ve gönülsüz işsizlik ortaya çıkmaktadır (Snowdon ve Vane 2006'dan aktaran, Tarhan ve Veysel, 2011: 226).

Son olarak Keynesyen Ekolde işsizliğin oluşumu aşağıda Şekil 3 ve Şekil 4'te gösterilmektedir (Snowdon ve Vane, 2012: 57).

Şekil 3. Keynesyen ekolde işsizliğin oluşumu

Şekil 4. Keynesyen ekolde işsizliğin oluşumu

Şekil 3 ve Şekil 4'ü incelediğimizde ekonomide tam istihdam denge koşulunun sağlandığı noktaların L_e ve Y_0 olduğu görülmektedir. Ancak zaman içerisinde toplam talepteki bir azalma sonucunda toplam arz doğrusu AD_0 , AD_1 'e kaymaktadır. Bu durumda nominal ücretlerdeki katılıklar ve beraberinde gerçekleşen fiyat esnekliği dengeyi E_0 'dan E_1 konumuna getirecektir ve nominal ücretlerdeki katılıktan dolayı toplam arz doğrusu (AS), W_0AS formunda olacaktır. Denge noktasının değişerek P_1 seviyesine inmesiyle nominal ücret katılığı reel ücretlerde artma eğilimi gösterirken en nihayetinde reel ücretler W_0P_1 seviyesinde gerçekleşecektir.

Sonuç olarak Keynesyen yaklaşım, işsizliği azaltmada izlenmesi gereken yolun toplam talepteki genişlemeyle gerçekleşeceğini ve bunu sağlayacak politikaların uygulanması gerektiği görüşündedir (Snowdon ve Vane, 2012: 58).

2.4.6. Post Keynesyen Yaklaşım ve İşsizlik

Keynes ve Klasik yaklaşımın bir birleşimi olan Post- Keynesyen teori, özellikle 1980'lerden sonra etkili olmaya başlamıştır. Bu teori, Neoklasiklerin ekonomi tam istihdamda dengeye gelir görüşünü reddetmektedir. Onlara göre ekonominin tam istihdama gelmesi söz konusu olamaz. Ancak Post- Keynesyen yaklaşım, devletin ekonomiye müdahalesini desteklemektedir (Göker ve Dane, 2013: 111). Bu yaklaşımın üzerinde durduğu bir diğer husus ise efektif talebin işsizlik ve istihdam düzeyini belirlemede önemli rol almasıdır. Bu ifadeden hareketle efektif talepteki eksiklik işsizliğe neden olur çıkarımı yapılabilmektedir (Esen, 2007: 71). Ayrıca Keynes ve genel olarak Post Keynesyenlerin büyük bir çoğunluğu emek talebi ve reel ücretler arasında sürekli devam eden negatif yönde bir ilişkinin varlığını kabul etmemektedir. Çünkü emeğin toplam talebi oluşturan temel unsurlardan biri olması, reel ücretlerdeki düşüş karşısında işsizliği azaltmayacak ve piyasalarda tam istihdam denge koşulu sağlanmayacaktır. Bu durum diğer bir söylemle piyasaların tamamen temizlenmemesi olarak ifade edilmektedir (Keynes, 1936: 14).

Heterodoks iktisatçıların bir oluşumu olan Post- Keynesyenler, Keynes'in "efektif talep" hipotezini makroekonominin belirleyici bir unsuru olarak görmüşlerdir. Neoklasiklerin iktisadi öngörülerine karşı durmadaki net tavırları, onların diğer yaklaşımlardan farklı olduklarının bir göstergesidir (Kutlu ve Horvath, 2017: 1).

Keynesyen argümanı yine Keynes'in varsayımları çerçevesinde ele alan Post Keynesyen yaklaşım, ekonomide var olan işsizliğin toplam talepteki yetersizlikten kaynaklandığını belirtmekte ve bu sorunun çözümünde devletin müdahalesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ancak onlar devletin ekonomiye müdahalesinin nasıl olması gerektiğini iki şekilde açıklamaktadır. Bunlardan birincisi geleneksel genişletici Keynesyen politikalar; ikincisi ise istihdam stoğu politikasıdır. Geleneksel politikalar, ekonomideki tüm mal ve hizmetler piyasa fiyatından satın alınarak istihdama katkı sağlanacaktır. İstihdam stoğu politikasıyla da devlet sabit fiyatlar üzerinden alım yaparak tam istihdama yardımcı olmaktadır (Juniper ve Mitchell, 2005: 13- 14; Wray, 2000: 5)

2.4.7. Yeni Klasik İktisat Yaklaşımı ve İşsizlik

20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Yeni Klasik İktisat yaklaşımının Keynesyen ve Neoklasik yaklaşımlara yönelik birtakım eleştirileri olmuştur. Bunlar Keynes'in eksik istihdam öngörüsü ve modifiye edilmiş Phillips eğrisidir. Bu yaklaşımın temel varsayımlarına bakacak olursak; İnsanlar reel ekonomik kararlarında nominal faktörleri esas almaktadır. Arz ve talep eşitliğinin gerçekleşmesiyle piyasalarda denge

sağlanmaktadır ve bu dengeye sürekli ulaşılacağını belirtmektedirler. Son olarak bireyler kararlarında rasyoneldir ve beklentilerin önemi büyüktür. Fakat Yeni Klasikleri değerli kılan bir özellik olan Rasyonel Beklentiler Hipotezi kapsamında enflasyon ve işsizlik arasında herhangi bir ilişki öngörülmemektedir (İslatince, 2007: 207- 208; Dayıoğlu ve Aydın, 2020: 173).

İşsizlik dünyada özellikle 1929 Büyük Buhranı ve sonrasında ciddi anlamda ülkelerin başını ağrıtan bir sorun olmaya başlamıştır. Keynes tamda böyle bir ortamda ortaya çıkmış ve bilhassa işsizlikle ilgili çözüm önerileriyle dikkatleri üzerine çeken bir ekolün kurucusu olmuştur. Ancak 1970'lere kadar hükmeden bu yaklaşım, 1973'te birinci petrol kriziyle yaşanan stagflasyonla beraber etkisini kaybederek yerini yeni teorilere bırakmıştır. Yeni Klasik Teori, bu dönemde işgücü piyasasına yönelik dengesizlik öngörüsünü öne atarak klasik ortodokslardan farklı yönünü ortaya koymuştur. Ekonomide yaşanan dengesizliğin sebebi teknolojik işsizliktir. Gelişen teknolojik yenilikler arz ve talep koşullarını etkilemektedir ve yaşanan dengesizlik sonucunda teknolojik işsizlik meydana gelecektir. Son olarak çekilmesi gereken nokta; gönüllü ve gönülsüz işsizlik ayrımının ortadan kaldırılması ve ücretleri düşürmeyen unsurların neler olabileceği konusu vurgulanmaktadır. Bu aşamada ortaya çıkan yaklaşım ise Yeni Keynesyen Yaklaşımdır (Ataman, 1998: 63-67).

2.4.8. Yeni Keynesyen Yaklaşım ve İşsizlik

1970'li yıllarda ekonomilerde enflasyon ve işsizliğin aynı anda var olduğu durumu ifade eden stagflasyon sorunu, Keynesyen iktisadın öngörülerinin geçerliliğini yitirdiğini göstermektedir. Bu durum Keynesyen Yaklaşım'ın eksik yönlerini ortaya çıkaran bir kanıtı olarak görülmüş ve yaklaşım eleştirilerin temel odağı haline gelmiştir.

Keynesyen iktisat eski gösterişli dönemini kaybetmesine rağmen bazı gruplar bu yaklaşımdan kopamamışlardır. Yeni Keynesyen Yaklaşım ve/veya Keynesgil Yaklaşım bu durumu açıklamaktadır. Bir nevi Keynesyen iktisadi yaklaşımın farklı bir zamanda hayat bulmuş halidir de denebilmektedir. Amaçları Keynesyen teorileri yeniden ekonomiye kazandırmaktır. Özellikle işsizlik temel ilgi alanlarından biridir. Ücret ve fiyat katılıkları uzun ve kısa dönem için farklılık göstermektedir. Bu nedenle piyasalarda temizlenme olarak adlandırılan arz ve talebin eşitlendiği koşul geç gerçekleşmektedir. Toplam talepteki değişimler uzun dönemde sadece fiyatları etkiler. Toplam arz eğrisi ise ters L görünümündedir. Yeni Keynesyenler Keynes'den farklı olarak ücret ve fiyat rijitliklerinin nedenlerini sorgulamaktadırlar. Ayrıca bu yaklaşım Keynesyen iktisadın işsizlikle ilgili eksikliklerine bazı çözümler üretmiştir.

Yeni Keynesyen Yaklaşım, etkin ücret teorisi, içerdekiler- dışardakiler teorisi ve histeri etkisi teorileriyle piyasaların neden temizlenme düzeyinde bir düşüş gerçekleştiremeyeceğini belirtmektedirler. Yeni Keynesgil ekolü temsil eden bütün iktisatçıların ortak görüşü, Rasyonel Beklentiler Hipotezi ve NAIRU'dur (Parasız ve Bildirici, 2006: 281- 285).

2.4.9. Küreselleşme Karşıtı Stiglitz Yaklaşımı

Küreselleşme son dönemlerde en çok tartışılan konuların başında yer almaktadır. Ekonomik, siyasal ve sosyal birçok alanda etkileri olan küreselleşme tüm dünyayı ilgilendirmektedir. Bu olgunun olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de göz ardı edilmemelidir. Küreselleşmenin olumsuz yönüyle ilgili olarak karşımıza Stiglitz yaklaşımının çıktığını görüyoruz.

21. yüzyılın yaşayan ekonomistlerinden Joseph E. Stiglitz, yetmiş olduğu çevrenin ve günümüz küreselleşmesinin de etkisiyle; eşitsizlik ve işsizlik alanlarındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. 2008 yılında yaşanan krizin nedenleri ve krize yönelik çözümlerin neler olabileceği konusunda araştırma yapması için kendisine bir teklif sunulmuştur. Yaptığı araştırmanın raporunda; krizin temel sebeplerinin sınırsız sermaye hareketliliği ve finansal sistemdeki başıboşluktan kaynaklandığı belirtilmiştir. Stiglitz'in eşitlik, işsizlik ve küreselleşmeyle ilgili kavramlara değindiği Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı ve Eşitsizliğin Bedeli adlı iki önemli eseri bulunmaktadır. Dikkat çekilmesi gereken bir noktayı belirtmekte fayda var ki Stiglitz'in küreselleşmenin olumsuzluklarından bahsetmesi küreselleşmeye karşı olduğu anlamına gelmemektedir. Sadece küreselleşmenin özellikle az gelişmiş ülkelerde yarattığı büyük tahribatlara değinmektedir (Genç ve Kadah, 2017: 466- 467).

1929 Buhramı, önce ABD'yi ardından tüm dünyayı derinden sarsan bir krizdi. Öyle ki işsizlik bu krizin en önemli sonuçlarından biridir. Krizin yaşandığı yıllar ABD'de iş gücünün dörtte biri işsizdi. Keynes toplam talebin artırılması, vergilerin azaltılıp harcamaların artırılması gibi politikaların devlet eliyle yapılabileceğini söylüyordu. Çünkü ekonomide temel sorun toplam talepteki yetersizlikti. Daha sonra IMF Dünya Bankası, WTO, GATT gibi uluslararası kuruluşlar kuruldu. Öncelikle tamamen iyi niyetle kurulan ve faydalı olacağı düşünülen bu yapılar sonradan ciddi bir deformasyona uğrayarak amacının çok ötesinde çalışmalara destek vermeye başladı. Özellikle IMF'nin politikaları birçok ülke üzerinde çok kötü sonuçlar doğurdu. Bazı ülkelerin uygulamış olduğu zamansız ve yanlış politikalar bu ülkelerde yüksek işsizlik ve yoksullukla

sonuçlandı. Bu sorun piyasaların sağlam bir finans sistemi oluşturmadan doğrudan hızlı bir şekilde rekabet ortamına atılmasından kaynaklanmaktadır (Stiglitz, 2001).

IMF ve Dünya Bankası Stiglitz tarafından ciddi eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Çünkü küreselleşme kuruluşları olarak adlandırılan bu oluşumlar az gelişmiş ülkeleri daha yoksul; gelişmiş ülkeleri ise daha zengin yapacak amaçlar ve çalışmalar yürüterek başlangıçtaki iyi niyetli görünümünden tamamıyla uzaklaşmışlardır.

2.4.10. Monetarist Yaklaşım ve İşsizlik

Doğal işsizlik oranı denildiğinde akla ilk gelen isim ünlü monetarist iktisatçı Milton Friedman'dır. Friedman (1969) ve Phelp (1968) Uzun Dönem Phillip Eğrisi (UDPE)'den hareketle, NAIRU ile ilgili birtakım tartışmaların başlamasına önyak olmuşlardır. Friedman doğal işsizlik oranını enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı şeklinde adlandırmıştır. Bazı ABD'li ekonomistlerin de doğal işsizlik oranına NAIRU (Ball ve Mankiw, 2012) demektedir bir beis görmedikleri görülmektedir (Stochhammer, 2006: 7).

Friedman, Keynesyen iktisada ilk karşı gelen Parasalcı Yaklaşım'ın kurucusudur. Ekonomide işsizlik, enflasyon gibi makroiktisadi sorunların temel sebebi para politikaları olarak görülmektedir. Buradan hareketle Keynes'in maliye politikaları, ciddi boyutta eleştirilmektedir. Monetaristler işsizlik konusunda Klasiklerden tamamen farklıdır. Çünkü ekonomide her zaman geçerli bir tam istihdam söz konusu olmamaktadır. İnsanların daha iyi bir işte çalışma tercihleri ve bu işi bulmada geçen süre ekonomide doğal işsizliğin her zaman olabileceğini göstermektedir. Onlara göre tam istihdam denge koşulu işgücü piyasasında doğal işsizliğin olduğu durumdur (Aktan, 2010: 169- 170).

Friedman ve Pheleps'in doğal işsizlik oranı üzerine yapmış oldukları analizlerine göre uzun dönemde doğal işsizlik olması gereken noktaya varacaktır; artık uzun dönem Phillips eğrisinin işsizlik ve enflasyon arasındaki değiş tokuş ilişkisi varlık göstermeyecektir (Akcan, 2016: 36).

Doğal işsizlik oranı, işgücü piyasasında emek arz ve talebinin birbirine eşitlendiği noktadır. Dolayısıyla emek arz ve talebindeki oynaklıklar sonucunda doğal işsizlik oranı dengede noktasından sapacak ve bu durum enflasyona neden olacaktır. Yani enflasyon doğal işsizliği dengeden saptıracağından ve tekrar doğal işsizlik dengesine geleceğinden ekonomide her zaman geçerli doğal işsizlik oranı dengesi sağlanmış olacaktır. Doğal İşsizlik Hipotezi makroekonomik görüşler arasında önemli bir yere sahiptir (Ener ve Arıca, 2011: 65).

Monetaristler beklentilerin oluşumunda geçerli olan Adaptif (Uyarıcı, İntibak) Beklentiler kavramına dikkat çekmektedir. Adaptif Beklentiler'e göre beklentilerin

gerçekleşmesi geçmiş deneyimlere dayanmaktadır ve belli süreçte gerçekleşmektedir. Buna istinaden ekonomik birimler beklentilerini geçmiş yanlışlarından ders çıkararak yeniden şekillendirmektedir (Şıklar, 2004: 125).

Uyarlayıcı beklentilerin sonucunda iki temel husus vardır. Bu hususlar beklenen ve gerçekleşen enflasyonun belli bir zamandaki oranlarıyla alakalıdır. Enflasyon oranı arttığında beklenen enflasyonda bir düşme yaşanırken; gerçekleşen enflasyon düştüğü zamanda ise beklenen enflasyonda yükselme yaşanmaktadır (Tunca, 2002: 49). Rasyonel beklentilere ait formülasyon aşağıda Eşitlik 2’de gösterildiği gibidir.

$$P_t^e = (1-\alpha) \sum_{i=0}^{\infty} \alpha^i P_{t-i} \quad (\text{Eşitlik 2})$$

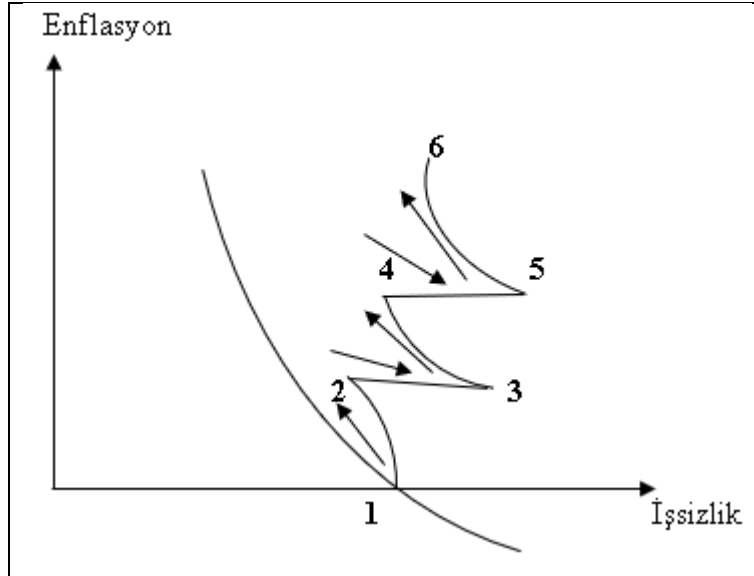
Bu eşitlikte;

P_t^e = t dönemde beklenen enflasyon

P_{t-i} = t-i dönemde gerçekleşen enflasyon değerini belirtmektedir.

$0 < \alpha < 1$ arasında bir değer alır.

Yukarıda Monetaristlerin Phillips’in enflasyonla işsizlik arasındaki teorsine karşı olduklarından bahsetmiştik. Şimdi ise Monetaristler’e göre Phillips Eğrisi’nin şekli nasıl aşağıda Şekil 5’te gösterilmektedir.

Şekil 5. Monetaristlere göre Phillips eğrisi (Cleaver 2004’ten Aktaran Akcan 2016: 38).

Şekil 5’te 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 ile numaralanmış yerlerde hangi koşulların gerçekleştiğine bakıldığında; Frieman’ a göre; (1) nolu kısımda ekonomi doğal dengededir. Yukarıya doğru okla gösterilen (2) nolu kısımda enflasyon- işsizlik arasında

değiş-tokuş (trade-off) ilişkisi; (3) nolu yere gelindiğinde değiş-tokuş ilişkisi ortadan kalkmakta doğal işsizliğe kadar enflasyon sabit ve işsizlikte artış gerçekleşir. Sonuç olarak 1-6 arasındaki oluşmakta olan şekil, Monetaristlerin Phillips Eğrisi şeklindedir (Akcan, 2016: 39).

2.5. İş Arama Teorisi

Neoklasik Yaklaşım'ın bir devamı olan İş Arama Teorisi bütünüyle mikro düzeyde analizler yapmaktadır. Temel olarak bireyi merkezine alan bir yaklaşımdır. Onlara göre birey kararlarında rasyonel hareket etmeli ve faydasını en optimal düzeye getirmelidir. Neoklasikler işgücü arzını, kişinin çalışma ve boş zaman arasındaki seçimi olarak belirtmişlerdir. Buradan hareketle reel ücretlerdeki artış işgücü arzını; reel ücretlerdeki azalış ise işgücü talebini artırır veya işgücü talebi artan ücretlerin azalan bir fonksiyonudur şeklinde çıkarım yapılabilmektedir (Ataman, 1998: 65).

İş arama kısaca, çalışma isteği olan bireylerin istihdam imkanlarını bulmaya sorgulamaya çalışmasıdır. Daha geniş ifade edilmek istenirse; işgücüne dahil olmak isteyenlerin gayretleri, harcadıkları zaman, sosyo- psikolojik ve sosyo- ekonomik durumların toplamından oluşan bir süreçtir. Fakat iş arama eylemi tamamen bireyin kendi iradesine bağlı bir durumdur. Bireyler kendilerine uygun buldukları bir işte çalışmayı tercih etmede özgürdür (Güler, 2012).

Neoklasik iktisadın işgücü piyasasıyla ilgili analizine bakarak işgücü arzı ve ücreti arasında doğrusal bir ilişkiden söz edilebilir. Daha açık bir ifadeyle ücretler arttığı zaman bu durum insanlar üzerinde daha çok çalışma isteği uyandıracaktır. Teoride yine kişilerin çalışmayı isteyip istememe durumu zamanla değişiklik gösterecek, çalışmaya razı oldukları ücret düzeyi (rezervasyon ücreti) işsizlik devam ettikçe azalacak ve en sonunda iş arama maliyetli ve sıkıntılı bir süreç olduğundan önerilen işte çalışmayı kabul etmek durumunda kalacaklardır. İş arama süreci, ülke, kültür ve kişi faktörlerine göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca insanların yan gelir kaynağı olup olmama durumuna göre iş arama süreleri de değişecektir. Bunlardan başka kişinin aile desteği ve sosyal yardım gibi maddi destek sağlayacak olanaklar da bu süreçte etkili olacaktır (Dost, 2014).

2.6. İçerdekiler- Dışardakiler Teorisi

1984'te Lindbeck ve Snower ile başlayıp Blachard ve Summer liderliğinde ortaya çıkan içerdekiler- dışardakiler teorisi, farklı emek piyasasındaki farklı işçi grupları ve ücret yapısını incelemektedir. Emek piyasasındaki içerdeki kesim; bunlara sendikalı çalışan da denilmekte ve emek destekçileri tarafından korunan, bir açıdan güvence altına

alınmış çalışanlar topluluğudur. Dışardakiler ise farklı bir sektörde iş görmekte olan kesimdir ve hiçbir güvenceleri yoktur. Dışardaki işçi grubu ücret arttığında içerde olmak isterler fakat bunu gerçekleştiremezler. Aslında buradaki temel neden firmaların bazı maliyet yüküne katlanmak istememesinden kaynaklanmaktadır. İçerdekiler yetmiş ve belli süre zarfında deneyim kazanmış olmakla beraber, firma için düşük ücretli dışardaki emeği çalıştırmaktan daha karlıdır. Çünkü dışardakilerin işe girdiği süreden işi öğrenmeye kadar ki zaman birtakım eğitim masrafları yaratmaktadır. Bir açıdan firmalar dışarıdaki işsiz çalıştırma maliyetini üstlenmek istememektedirler. Ayrıca Yeni Klasik Okul bu teori aracılığıyla reel ücret katılıklarını anlatabilme imkânı bulmuştur (Saydam, 2010: 255-256).

Bu teoriyle ortaya çıkan bir başka durum ise içerde ve dışarda çalışanlar arasında doğan menfaat çatışması ve firmaların rant peşinde koşuşturmalarıdır (Bildirici vd, 1998: 10). Lindbeck ve Snower (1998)'e göre işgücünde yaşanan talep şoklarıyla firmalar çalışan işçi sayısını azaltmaya gidecek ve bu durum içerde kalan kesimin lehine olacaktır. İçerdekilerin veya sendikalı çalışanlarının ücretler üzerindeki bu etkisi Rached (mandal) modeli olarak bilinmektedir (Lindberk ve Snower, 1987: 157).

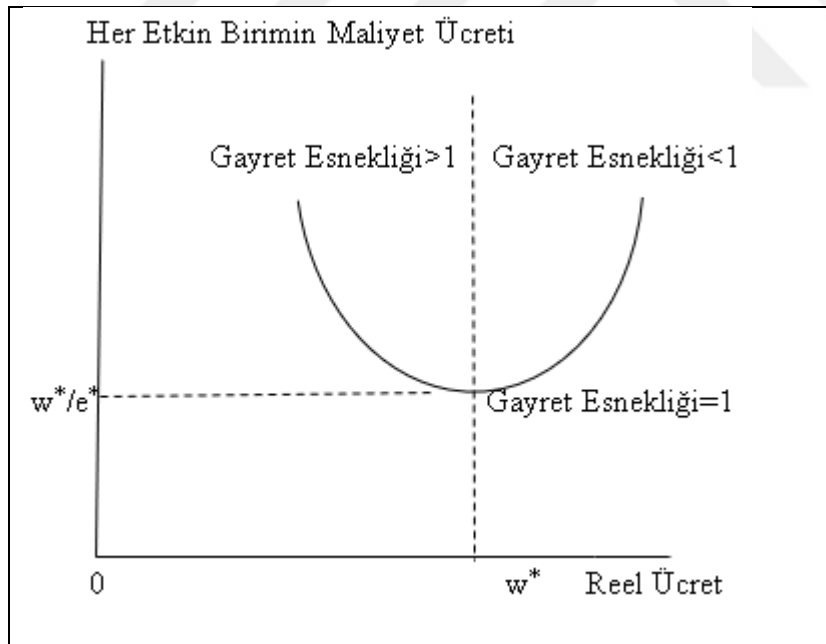
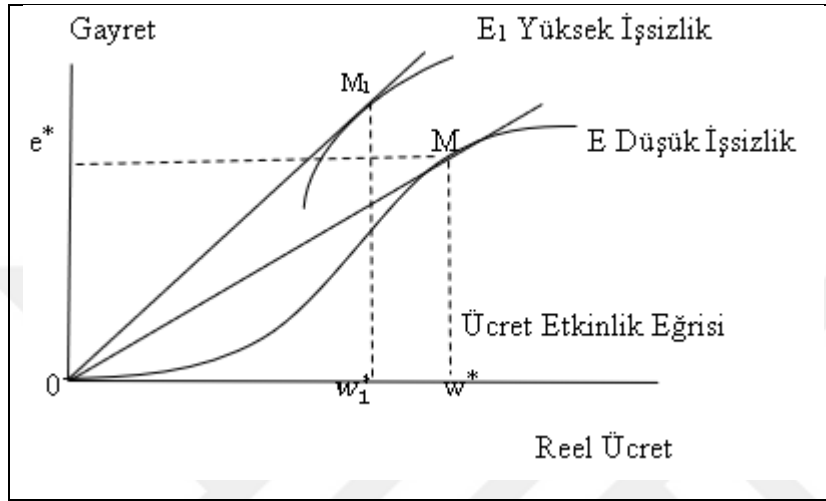
2.7. Ücret Etkinliği Teorisi

Yeni Keynesyen iktisadın bir ürünü olan etkin ücret teorisi, ekonomide gönülsüz işsizlik olduğunda dahi neden ücretlerin arttığıyla ilgili durumu açıklamaya çalışmaktadır. Bu teoriye göre bireyin firma içindeki performansı aldığı ücret düzeyine bağlanmaktadır. Çünkü yüksek ücret alan bireyler daha iyi beslenir daha iyi beslendikçe daha mutlu olur ve bu da işgücü performansına olumlu yansır. Bireyin bu performansı ise rant peşinde olan firmaların gelirlerini arttırmaktadır. Demek ki reel ücretler, işgücü verimliliği ve firma kârı karşılıklı bir etkileşim içindedir (Kaytancı, 2010: 94).

Bu teoriyle ilgili Shapiro ve Stiglitz'in önemli bir çalışması bulunmaktadır ve istihdam modelleri içinde ismi en çok duyulanlardan biridir (Genç ve Kadah, 2017: 460). Etkin ücret teorisi temel olarak şu varsayımları içermektedir (Parasız ve Bildirici, 2006: 316).

- ✓ Ücret artışı ve verimlilik arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
- ✓ İş gücü piyasasında emek arzı fazlalığı yani eksik istihdam söz konusudur; işsiz kimseler düşük bir cari ücretten çalışmayı kabul etseler bile firmalar buna rağmen emek talebinde bulunmamaktadır.
- ✓ Çalışanların performanları ve karakterleri hakkında firmaların her an haberdar olması imkansızdır.

Etkin ücret teorisi ilk olarak Leibenstein (1957) tarafında ortaya atılmıştır. Ona göre firmalar yetersiz emek karşısında dışarıdan emek talep etmeyeceklerdir. Düşük ücretten çalışan mutsuz, verimsiz ve sağlıksız işçilerin firmaya maliyeti daha yüksek olacağından; yüksek ücretle mutlu ve verimli çalışan işçiler firma için daha iyidir. Çünkü kişinin beslenmesi, sağlığı ve işteki gayreti aldığı ücretle sağlanmaktadır (Adaş, 2002: 113). Etkin Ücret Teorisi, aşağıda Şekil 6'da gösterildiği gibidir.

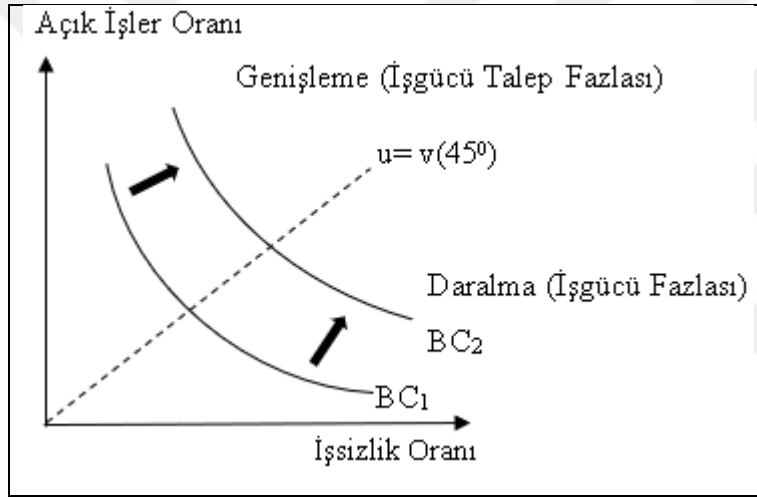
Şekil 6. Etkin ücret teorisi (Parasız ve Bildirici, 2006: 136).

Yukarıda Şekil 6'da görüldüğü üzere reel ücret arttıkça gayrette artmaktadır. Başka bir deyişle gayret reel ücretin artan bir fonksiyonudur şeklinde de yorumlanabilir. Bu durumda firmanın karını optimize eden istihdam düzeyini tercih ettiği görülmektedir.

Şekilde reel ücretteki artma emeğin gayretini arttırmış fakat maliyeti en aza indirmiştir. $e/(w)$ M noktasında gayret en yüksektir. E ve E₁ gayret eğrileridir.

2.8. Beveridge Eğrisi

İsmi kurucusu William Beveridge'den alan bu endeks, işsizlik ve açık iş pozisyonu arasındaki negatif ilişkiyi ele almaktadır (Öz, 2010: 2). Bu eğrinin önem arz etmesi, işgücü piyasası dinamiklerinin daha net bir şekilde kavranılmasına imkân vermesinden gelmektedir. Eğrideki hareketlerin anlamı, emek piyasası perspektifinden ekonominin işleyişine yönelik bilgiler içermekle beraber; eğrinin konumuyla ilgili değişikliklere ise piyasadaki yapısal şokların neden olduğu belirtilmektedir (Kanık vd, 2012: 2).

Şekil 7. Beveridge eğrisi (Börsch- Supan, 1991: 281).

İş gücü piyasasının temel formu işsiz ve açık işsiz faktörlerini buluşturmadır. Beveridge eğrisi (BE), işgücü piyasasında işsizlerin açık işlerle olan negatif yönlü ilişkinin analizini göstermede önemli bir argüman olarak bilinmektedir. İşsizler ve açık işlerin durumu ekonomide konjonktürel dalgalanmalardan etkilenmektedir. Eğer ekonomi işsizlerle açık işleri eşleştirekse emek arzı ve emek talebi fazlalığının atması gerekmektedir (Tokatlıoğlu, 2016: 76-77).

Şekil 7'ye bakıldığında BE'de orjine göre sağa doğru bir kayma olduğu görülmektedir. Yani BC₁'in BC₂'ye kaydığı durum, açık işlerle işsizlik oranı arasındaki artan zıtlığı ifade etmektedir. BC₁'in orjine göre sola kayması; BC₁'in gerisinde BCo gibi bir eğri olduğu düşünüldüğünde açık işlerle işsizlik oranı arasında azalan bir zıtlıktan bahsetmek doğru bir yorum olacaktır (Uslu vd, 2019: 44).

Sonuç olarak BE, ekonominin konjonktürel ve yapısal sorunlarının neden olduğu işsizlik türleri hakkında önemli bir görev almaktadır ve ekonomide hangi tür işsizlik varsa alınacak önlem ve uygulanacak çözümler bu doğrultuda şekillenecektir (Çelebigiller, 2020: 70).

2.9. Okun Kanunu

Günümüzün tartışmasız en temel ekonomik sorunlarından biri işsizliktir. Öyleyse bu soruna çözüm üretecek ve etkisini tamamen ortadan kaldırmada en azından azaltacak politikalara ihtiyaç vardır. Eğer yapılan atılımlara rağmen işsizlik oranı düşme eğiliminde değilse; o zaman mevcut durumdaki işsizliğin üzerinde bir işsizliğin artmasına engel olmak gerekmektedir. Aslına bakılırsa işsizlik ülkelerin ekonomik performansları, ülkedeki insanların refahı gibi birçok önemli noktada belirleyicidir. Bütün ülkeler için gelişmiş veya gelişmekte olan ayrımı yapmaksızın, büyüme ve istihdam kavramları önemlidir. Fakat bu alanlarda gelişme göstermek için işsizlik gibi küresel bir sorunla başa çıkılması gerekir.

Amerikalı iktisatçı Artur M. Okun 1962’de yayınlandığı makalesinde büyümenin işsizlik oranını azalttığı yönündeki savını ele almaktadır. Dolayısıyla bu iki kavram arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu çıkarımı yapılabilmektedir (Ceylan ve Şahin, 2010: 158). Demek ki büyümede bir artış sağlamak için işsizliği azaltarak istihdamı teşvik edecek politikalar üretmek gerekmektedir (Arı, 2016: 65). Fakat gerçekleşmesi istenen büyümede istikrarlılık işsizliği azaltmanın temel koşuludur. Artan ve azalan şeklinde zikzaklar çizen bir büyüme değil devamlılığı olan bir büyüme ancak işsizlik oranını düşürebilir (Akram vd, 2014: 177).

Okun Yasası’nın kendi ülkesi ABD üzerinde yaptığı işsizlik ve reel GSYH analizine göre işsizlik oranındaki artış reel GSYH’yı düşürmüştü ve trendden sapmalar gerçekleşmiştir (Mankiw, 2010: 291). Böylece reel GSYH ve işsizlik arasındaki negatif bir korelasyonun varlığını kanıtlamıştır. Büyüme ve işsizlik arasındaki negatif yönlü ilişkinin formüle dökülmesi aşağıda Eşitlik 3’te gösterildiği gibidir.

$$U = U^* - \beta [(Y - Y^*) / Y^*] \longrightarrow U - U^* = -\beta [(Y - Y^*) / Y^*] \quad (\text{Eşitlik 3})$$

Okun Kanunu eşitliğinde;

U: Fiili (gerçekleşen) işsizlik oranı

U*: Doğal işsizlik

Y: Fiili(gerçekleşen) reel GSYH

Y*: Potansiyel reel GSYH

Okun ilgili dönemde yapmış olduğu analizde denklemde yer alan katsayıyı β , 0.3 olarak belirlemiştir. Bu katsayıyla varılacak olan sonuç şudur: Eğer fiili GSYH potansiyel reel GSYH'dan %1 büyükse; fiili işsizlik oranı doğal işsizlik oranından %0.3 daha az olacaktır (Barışık vd, 2010: 91).

3. ÜÇÜZ AÇIK: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu kısımda üçüz açığın bileşenleri olan tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari açıkla ilgili teorik bilgilere değinilmiştir. Ayrıca bütçe açığı, tasarruf açığı ve cari açık kavramları, iktisadi yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır.

3.1. Üçüz Açık Hipotezinin Temel Bileşenleri

Ülkelerin ekonomik performansını ciddi ölçüde sarsan ve ülkeleri içinden çıkılmaz krizlerin eşiğine kadar sürükleyen üçüz açık, temelde bütçe açığı ve cari açığın aynı anda var olduğu durum olan ikiz açığın bir üst versiyonu şeklinde de ifade edilebilir (Altun ve İnce, 2010: 40-42).

ABD ekonomisinde 1980'lerde artan bütçe açıklarına cari açıklarında artarak eşlik ettiği ekonomik sorun literatürde "ikiz açık hipotezi" olarak yer almıştır. Fakat zamanla bütçe açıklarında azalmalar gerçekleşse bile cari açıkların azalmadığı ve bu durumun ülkenin iç tasarruf- yatırım dengesini bozarak tasarruf açığı gibi üçüncü bir açık yarattığı görülmüştür (Szakolczai, 2006: 41). Buradan hareketle tasarruf- yatırım açığının gözden kaçırılmış veya yeterince üzerinde durulmamış olabileceği çıkarımı yapılabilmektedir.

İç ve dış ekonomik dengenin sağlanmasında bütçe dengesi, tasarruf-yatırım dengesi ve cari denge (dış denge) önem arz etmekle beraber bu dengeler "üçüz açık hipotezi"nin temel bileşenleri olma işlevini üstlenmektedir (Saraç, 2019: 78).

3.1.1. Cari İşlemler Dengesi

1980 ve sonrası gerçekleştirilen ekonomi hamleleri Türkiye'nin önemli makroekonomik sorunu olan cari açıkları her zaman gündem haline getirmiştir (Türkey, 2013: 254). Öyleki 1980'den sonra dış ticarete serbestleşme ve ihracat bazlı büyüme politikalarıyla dış ticaret dengeleri tamamen farklı bir boyut kazanmıştır. "İşsizlik ve Üçüz Açık" adlı bu çalışmada, incelenen dönemin 2000-2020 yıllarını kapsamasından ötürü cari işlemler dengesinden önce böyle bir vurgu yapılması gerekli görülmüştür.

Bir ülkenin yerleşikleriyle diğer ülkelerin yerleşikleri arasında yapılan ekonomik alışverişlerin toplamını gösteren sistematik bir hesaptır. Burada belirtilen "yerleşiklik" kavramından millilik anlaşılmalıdır. Yerleşiklikten maksat o ülke ekonomisi içinde bir yıl süreyle yer almayı ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2013: 339- 330). Ödemeler dengesi içinde yer alan hesaplardan biri olan cari işlemler hesabı, kendi içinde dört kaleme ayrılmaktadır. Bu kalemler mal dengesi, hizmet dengesi, yatırım dengesi ve cari

transferler dengesinden oluşmaktadır. Bu dört dengenin toplamı cari işlemler hesabına eşittir (Kepenek, 2012: 312). Bu dengelerin hepsinde gelirler giderlerden fazla ise cari işlemler dengesi fazla; gelirler giderlerden az olduğunda ise cari işlemler dengesi açık vermektedir. Mal dengesi veya ticaret dengesi, mal ithalatı ve ihracatının yapıldığı; hizmet dengesi, hizmet gelir ve giderlerinin; yatırım dengesi, yatırım gelir ve giderlerinin; cari işlemler dengesi ise bütün mal, hizmet ve yatırım gelirlerinin cari transferlere eklenmesiyle oluşan hesaplardır (Ertek, 2009: 489).

Cari işlemler hesabının en önemli belirleyici faktörü mal ithalatı ve ihracatının gerçekleştirildiği dış ticaret dengesi hesabıdır. Çünkü dış dengede bir açık/fazla söz konusu ise cari işlemler hesabında da bir açık/fazla söz konusu olacaktır (Konak, 2018: 168). Aşağıda Tablo 1’de cari işlemler dengesinin tablolatırılmış biçimi gösterilmektedir.

Tablo 1. Ödemeler dengesi analitik sunum (TCMB, 2021).

A	CARİ İŞLEMLER HESABI
	1-) İhracat (f.o.b)
	2-) İthalat (c.i.f)
	MAL DENGESİ
	3-) Hizmet Gelirleri
	4-) Hizmet Giderleri
	MAL VE HİZMET DENGESİ
	5-) Yatırım Gelirleri
	6-) Yatırım Giderleri
	MAL HİZMET VE YATIRIM GELİRLERİ DENGESİ
	7-) Cari Transferler
B	SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI
C	NET HATA VE NOKSAN
	GENEL DENGE (ÖDEMELER DENGESİ)
D	REZERV VARLIKLAR

Tablo 1’de görüldüğü üzere ödemeler dengesi dört ana hesaptan oluşmaktadır. Bunlar; cari işlemler hesabı, sermaye ve finans hesabı, net hata ve noksan hesabı ve rezerv varlıklar hesabıdır.

Bir ülkenin yurt içine ve yurt dışına yapmış olduğu toplam mal ve hizmetlerin gösterildiği hesaplar, cari işlemler ile sermaye ve finans hesabıdır. Toplam mal ihracatı ve ithalatında gerçekleşecek bir dengesizlik durumunda denge, rezerv varlıklarla sağlanacaktır. Fakat cari işlemler ile sermaye ve finans hesapları toplamının sifıra eşit olması beklenirken; ödemeler bilançosu kalemlerinin hesaplanmasından kaynaklı hata ve noksanlardan dolayı sifıra eşitlik söz konusu değildir. Bundan dolayı net hata ve noksan kalemi ödemeler bilançosu içinde bir hesap olarak yer almaktadır (Ertek, 2008: 331).

3.1.1.1. Cari İşlemler Dengesini Etkileyen Faktörler

Ödemeler dengesinin önemli bölümlerinden biri olan cari işlemler dengesi veya cari denge, bir ülkenin makroekonomik durumu hakkında genel bilgi veren bir hesaptır. Cari işlemlerde dengesizlik olarak ifade edilen cari açık/fazla bir ülkenin dış dünyayla yapmış olduğu ekonomik ilişkilerinin sonucunda ödemeler bilançosunda oraya çıkan olumsuz veya olumlu durumlardır. Küreselleşmeyle birlikte dış ticaret faaliyetlerinin hız kazanması yüksek büyüme hedefleri olan özellikle gelişmekte ülkeleri cari açık gibi bir sorunla karşı karşıya getirmiştir. Çünkü bir ülkenin ekonomik büyümesinin yolu yatırımlarını arttırmaktan geçmektedir. Yatırımları gerçekleştirmek ise yeterli tasarruf miktarına bağlıdır. Cari açık sorunu, gelişmekte olan ülkeler için kırılğan bir sorundur ve bu ülkeleri krizin eşiğine kadar getirmektedir (Çetrez, 2017). Tasarruflarını aşan ölçüde yatırım yapan ülkelerin, yetersiz tasarruf finansmanı için dış kaynaklara yönelmesi sonucunda cari açık ortaya çıkmaktadır. Aslında bu ülkeler dışarıya borçlanmaktadır. Cari açık sorununa neden olan faktörler bir zincirin halkaları gibidir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse; bir ekonominin iç dengesindeki bir açıklık dış dengeyi de etkilemektedir. Kamu gelir- gider dengesiyle birlikte tasarruf-yatırım dengesindeki açıklar iç ekonomik dengeyi olumsuz etkilediği gibi dış ekonomik dengeyi de olumsuz etkilmekte ve cari açıklara neden olmaktadır (Aydın ve Beşballı, 2018: 1-3).

Yükseler (2011)'in Türkiye ve 15 ülkeyi karşılaştırdığı çalışmasından yola çıkarak cari işlemler dengesiyle ilgili şunları söyleyebiliriz: Cari işlemler dengesini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunların başında; büyüme, yatırım ve tasarruflar, mal ticaret dengesi, dış ticaret hadleri, mal ithalatı ve ihracatı, kurdaki değişimler, enerji ithalatı, küresel rekabet gibi bir dizi neden gösterilebilir. Mal ithalat ve ihracatının GSYH'daki oranı dış ticaret açığını vermektedir. Dış açıklığın fazla olması ithalat oranındaki yükselişi; az olması ise ihracat oranındaki yüksekliği göstermektedir. Burada dışarıya satılan ve dışarıdan satın alınan mal ve hizmetlere göre değerlendirme yapılmaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme hakkındaki öngörülere, mal ithalatı ve ihracatının GSYH'daki değişimi gözlemlenerek ulaşılabilmektedir. Dışa açık büyüme politikası izleyen ülkelerde cari açığın daha fazla olduğu görülmektedir. İç talebe yönelik büyümeyi uygun gören ülkelerde dış talebe göre büyümeyi tercih eden ülkelere nispeten cari açık daha yüksektir. Yurt içi tasarrufları yatırımlarını karşılayamayan ekonomiler, dış borçlanmayla bu açığı kapatmaya çalıştığında yine cari açık ortaya çıkmaktadır.

Döviz kurundaki ani dalgalanmalar, finansal sistem içerisindeki aksaklıkların temel kaynağı haline gelmektedir. Uluslararası ticaret hacmi oldukça geniştir. Dolayısıyla döviz kuru ve faiz açısından ciddi riskler içermektedir (Obstfeld ve Rogoff, 2005: 84).

Döviz kurundaki kararlılık ve dalgalanmalar, ulusal ve uluslararası ekonomik gelişmelerin etkisiyle değişebilmekte ve cari dengenin sağlanmasında rol almaktadır. Kurdaki değişiklikler ülkelerin makroiktisadi büyüklüklerini etkilemektedir ve bu etkilerin ekonomide ne kadar sürede var olduğu incelenmelidir (Danışoğlu, 2006: 48-49).

Reel döviz kurunun değer kazanmasıyla yurt içi malların fiyatlarında meydana gelen artış ve yabancı malların ucuzlaması; başka bir deyişle ihracatın daha pahalı ithalatın daha ucuz olması cari dengeyi bozmaktadır. Bazı sektörler için ithalat yapmak yatırım yapmaktan çok daha karlı hale gelmektedir. Ancak bu durum ise yatırımları düşürmektedir (Çetrez, 2017: 48). Türkiye'yi göz önüne aldığımızda yatırımlarını finanse edecek yeterli tasarrufa sahip olmadığı için bu eksikliği tasarruf ithal ederek kapatmaktadır. Böylece tasarruf kaynaklarının yetersizliği yüksek büyüme ve kalkınma hedefleri olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin cari dengelerini bozmaktadır. Ayrıca ithalatı yapılan alanlar teknoloji transferi ve sanayiye yönelik yatırımlar olsa bile ithalatta sürekli bir artış ve sonrasında kronikleşen cari açık sorunu; gelişmekte olan ülkelerde finansal dengeyi bozmaktadır (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 2).

Dış ticaret hadleriyle cari işlemler dengesi arasında doğrusal bir ilişki vardır. Daha doğrusu dış ticaret hadlerindeki iyileşme cari dengede iyileşme; dış ticaret hadlerinde kötüleşme ise cari dengede kötüleşmeye neden olmaktadır (Oktar ve Dalyancı, 2012: 2). Dış ticaret haddi bir ülkenin dış kazancını göstermektedir ve ülkenin ithal ve ihraç ettiği malların birbirine oranı şeklinde ifade edilmektedir.

Dış ticaret hadleri ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir hipotez olan Harberger- Laursen- Metzler'e göre; dış ticaretteki olumlu gidişat reel geliri arttıracak ve marjinal tüketim sabitken tasarruflardaki artış cari işlemler dengesinde bir iyileşme sağlayacak veya tam zıttı bir durum gerçekleşecektir (Duncan, 2003: 1). Buradan çıkarılacak sonuç dış ticaret hadlerinin cari dengeyi etkilemesi hem bir ülkenin kazanç ve kayıplarını hem de insanların refah seviyesini belirlemektedir.

Küresel çaptaki finansal şoklar ile kısa vadeli sermaye hareketlerindeki ani giriş ve çıkışlar, normalde sürdürülebilir cari açıkları bazı ülkeler için sürdürülemez duruma getirebilmektedir (Calvo vd., 2004). Sonuç itibariyle cari işlemler dengesinin büyüklüğü ve ülkede ana sektörlerdeki borçlanma seviyeleri dışsal etkilerin ekonomiyi etkilediği boyutta ciddi önem taşımaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

3.2. Cari Açık

Özellikle gelişmekte olan ülkeler için ciddi ekonomik sorunlara neden olan cari açık, ödemeler bilançosundaki cari işlemler dengesinin eksi bakiye vermesinden

kaynaklanır. Tasarruf açıklarının dışarıdan borçlanma veya yabancı sermaye ile finanse edilmesi cari açıklara neden olmaktadır (Çiftçi ve Eşmen, 2017: 84). Cari İşlemler dengesi serbest ekonomilerin ekonomik performansını gösteren önemli bir kavramdır. Cari açıklar bir ülkenin iç ekonomik dengesi (bütçe dengesi) ve özel tasarruflarıyla (tasarruf-yatırım oranı) son derece ilişkilidir (Aristovnik, 2006: 3).

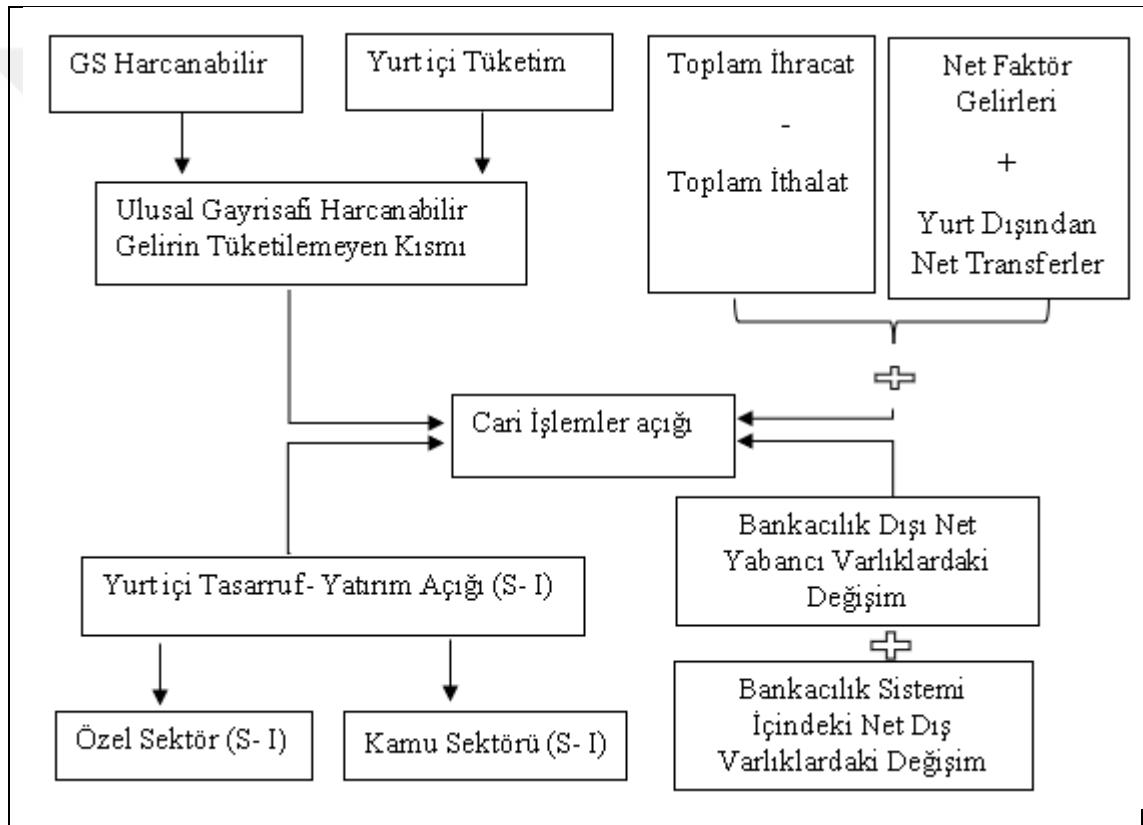
Cari açıklar geçen zaman içerisinde gelişmekte olan ülkeler için gittikçe önemiyet kazanmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade edildiğinde; ekonomik krizlerin neden ve sonuçlarının iyi anlaşılması, sorunlara çözüm bulmaya çalışan ekonomik karar mercilerinin yapmayı planladıkları ve uygulayacakları politikalara yönelik fikirler sunması, mal ve hizmet ticaretinin gerçekleştirildiği ithalat ve ihracat oranları hakkında bilgi vermesi ve dış dünyayla olan ekonomik gücünü karşılaştırması gibi birçok önemli ekonomik kriterin analiz edilmesinde etkileyici bir unsurdur (Peker ve Hatunoğlu, 2009: 221-222).

Ödemeler bilançosunda daîmi bir dengeden bahsetmek mümkün değildir. Bu hesapta genelde dış açık veya dış fazla durumları görülmektedir. Dış dengesizlik olarak ifade edilen bu durum, ihracat- ithalat miktarlarına; döviz gelir- gider durumuna göre cari dengede bir açıklık veya fazlalıktır. Dış dengesizliğe ekonominin yapısal durumu, iktisadi dalgalanmalar, döviz kurundaki spekülâtif hareketler (yükselmesi veya düşmesine yönelik) gibi birçok neden gösterilebilir (Seyidoğlu, 2013: 347).

Tasarruf açıkları cari açıkların en temel nedeni olarak görülmektedir. Yeni yeni sanayileşme atılımları gerçekleştiren özellikle gelişmekte olan ülkelerde başlangıçta cari açıklar görülebilir. Fakat bu durumun zaman içerisinde cari gengeye gelmesi ve hatta cari fazla vermesi beklenmektedir. Yatırımları tasarruflarını aşan ülkelerde meydana gelen tasarruf açığı eğer kamusal alandaki tasarruflarla finanse edilmezse ekonominin iç dengesi bozulmakta ve dış dengede buna eşlik etmektedir (Sezgin vd, 2015: 237). Cari açığı en iyi finanse etme şekli doğrudan yatırımlardır. Bir ülkeye yabancı sermaye iki şekilde girmektedir. Bunlardan birincisi doğrudan yatırımlar, ikincisi ise dolaylı yatırımlardır. Doğrudan yatırımlar yoluyla ülkeye giren yabancı sermayenin cari denge üzerindeki etkisi olumludur. Fakat dolaylı yatırımların ülke içindeki etkisi kısa vadeli olduğundan her türlü dış spekülâtiflere açık hale gelmektedir. Bu durum karşısında ülkeler dış şoklara maruz kalmakta ve bu yüzden cari açığın sürdürülebilirliği zorlaşmaktadır (İlhan, 2017: 32). Dolayısıyla cari açıktaki artışı engellemek isteyen ülkelerde doğrudan yatırımlar teşvik edilmeli ve buna uygun istikrarlı ve güvenli ekonomik ortam hazırlanmalıdır.

Eğer cari açıklar ileriki safhada düzeltilebilecekse bu açıklar sürdürülebilirdir. Makroekonomik dengesizlikler görüldüğü zaman cari açığın ekonomilerde yıkıcı etkileri söz konusu olacaktır. İşte bu durumda cari açıklar “unsustainable” (sürdürülemez) hale gelecektir. Aşırı değerli döviz kuru yatırımlardan ziyade tüketimi özendirdiğinde sürekli büyüyen bütçe açıkları ve cari açıkların ciddi krizlere sebep olması muhtemeldir (Devadas ve Loayza, 2018).

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin riskli olduğu konusundaki yaygın görüş, GSYH’nın %5’ini aştığı durum için söylenmektedir. Cari açığın sürdürülebilirliğine hızlı büyüme oranı, tasarruf- yatırım dengesi, finansal yapı, ihracatın GSYH’daki payı ve sermaye hareketlerinin büyüklüğü etki etmektedir (Ouanes ve Thaler, 1997).

Şekil 8. Cari açık ve temel makroekonomik bağlantılar (Ouanes ve Thakur, 1997).

Yukarıda Şekil 8’de cari açığın makroekonomik değişkenlerle olan bağlantısı gösterilmektedir. Şekilde görüldüğü üzere cari açık farklı ekonomik birimlerle yakından ilişkilidir.

3.2.1. Cari Açığa Yönelik Yaklaşımlar

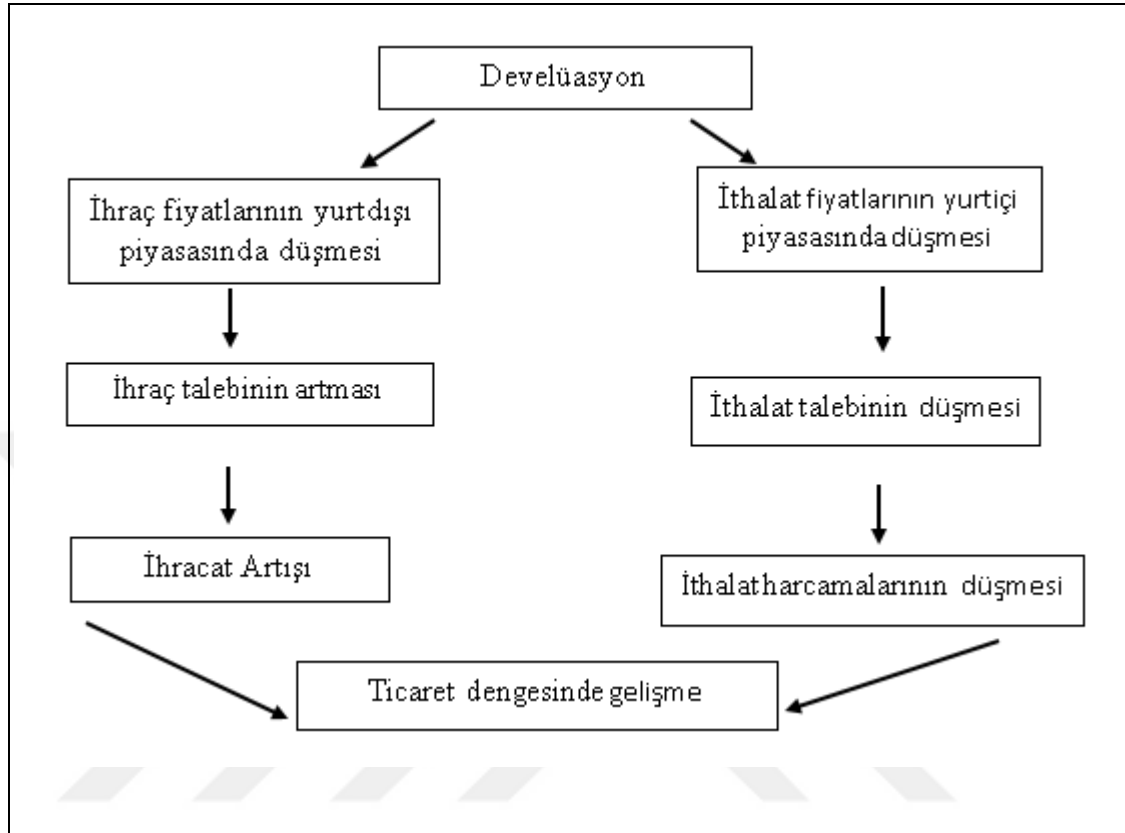
Cari açığa yönelik yaklaşımlar; Esneklikler (Marshall- Lerner), Toplam Harcama (Massetme), Mundell Fleming, Tüketimin Dönemler Arası İkamesi şeklinde dört başlıkta ele alınacaktır.

3.2.1.1. Esneklikler (Marshall- Lerner) Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı, dış dengeyi belirleyen ana unsurun döviz kuru olduğunu ve ulusal paranın döviz kuru karşısında değer kaybetmesi kısaca devalüasyonu, dış açıkları engellemede kullanılacak bir politika aracı olarak görmektedir (Utkulu, 2001: 114). Devalüasyonla beraber (ulusal paranın değer kaybetmesi) ithal malları pahalı, ihraç malları daha ucuz hale gelecektir ve ithal mallara olan talep düşerken ihraç mallarına olan talep artacaktır. Ulusal paranın değer kaybetmesinin (döviz kurunun değer kazanması) dış ticaret dengesini iyileştirici bir sonuç yaratması durumu, literatürde Marshall- Lerner Koşulu'yla açıklanmaktadır (Aktaran Yapraklı, 2010: 144). Adını Alfred Marshall, Abba Lerner ve John Robinson'dan alan bu yaklaşım kısaca MLR olarak belirtilmiştir. Marshall-Lerner koşuluna göre devalüasyonla ithal ve ihraç malların esneklik değerlerinin toplamı birden büyük olursa; dış ticaret dengesi veya ödemeler dengesindeki açıklar düzelecektir (Umer, 2015: 27). Reel döviz kuruna göre ihracatın ve ithalatın toplam talep esnekliği birden büyük olduğu koşulda dış ticaretteki iyileşmeyi görmek için reel bir değer kaybının gerçekleşmesini beklememiz gerekmektedir (Lambordo, 2001: 4). İthal ve ihraç mallarının arz esnekliklerinin sonsuz olması varsayımı altında; ithal malların yurt içi talep esnekliği ve ihraç mallarının yurt dışı talep esnekliği mutlak değerleri toplamının birden büyük olmasıyla kurdaki artışların etkilerinin dış denge üzerindeki iyileştirici yönünü görmek sağlanmış olmaktadır (Seyidoğlu, 2013: 472). Oluşan devalüasyonun mutlak etkisinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi $(|e_x| + |e_m|) > 1$ şeklinde gerçekleşmektedir (Lerner, 1944: 50-78).

Bir ekonomide ulusal paranın değer kaybetmesiyle dış ticareti iyileştirmenin yolu Marshall- Lerner koşuluyla sağlanır. Burada (e_m): İthal malların yurt içi talep esnekliği; (e_x): İhraç mallarının yurt dışı talep esnekliğidir. Koşul arz esnekliklerinin sonsuz olduğunu varsaymaktadır. Marshall- Lerner koşulu, döviz piyasasının kararlılığı açısından önem teşkil etmektedir. İstikrarsız kurda hızlı arz ve talep değişiklikleri piyasa dengesini zorlaştıracaktır. Bütün bu bilgiler ışığında bir ülkede devalüasyon başarılıdır diyebilmemiz için birtakım şartlarında sağlanması gerekmektedir. Öncelikle ithal mallarına yönelik yurt içi talep esnekliği ve ihraç mallarına olan yurt dışı talep esnekliği yüksek olmalıdır. Ayrıca ithal ve ihraç mallarına yönelik arz esnekliğinin de oldukça fazla

olması gerekmektedir. Burada devalüasyonla aslında amaçlanan şey döviz kurları ve ulusal fiyatlar arasındaki hasarı düzeltmek ve ülkeleri dış rekabetle mücadele edebilecek aşamaya getirmektir (Hephaktan, 2009: 42).

Şekil 9. Devalüasyon ve Marshall koşulu (Altınok ve Çetinkaya, 2003: 51).

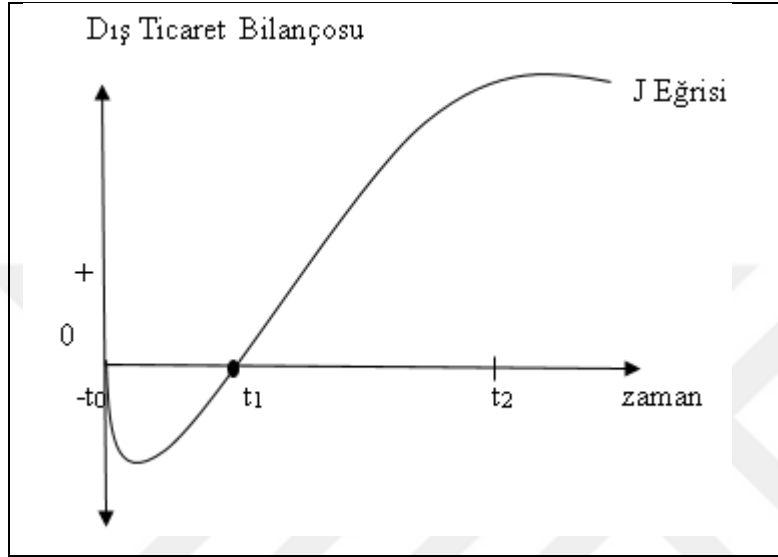
Şekil 9’da gösterilen dış ticaret dengesinde gelişme devalüasyonun ithal ve ihracat mallarının talep esnekliğinin bir sonucudur. Bu duruma literatürde Marshall- Lerner koşulu denilmektedir.

Marshall- Lerner koşulunun gerçekleşmesi yani $e_x + e_m \geq 1$ eşitliğinin sağlandığı durumda, ödemeler dengesinde hemen bir etki görülmez. Ancak döviz gelirlerinde artış yaşanmaya başladığı uzun dönemde etkileri görülmeye başlamaktadır (Dineri, 2016: 56).

Esneklikler yaklaşımı, döviz kurundaki değişikliklerle ekonomik parametreler üzerinde etkili bir aktarım mekanizması işlevi görmektedir. Bu aktarım mekanizmasının doğru işlediğinin göstergesi olarak; ithal ve ihracat malları fiyat esneklikleri toplamının 1’den büyük olması gerekmektedir. Yaklaşımla bağlantılı olarak J Eğrisi’ne gelecek olursak; esneklikler yaklaşımının kısa ve uzun dönem analizlerinin daha iyi anlaşılmasına açıklık getirmektedir. J Eğrisi’ne göre ulusal paranın değerindeki değişimler kısa dönem için dış denge üzerinde aynı yönde etki oluşturmaktadır. Devalüasyonun yapıldığı dönemler itibarıyla dış ticarete, başlangıçta olumlu bir hava görülmez. Bu zaman aralığı

aslında ithalat ve ihracatçıların kur değişikliklerine uyum sağlama sürecidir. J eğrisi, dış ticaret dengesinin bozulmaya başladığı yerden başlar. Daha sonra ihracatın yükselmesi ve ithalatın azalmasıyla dış ticaret dengesi düzelmeye başlar. İşte bu aralıkta ortaya çıkan durum J harfine benzemektedir (Bakkalcı ve Argın, 2013: 53).

Esneklikler (Marshall- Lerner) koşulunun kısa dönemde gerçekleşmemesiyle ortaya çıkan J Eğrisi aşağıda Şekil 10’da gösterilmektedir.

Şekil 10. J eğrisi (Seyidoğlu, 2013: 475).

Şekil 10’da görüldüğü üzere dış ticaret bilançosu, yapılan devalüasyon sonrasında t_0 noktasında başlamaktadır. Belli bir zaman sonra dış ticarete düzelmeye veya iyileşme gerçekleşmekte ve eğri t_1 konumuna gelerek dış ticaret dengesi sağlanmaktadır. Dış ticaret bilançosundaki bu değişiklikler “J” şeklini almaktadır.

3.2.1.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı

Alexander (1952)’ye göre bir ekonomide devalüasyonun dış ticaret üzerindeki etkisi arz ve talep koşullarına göre şekillenmektedir. Devalüasyonla birlikte ülkedeki ihracat mallarının yurt dışı fiyatı düşecek ve ihracatın dış talebi artmış olacaktır. Benzer açıdan ithal mallarının yurt içi fiyatları artacak ve pahalı hale gelecek; dolayısıyla ithalatın dış talebi düşecektir. Bütün bunlar Marshall’ın esneklikler yaklaşımı olarak bilinmektedir. Fakat esneklikler yaklaşımı devalüasyon yaparken arz ve talep dışındaki tüm değişkenleri sabit varsaymaktadır. Yani sadece fiyat değişimlerine dayanan bu yaklaşım, ithalat ve ihracatın gelir-harcama üzerindeki etkisini pas geçmiştir. Toplam harcama veya massetme yaklaşımı bu eksikliği tamamlamaktadır (Alexander, 1952: 264).

Massetme yaklaşımı, develüasyonla ithal ve ihraç mallarının arz ve talep esnekliklerinin yerine; gelir ve harcama arasındaki ilişkinin fiyat düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektedir (Öney, 1970: 200). Toplam harcama yaklaşımı esneklikler yaklaşımının develüasyonla birlikte dış ticarete konu olan ithal ve ihraç mallarının arz ve talep fiyatları dışında bütün değişkenleri sabit kabul etmesini ciddi bir şekilde eleştirmektedir. Toplam harcama yaklaşımı faiz hadleri ve para arzı miktarındaki değişimleri de analizine dahil ederek esneklikler yaklaşımının eksik yönünün tamamlayıcısı olmuştur (Şahbaz, 2009: 28- 29). Develüasyonun gelir ve harcamalar üzerindeki etkisi, Keynes'in toplam gelir- harcama modelinden hareketle elde edilen denklem aşağıda Eşitlik 4'te gösterildiği gibidir.

$$Y = C + I + G + X - M$$

$$Y = A + X - M$$

$$Y = A + B$$

$$\Delta B = \Delta y - \Delta A$$

(Eşitlik 4)

Bu denklemde Y; gelir, C; tüketim, I; yatırım, X; ihracat, M; ithalat olarak tanımlanmaktadır. (C+ I+ G) massetme olarak ifade edilmekte olup "A" ile gösterilmiştir. (X- M) arasındaki fark ise "B" ile ifade edilmiştir. Buradan $Y + M = X + A$ şeklinde kurulan modele göre, yurt içi mal ve hizmet dengesindeki gelişmeler sonucunda, toplam hasıla ve yurt içi harcama arasındaki farkta artacaktır. Denklemi şöyle yazacak olursak;

$X - M = Y - A$, burada herhangi bir dış ticaret fazlası durumu bize toplam çıktının toplam harcamayı geçtiğini söyleyecektir. A; toplam yurt içi mal hizmetlerin harcanma düzeyi, X; mal ve hizmetlerde yabancıların harcama düzeyini göstermektedir. Eğer dış ticaret fazlası olmuşsa toplam çıktı toplam harcamayı; dış ticaret açığı olmuşsa toplam harcamalar çıktı düzeyini açmış demektir (Copper, 1971: 6).

3.2.1.3. Mundell- Fleming Modeli

Bu model Robert Mundell ve Marcus Fleming tarafından geliştirildiği için literatürde Mundell- Fleming adıyla bilinmektedir. Mundell- Fleming modeli Keynes'in toplam gelir- harcama yaklaşımına paralel olarak, IS-LM'in açık ekonomiye uyarlanmış halidir ve farklı döviz kurlarının üretim ve faiz üzerindeki etkilerini incelemektedir. Modelin eksik yönlerinden biri durağan bir yapıda olmasıdır. Genişletici para politikasıyla dış dengede açık ve sermaye hareketliliğine neden olmaktadır. Kısa vadeli yapıda olan bu model, para politikasını dış dengeye, maliye politikasını ise iç dengeye

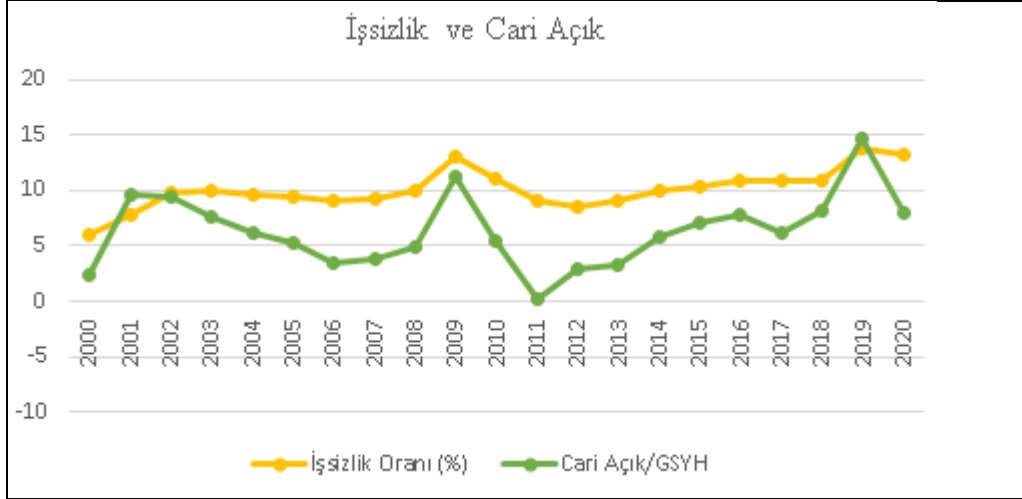
uygun bir hale getirmiştir. Yaklaşım tam sermaye hareketliliği ve toplam talebin olmadığı durumda başarıya ulaşamazdı (Obsfeld, 2001: 1-7). Mundell- Fleming modeli, iç dengenin yurt içi toplam arz ve talebin kesiştiği noktada; dış dengenin ise sabit kur altında net sermaye girişine eşit olmasıyla gerçekleşmektedir (Kemeç ve Kösekahyaoglu, 2015: 9).

MF modeli dışa açık ekonomilerde iç ve dış dengenin nasıl sağlanacağını göstermekte ve tam sermaye hareketliliği varsayımıyla dengenin sağlanamadığı durumda bir ülkenin birtakım unsurlarla karşılaşabileceğini göstermektedir. Bunlar; işsizlik- dış açık, işsizlik- dış fazla veya enflasyon- dış açık, enflasyon- dış fazla şeklindedir. Modeldeki en belirgin eksiklik, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ve işsizliğin aynı anda var olduğu ekonomik durum olan, stagflasyon sorununu, ortaya çıkarmasıdır. Ayrıca Keynesyen yaklaşıma paralel doğrultuda gelişen bir model olmasına rağmen toplam arz eğrisi, Klasiklerdeki gibi yatay eksene dik bir doğru şeklindedir. Çünkü bu şekildeki bir toplam arz eğrisiyle Mundel- Fleming modeli, enflasyon ve işsizlik problemlerini aynı anda gerçekleştirememekten kaynaklanmaktadır (Değer ve Emsen, 1999: 153-156).

3.2.1.4. Tüketimin Dönemler Arası İkamisi Yaklaşımı

Dönemler arası yaklaşım (The Intertemporal Model of The Current Account), ülkelere girmesi gereken sermaye akışıyla optimal cari işlemlerle ilgili fikir sunarak cari işlemler açığı ve sürdürülebilirliğine yönelik çıkarımlarda bulunmaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu yaklaşıma göre ulusal nakit akışında birtakım şoklar nedeniyle tüketimde yaşanan dalgalanmalar bütünüyle ortadan kalkacaktır ve cari açığın sürdürülebilirliği konusunda bir sonuca varılmış olacaktır. Optimal cari işlemler açığı ile cari işlemler açığı kıyaslanmaktadır (Cashin ve Mcdermott, 1998: 348).

Fischer'in dönemler arası yaklaşımına göre, hanehalklarının tüketimi hem şimdiki gelire hem de gelecekteki gelire göre oluşmaktadır. Ve cari dengeyi de hanehalklarının tüketim ve tasarrufları belirlemektedir. Dolayısıyla bu modelde rasyonel tüketicilerin beklentileri önem arz etmektedir. Hanehalkları geleceğe yönelik beklentileriyle uyumlu bir şekilde dönemler arası tüketim ve tasarruf tercihlerini belirlemektedir ve buna uygun cari açık veya cari fazla verilmesi şeklinde ifade edilelen dönemler arası yaklaşıma göre cari denge, tüketimdeki dalgalanmalara çözüm olabilme görevi görmektedir (Babaoğlu, 2005: 8).

Şekil 11. Türkiye’de 2000 – 2020 dönemi işsizlik ve cari açık (IMF Data).

Şekil 11’de Türkiye’nin son yirmi yıldaki işsizlik ve cari açık verileri gösterilmiştir. 2001 yılında cari açığa hızlı bir yükseliş olduğu görülmektedir. Aynı dönemde işsizlik oranındaki artışlar göze çarpmaktadır. Bu artışlarda o dönemde Türkiye’de patlak veren 2001 Krizi’nin etkisi olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde diğer yıllarda yaşanan ekonomik krizlerde benzer sonuçlar görülmektedir. Kriz dönemlerinde cari açığındaki ani yükseliş karşısında işsizlikte de artışlar meydana gelmiştir. Bu veriler Türkiye’de işsizlik ve cari açığın birbiriyle olan ilişkisini destekler niteliktedir.

3.3. Bütçe Dengesi

Bütçenin kavramsal açıdan geçmişine bakıldığında; Fransızca kökenli “bougette” sözcüğünden geldiği görülmektedir. Daha sonra İngilizce’ye “budget” olarak geçen bu sözcük, Türk Hukuk sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır: “...*mali, ticari ve gayri ticari her türlü müesseselerde ileride muayyen bir müddet içinde yapılacak tahsilat ve sarfiyatı tahmin eden ve karşılaştıran bir cetveldir*” (Türk Hukuk Kurumu, 1991: 45). Kısacası bütçe kamu gelir ve giderlerinin gösterildiği hesaptır. Devletin gelir- gider kalemlerini içeren bütçeler aynı zamanda devletin siyasi, sosyal ve ekonomik gibi birçok alanda etkin rol oynamasında önemli bir işlev üstlenmektedir (Yeşilyurt ve Cural, 2015: 160). Bütçe dengesinin gösterimi aşağıda Eşitlik 5’te gösterildiği gibidir.

- Bütçe Dengesi= Bütçe Gelirleri- Bütçe Giderleri (Eşitlik 5)
- Bütçe Giderleri: Personel Harcamaları+ Yatırım Harcamaları+ Transfer Harcamaları+ Diğer Cari Giderler

- Bütçe Dengesi= (Vergi Gelirleri- Vergi Dışı Gelirler)- (Personel Harcamaları+ Yatırım Harcamaları+ Transfer Harcamaları+ Diğer Cari Giderler)

3.3. Bütçe Açığı

Gelişen modern devlet anlayışıyla birlikte kamusal hizmetlerin inceliği ve hacmide büyümektedir. Ancak devletin ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirmek için yapmış olduğu kamu harcamaları bütçe dengesizliğine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla kamusal harcamalardaki artıştan (karşılamaayan kamu geliri söz konusu) kaynaklanan bütçe açıkları üzerinde defaatle durulması gereken bir husus haline gelmiştir (Dağ ve Tüğen, 2018: 218).

Bütçe açıklarına neden olan bir sürü neden bulunmaktadır. Bütçe açıkları bilhassa gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri için ciddi bir problemdir. Hükümetler sermaye eksikliğini temin etmek için kamu ve cari harcamalarda artış sağladığı halde vergi gelirlerinde artış sağlayamamıyorsa bütçeleri açık verecek demektir. Dünyayı derinden sarsan 1929 Bunalımı, ekonomik krizlere çözüm üretmeyen Klasik iktisadın devrinin kapanıp Keynesyen iktisadın devrinin başladığı dönemdir. Keynes, devletlerin ülke ekonomisinde aktif rol alarak para ve maliye politikaları uygulamalarıyla ekonomiye canlılık kazandırmaları gerektiği fikrindedir. Fakat uygulanan politikalar ekonomiyi iyileştirmek yerine bütçe açıklarına yol açmıştır (Oruç, 2019: 363- 364).

Bütçe açığı, gider kısmının gelir kısmından fazla olması veya bütçe hazırlığında öngörülen harcamaların normal gelirler yoluyla karşılanamamasıdır (Evgin, 1994: 20). Son zamanlarda bütçe açıkları sadece gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de artış göstermektedir. Bu duruma günümüze yakın 1970'lerde OECD'ye üye gelişmiş ülkelerde artan bütçe açıkları ve biriken kamu borçları örnek gösterilebilir (Güvel ve Koç, 2010: 287).

Gelişmekte olan ülkelerde bazı ekonomik zafiyetler, bütçe açıklarına resmen davetiye çıkarmaktadır. KİT'lerin sosyal güvenlik, görev ve zararlarının yanı sıra hükümetlerin vergi toplama ve vergi gelirleri konusundaki hataları ve temin edilen vergilerin kamu harcamalarının gerisinde kalması bu açıkların büyümesine sebep olmaktadır (Oruç, 2016: 2).

Genişletici maliye politikalarıyla ekonomide olumlu bir hava yaratma ve ekonomiyi canlandırma düşüncesi gerçekleştirilemediği zaman kamu gelir-gider dengesinde bozulmalar meydana gelmektedir. Kamu gelirlerinin istenilen düzeyde gerçekleşmemesi ve kamu gelirlerine uygun yeni polikaların olmaması kamu gelirlerinin borçlanarak

karşılamanın önünü açmıştır. Sonuç olarak buradan bütçe açıkları ve borçlanma arasındaki doğrusal bir ilişkiden söz edilebilir (Kasal, 2019: 209).

Bütçe açıkları başlı başına ekonomik bir sorunken; başka ekonomik sorunlarında kaynağı olmaktadır. Sorunların başında yavaş ve istikrarsız büyüme, mali piyasalar üzerindeki negatif etki, enflasyon, ekonomik krizler ve bu döngünün bir parçası olan cari açıklar ve dış borçlanma gelmektedir. Aslında bu etkiler özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerini yaşanacak krizlere karşı daha da kırılganlaştırmaktadır. Çünkü düşük kişi başına milli gelir ve tasarruf eğilimi ve mali sistemin sağlam bir derinlikte olmaması bu kırılganlıkların temel sebepleri arasında yer almaktadır (Aydoğuş ve Keskin, 2005: 2).

3.3.1. Bütçe Açığıyla İlgili Yaklaşımlar

Bütçe açığına yönelik iktisadi yaklaşımlar; Klasik, Keynesyen, Ricardian, Monetarist ve Neoklasik yaklaşım olarak beş başlık altında ele alınmaktadır.

3.3.1.1. Klasik Yaklaşım

Klasik yaklaşım, kamu gelir-gider dengesini yani bütçe denkleğini esas almaktadır ve devletin ekonomiye müdahalesini çok gerekli görmemektedir. Yatırımlara kamu açıklarının finanse edilebildiği ölçüde izin verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Burdaki amaç kamu sektöründeki büyümeyi sınırlı tutup iç borçlanmaya engel olmaktır. Denk bütçe için normal vergi gelirleri ve devletin mülk gelirlerinin temel alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bütçe açıklarını borçlanarak kapatma yolu ileriki zamanlarda bütçe harcamalarını arttırarak devleti bir çıkmaza sürükleyecektir (Kogar, 1996: 301- 302).

Klasiklerin bütününde bütçe açıklarının borçlanmayla finanse edilmesine karşı bir duruş sergiledikleri görülmektedir. Onlara göre borçlanma sadece zaruri durumlarda başvurulması gereken bir finansal araçtır (Çelen ve Zülüflüoğlu, 2008: 307). Devlet herhangi bir gerekçeyle ekonomi üzerinde kontrolcü olmamalıdır. Ekonomide fiyat dalgalanmalarını gidermek ve tam istihdamı sağlamak için devletin müdahalesine gerek yoktur. Klasiklerin kendi deyimiyle “görünmez el” kavramı fiyat istikrarı ve tam istihdamı sağlayacak niteliktedir. Diğer bir deyişle fiyatlar ve bilhassa da ücretlerdeki aşağı yukarı yönlü esneklik ekonomide tam istihdamı muhafaza edecek ve bu şekilde devlet müdahalesi olmaksızın ekonomide denge sağlanmış olacaktır (Kökocak, 2005: 1-2).

3.3.1.2. Keynesyen Yaklaşım

Bütçe açıklarına ve sebep olduğu borçlanmaya pek sıcak bakmayan Klasik yaklaşımın aksine Keynes, bütçe açığı ve mali politikaların toplam talebin bir unsuru olduğunu belirtmektedir (Corsetti ve Roubini, 1997: 27). Keynesyen iktisatçılara göre devlet, Klasiklerin savunduğu “bütçe dengesini” sağlamakla yükümlü olmamakla beraber kısa vadeli bütçe açıklarını, uzun dönemde ekonomik dengeye ulaşmada makul ve gerekli görmektedirler (Alavirad ve Athawale, 2005: 39).

Keynes 1929 Krizi’ni talep yetersizliğinin bir sonucu olarak olarak görmekte ve krizin devlet müdahalesi ve bütçe açıklarıyla giderilebileceğini öne sürmektedir. Burdan Keynes’in bütçe açıklarına karşı olumlu bir tavır sergilediği görülmektedir. Ayrıca bütçe açıkları emek talebini dürterek ekonomide canlılık ve tam istihdama doğru bir yön çizmektedir (Doğru, 2005: 114). Bütçe açıklarının olumlu yönünü savunan Keynes, tam istihdamın sağlanamadığı durumlardaki ekonomide, halihazırdaki tüketim harcamlarındaki artışın gelecek nesil vergi mükellefleri için bir borç olarak algılanmaması görüşündedir. Aksine insanlar tüketim harcamalarını arttırdığında kullanılmayan kaynaklar işlevlik kazanacak ve böylece yatırımların önü açılmış olacaktır (Abizadeh vd., 1996: 119). Buradan yatırımlardaki artışların ekonomik büyümeyi destekleyeceği çıkarımı yapılabilmektedir.

Keynesyen görüşe göre bütçe açıklarında bir birimlik artış hasılda (veya milli gelirden) marjinal tasarruf eğiliminin (MPS) tersi oranında bir genişleme yaratır. Bu genişleme IS- LM analizine göre para talebini arttırmaktadır. Eğer bütçe açığı borçlanarak finanse ediliyorsa bu durum faizlerin artmasına neden olacaktır. Dolayısıyla artan faizler özel yatırımları düşürecek; özel yatırımlardaki bu düşme hasıla (milli gelir, çıktı) miktarını düşürecek. Böylelikle kamu giderleri Keynesyen çarpan etkisiyle çıktıyı dengelemiş olacaktır (Bernheim, 1989: 60).

Keynesyen görüşteki birtakım iktisatçılar, IS-LM analizindeki eksiklikleri Blinder-Slow Modeli (1973) ‘yle gidermeye çalışmışlardır. Modelde bütçe açıklarını finansmanında kullanılan yollardan borçlanma veya para basma yöntemlerinin genişletici ekonomide genişletici etki yaratacağı belirtilmiştir. Bu durumda sistemde istikrarlılık sağlanırsa; uzun dönemde borçlanma finans çarpanı, parasal finans çarpanından daha büyük olacaktır. Keynes’in bütçe açıklarının olumlu veya olumsuz reel etkilerinin olduğu savı aslında bir Neoklasikçi olduğunu iddia eden Tobin için de kabul görmektedir. Tobin, bütçe açıklarının kesinlikle reel etkisi olduğu konusunda Keynes’le hemfikirdir (Kirmanoğlu, 1995: 196).

3.3.1.3. Ricardian Yaklaşım

Literatürde bütçe açıkları konusunda zıt görüşte iki meşhur yaklaşım yer almaktadır. Bütçe açıklarının ulusal tasarrufları erittiği ve cari açığı arttırdığı görüşünün sahibi Keynes ve onun karşısındaki Ricardian görüşe göre ise; rasyonel bireyler bütçe açıklarının ileride yüksek bir vergilenmeyle kapatılacağını öngörmektedirler. Bir açıdan miyobik değildirler. Bütçe açıkları gelecekte ne şekilde finanse edilecek bunu görebilmektedirler. Bundan dolayı da bütçe açıkları cari açığın nedeni sayılmamaktadır. (Yavuz ve Zhalekanova, 2018: 60). Demek ki Keynesyen teoride bütçe açıklarıyla cari açık arasında doğru yönlü bir ilişki varken; Ricardian teoride ise böyle bir ilişki yoktur.

Merkez bankalarının temel hedeflerinden biri fiyat istikrarını sağlamaktadır ve bunun için para ve maliye politikası araçlarını kullanmaktadır. Ricardo ise bu politikaların genişletici veya daraltıcı etkilerini görmeksizin ekonomi üzerinde hem servet etkisi yaratmayacağı hem de fiyat istikrarını bozmayacağı kanısındadır (Songur ve Saraç, 2018: 152).

Kamu harcamalarının servet etkisi yaratıp yaratmadığı tartışması Barro (1974) ile başlamıştır. Barro (1974)'nin dikkat çekmeye çalıştığı nokta, kamu harcamalarının vergi yerine borçlanmayla finanse edilmesinin bireylerde yarattığı algı, servetlerinin arttığı yönündedir. Böylece tüketimdeki artışlar toplam talep ve faizi arttırarak yatırım ve sermaye birikimini daraltacaktır. İşte Barro (1974) burda şuna vurgu yapmaktadır: Rasyonel bireyler şu anki bütçe açıklarının gelecekte vergilerle finanse edileceğini bilmektedirler. Bundan ötürü bütçe açıklarının borçlanma ya da vergi ile finanse edilecek olmasının bireylerin ekonomik kararları üzerindeki etkisi nötrdür (Arıcan, 2005: 84- 85; Barro, 1974).

Keynes'in bütçe açıklarının dış borçlanmayla finanse edilmesi gerektiği fikrindedir. Yurt içi harcamalardaki artışın bütçe açıklarını arttırması, ithalat hacmindeki büyüme ve beraberinde reel faiz oranlarındaki artış dış dengeyi bozarak cari açığa neden olmaktadır. (Daly ve Sıddiki, 2009: 1156). Ricardocu Denklik yaklaşımı bütün bu açıklamaların tam tersini savunmaktadır. Ona göre bütçe açıkları dış borçlanma yerine özel tasarruflarla finanse edilebilir (Rosenswieg ve Tallman, 1993: 582). O zaman şunu çok açıkça belirtebiliriz: Kamusal tasarruflardaki azalışlar özel tasarruflardaki artışlarla dengelenecek ve cari dönemde artan bütçe açıkları hanehalkını tüketime değil tasarrufa yönlendirecektir. Böylece bütçe açıkları cari açıklar üzerinde etkili olmayacaktır.

3.3.1.4. Monetarist Yaklaşım

Monetaristler, bir diğer adı parasalcılar olan bu yaklaşımı geliştiren, Chicaco İktisat Okulu kurucusu olarak bilinen ünlü iktisatçı Milton Friedman'dır. Friedman' a göre ekonomide bütçe açığı, enflasyon gibi ekonomik sorunların nedeni para politikasıdır ve meşhur sözü "enflasyon parasal bir olgudur" (Aktan, 2010: 169- 179).

Merkez bankalarının uygulamış olduğu para politikasının en temel amacı fiyat istikrarını korumaktır ((Mishkin, 2011: 393). Fakat güçlü ve başarılı bir para politikası için parasal büyüklüklerin kontrolünün sağlanması gerekmektedir. Ancak sağlam bir para politikası sürdürmek oldukça zordur. Maliye politikasının sürdürülemez olduğu durumdaki finansal açıkları kapatmak için hükümetler "senyoraj geliri" oluştururlar (Özatay, 1997: 661- 662). Bütçe açıklarının finansmanında "senyoraj geliri" son derece önemlidir. Yalnız para basarak gelir etmenin ekonomiye maliyeti yüksek enflasyon oranları olacaktır. Aslında bütçe açığı, senyoraj geliri ve enflasyon parasal genişlemenin nedenidir (Özatay, 2013, 262: 263).

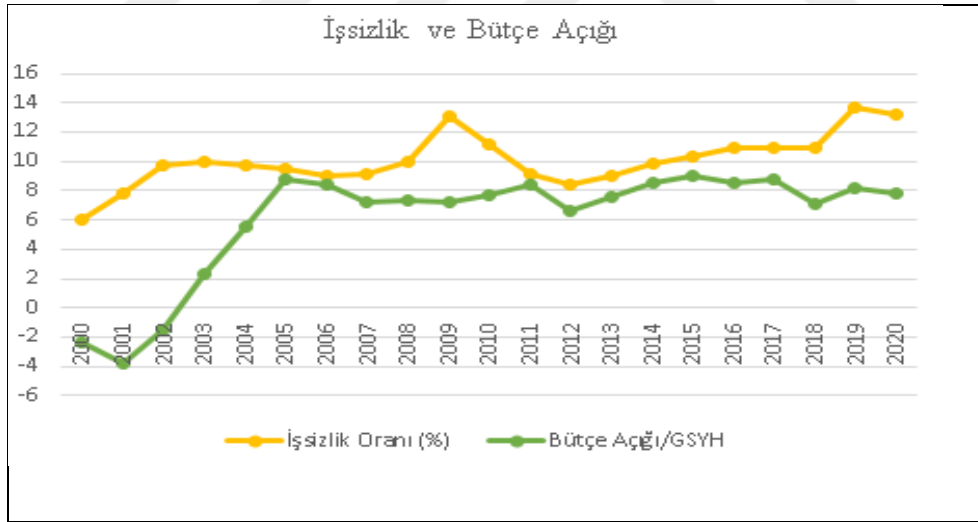
Monetaristlere göre bütçe açıklarının para arzındaki artışlarla desteklenmesi ekonomide enflasyonist bir sonuç ortaya çıkaracaktır (Serban, 2002: 11-12). Ekonomide bütçe açıklarının süreklilik göstermesi zamanla para politikası üzerinde baskı oluşturacaktır. Çünkü bütçe açıkları ya borçlanarak ya da parasal genişlemeyle kapatılabilmektedir. İşte Sargent ve Wallace (1981)'in ortaya koyduğu "Sevimsiz Monetarist Aritmetik" teorisi tam olarak bütçe açıklarının finansmanı nasıl olmalıdır üzerine işlemektedir. Bütçe açıklarının borçlanmayla finansmanı zaman içinde devletin omuzlarındaki faiz yükünü arttıracaktır. Borçlanmayla kapatılamayan bütçe açıkları devleti para basmak mecburiyetinde bırakacaktır ve başlangıçtaki faiz oranlarındaki artıştan daha büyük oranda faiz oranı artışı söz konusu olacaktır (Sargent ve Wallace, 1981: 1-2).

3.3.1.5. Neoklasik Yaklaşım

Neoklasik yaklaşım, rasyonel bireylerin kendi yaşam süresi boyunca tüketimlerini nasıl planlayacağını sezinlemektedir. Bütçe açıkları vergileri gelecek nesillere aktararak yaşam boyu toplam tüketimi arttırmaktadır. Fakat artan tüketim beraberinde ekonomik kaynakları ve tasarrufları azaltmaktadır. Bunun sonucunda bütçe açıklarının sürekliliği özel sermaye birikimi üzerinde dışlayıcı etki (crowding- out) yaratır. İktisatçıların geneli bu durumun kötü sonuçları olabileceği görüşündedir. Neoklasik yaklaşımın bütçe açıklarının sürekliliği konusuyla ilgilenmektedir ve Keynesyen yaklaşımdan farklılaştığı nokta tam olarak burasıdır. Keynes, geçici bütçe açıklarının; Neoklasikler ise sürekli

bütçe açıklarının etkileriyle ilgilenmektedir. Neoklasik görüşün temsilcilerinden Bernheim'e göre bütçe açıklarının ekonomik etkilerine yönelik öngörülerini daha isabetli bulmaktadır. Standart Neoklasik yaklaşımın üç ana özelliği vardır: Birincisi, her bir bireyin tüketimi, zamanlararası optimizasyon sorunu kalmayacak şekilde piyasa faiz oranı üzerinden hem borçlanabilmekte hem de borç verebilmektedir. İkincisi, bireylerin yaşam süresi kısıtlıdır ve her bir tüketici farklı grup ve nesli temsil eder. Üçüncüsü ise, bütün dönemlerde piyasa dengesi (clearing) söz konusudur (Bernheim, 1989: 55- 60). Bütün bu özellikler bütçe açıklarının etkisi konusunda önemli bir göreve sahiptir (Arıcan, 2005: 82).

Kısaca ifade etmek gerekirse ücret ve fiyatlardaki esneklikler sayesinde ekonominin kendiğinden tam istihdam dengesine ulaşacağını belirten Neoklasik görüş, bütçe açıklarının, açık ve kapalı ekonomilerde yaratmış olduğu farklı sonuçları ele almıştır. Bütün bu anlatılanlar nezdinde bütçe açıklarının borçlanma veya vergiyle finanse edilmesi arasında herhangi bir farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır. Çünkü her iki borçlanma çeşidinde de özel kesimden kamu kesimine kaynak transferi gerçekleşmektedir (Erasa, 2019: 28).

Şekil 12. Türkiye'de 2000 – 2020 dönemi işsizlik ve bütçe açığı (IMF Data).

Şekil 12'de işsizlik ve bütçe açığı birbiriyle ilişkilendirilmiştir. İlgili dönem aralığında bütçe açığındaki artışlara işsizlik oranında da artışların eşlik ettiği görülmektedir. 2001 Krizi'nden sonraki dönemde bütçe açığındaki artışla beraber işsizlik oranında da artışlar söz konusu olmuştur. 2008'de başlayıp fakat gerçek etkisini 2009'da gösteren öncelikle gelişmiş ülkelerde sonrasında ise gelişmekte olan ülkelerde olumsuz etkileri görülen Küresel Finansal Kriz'in etkili olduğu dönemlerde işsizlik oranında artış yaşanmıştır. Şekilden de görüldüğü üzere 2009 yılında işsizlik oranlarında hızlı bir

yükselme meydana gelmiştir. Netice itibariyle bütçe açığı ve işsizlik değişkenlerinde aynı yönde artış ve azalışlar yaşanmıştır. Ancak bütçe açığında azalmanın olduğu bazı dönemlerde işsizlik oranında yükselişler görülmektedir.

3.1.3. Tasarruf- Yatırım Açığı

Tasarruf kavramı, ekonomik birimlerin (hanehalkı, şirket veya ülke) içinde buldukları dönem içindeki gelir ve tüketimi arasındaki fark olarak adlandırılmaktadır. Tasarruflar, kamu tasarrufları ve özel tasarruflar olarak ikiye ayrılır ve toplamaları ulusal tasarrufa eşittir. Ancak her ülkenin sahip olduğu ulusal tasarruflar ekonomik gücüne ve yapısına göre farklılık gösterir. Dolayısıyla tasarruf kullanım miktarları da ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir (Sancak ve Demirci, 2012: 161- 162). Ulusal tasarrufları oluşturan kamu tasarrufları ve özel tasarrufları kısaca tanımlayacak olursak; kamu tasarrufu, hükümetlerin yapacakları harcamalar için toplamış olduğu vergilerden oluşmaktadır. Özel tasarruf ise; hanehalklarının veya şirketlerin gelirlerinde harcanmayan bölümü temsil etmektedir. Şimdi tasarruf- yatırım dengesinin özdeşliklerle nasıl ifade edildiğini görmek için birtakım özdeşliklere ihtiyaç vardır (Mankiw, 2014: 240- 244). Öncelikle Eşitlik 6'da gösterilen ve GSYİH'yi temsil eden denklemden bileşenleri ayırmak gerekmektedir.

$$Y = C + I + G + NX \quad (\text{Eşitlik 6})$$

Bu eşitlikte;

Y= Milli Gelir (GSYİH), C= Tüketim, I= Yatırım, G= Hükümet Harcamaları ve NX= Dış Ticaret olarak belirtilmektedir.

Kapalı ekonomi varsayımıyla dış ticaret açığının (uluslararası borçlanma veya borç vermenin) olmadığı durumdaki gösterim aşağıda Eşitlik 7'de gösterildiği gibidir.

$$Y = C + I + G \quad (\text{Eşitlik 7})$$

Yatırımları ayırmak için eşitliğin her iki tarafından C ve G'yi çıkarıldığımızda; $Y - C - G = I$ elde edilir. Denklemin sol tarafı tüketim ve devlet harcamaları için gerekli ödemeler/kullanımlar yapıldıktan sonra kalan milli geliri ifade etmektedir. Bu da ulusal tasarruflar olarak ifade edilen kısımdır ve aşağıda Eşitlik 8'de gösterilmektedir.

$$Y - C - G = S = \text{Ulusal tasarruflar} = I \quad (\text{Eşitlik 8})$$

Bu eşitlikte;

$S=I$, Buradaki eşitlik bize kapalı ekonomide tasarrufların yatırımlara eşit olacağını söylemektedir. Yeniden Eşitlik 9'daki ulusal tasarruflara dönecek olursak;

$$S= Y- C- G \quad (\text{Eşitlik 9})$$

Bu eşitlikte;

Vergileri (T) ekleyip çıkarabildiğimizde ise durum Eşitlik 10'daki gibi ifade edilmektedir.

$$S= (Y- C- T) + (T- G) \quad (\text{Eşitlik 10})$$

Bütün bu özdeşliklerden;

$(Y- C- T) = \text{Özel Tasarruflar}$, $(T- G) = \text{Kamu Tasarrufları}$ ve $(S= I) = \text{Ekonominin geneli için tasarrufların yatırımlara eşit olduğu sonucu çıkarılmaktadır.}$

Ekonomik büyümenin unsurlarından sayılan sermaye birikimi, tasarruf kaynaklarına bağlı bir oluşumdur. Tasarrufun yaygın bilinen tanımı gelirden harcamaların düşürülmesiyle kalan miktardır (Bağcı, 2020: 221). Başka bir ifadeyle tasarruf kavramı ekonomiler için önemli bir makroekonomik değişkendir ve gelirin tüketimde kullanılmayan kısmıdır (Ünsal, 2007: 136). Ekonomilerde birbiriyle ilişkili üç denge vardır. Bunlar bütçe dengesi, tasarruf- yatırım dengesi ve dış ticaret dengesi. Bunlardan birinde meydana gelen bir değişme diğerlerini de etkilemektedir. Fakat bazı ekonomistler, dış ticaret ve bütçe açığının özellikle tasarruf-yatırım açığından kaynaklandığını belirtmektedir. Aynı şekilde tasarruflardaki bir iyileşme hem bütçeyi hem de dış ticareti olumlu etkileyecektir (McTeer, 2008).

Bir ülkenin iç ekonomik dengesi kısaca kamu gelir- gider dengesi ve tasarruf-yatırım dengesinin toplamından ibarettir. Tasarruflar kamu ve özel kesim tasarrufları olarak 2'ye ayrılmaktadır ve yatırımların temel finansman kaynağıdır. Kalkınma ve büyüme hedefleri olan bütün ülkeler için birincil adım yatırım yapmaktır. Fakat yatırımların finansmanı yurt içi tasarrufları daha elverişli hale getirip yurt dışı tasarruf borçlanması bağımlılığından kurtulmak gerekmektedir (Karanfil, 2014: 380). Hükümetlerin tasarruf edebilmesinin yolu yeterli iç tasarruf rezervlerine sahip olmasından geçmektedir. Eğer tasarruf yetersizliği söz konusu ise bu eksiklik dış borçlanmayla giderilmekte ve sonucunda dış denge bozularak cari açıklara neden

olmaktadır. Bu yüzden yatırımlar büyüme ve kalkınmaya yönelik olduğu gibi yurt içi tasarrufları temin edecek şekilde uygun ve verimli alanlarda yapılmalıdır.

Ülkelerin büyüme hızı sahip olduğu yurt içi tasarrufların fazlalığına bağlıdır. Bunun için ülkeler yurt içi tasarruflarını arttırmaya yönelik politikalar uygulamaktadır. Tasarruf kavramını irdelemeye yönelik görüşlerden biri Keynes'e aittir. Ona göre tasarruf gelirin tüketilmeyen bölümüdür ve tasarrufların gelirdeki artışa paralel olarak artacağını belirtmektedir (Bedir vd., 2017: 266).

Tasarruf açığı sorunu Türkiye'nde dahil olduğu GOÜ'lerde en önemli ekonomik sorunların başında yer alır. Ayrıca insanlar gelir düşüklüğü nedeniyle ya daha az tasarruf yapmakta veya hiç yapamamakta; eldeki tasarruflar yatırım bilinci kültürünün gelişmemesinden ötürü kâr getirecek alanlara aktarılamamaktadır (Uluyol, 2019: 741).

İç ekonomik dengede meydana gelen bir açığın dış ekonomik dengeyi bozduğu bilinen bir gerçektir. Dış ekonomik dengedeki açığın önlenmesi için öncelikle yurt içi ekonomik denge sağlanmalıdır. Bu sorunun temel çözümü ise tasarruflardan geçmektedir. Tasarruf- yatırım- gelir üçlüsündeki artışlar ekonomiyi darboğazdan çıkaracaktır ve harcanabilir gelirdeki artışlar tasarrufları arttırdığında ekonomide tasarruf açığı sorunu ortadan kalkacaktır (Yıldırım ve Öcal, 2020: 264). Tasarruf açığını ortadan kaldırmak, ya söz konusu açığın yaşandığı ülkeye yabancı sermayeyi çekmek ya da dış borçlanmayla mümkün olmaktadır (Çiftçi ve Eşmen, 2017: 84).

Tasarruflar yatırımların temel finansman kaynağıdır ve tasarruf hacminin büyüklüğü gerçekleştirilecek yatırımlarla eş değerdedir. Yani yüksek tasarruf kaynaklarına sahip olan ülkeler büyüme ve kalkınmalarına daha fazla yatırım imkânı bulacaktır. Tasarruf miktarının ülkeden ülkeye farklılık göstermesi küresel ekonomideki rekabeti de arttırmaktadır. Fakat maalesef yurt içi tasarruf eksikliğini gidermek isteyen ülkeler dış kaynak arayışına gitmekte ve bu durum dışa bağımlılığı arttırmaktadır. Dış tasarruf bağımlılığından kurtulmak için öncelikle yurt içi tasarruflar arttırılmalı ve eldeki tasarruflar verimli ve yeniden tasarruf yaratacak alanlara aktarılmalıdır. Tabii ki özel tasarrufları belirleyen bazı faktörleri de bilmek ve önemsemek gerekmektedir. Bunlar; faiz oranları, demokratik etkiler (nüfus vb.) finansal serbestlik, gelir, enflasyon ve devlet harcamaları ve tasarrufları olarak belirtilmektedir (Hondroyionnis, 2006: 556- 558).

Yurt içi tasarrufların az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve büyüme potansiyelindeki önemi literatürde defaatle belirtilmektedir. Buradan şöyle bir bağlantı kurmak gerekirse; mevcut tasarruflarla yüksek oranda sürdürülebilir kalkınma ve büyüme "toplam faktör verimliliğini" sağlamaktan geçmektedir. Şöyle ki sağlam bir büyüme hızı yatırım oranlarında daha fazla artışa gerek kalmaksızında yapılabilir. Bu

şekilde de yüksek büyümeye hedeflerine ulaşılabilir. Mali piyasa sisteminin iyice oturmuş olduğu ülkelerde tasarruf sahiplerine geniş bir portföy yelpazesi sunulabilmektedir. Böylece bireylerin yastık altı birikimleri ekonomiye dahil edilebilmektedir (Özkale ve Karakurt, 2012: 30). Nurkse'ün az gelişmiş ülkelerdeki yurt içi tasarrufların önemine ilişkin “fakirliğin kısır döngüsü” ifadesini kısaca “daha düşük gelir- daha düşük tasarruf- daha düşük yatırım- sermaye eksikliği” şeklinde belirtebiliriz. Bu ülkelerde yurt içi tasarruflar kalkınma ve büyümede son derece önemlidir (Barış ve Uzay, 2015: 120).

3.1.3.1. Tasarruf- Yatırım Açığına Yönelik Yaklaşımlar

Tasarruf azlığı veya çokluğu diye ifade edilen durum gelir ve tüketimdeki değişmelere bağlıdır. Çünkü insanlar gelir ve tüketimi ölçüsünde bir tasarruf sergileyebilmektedir. İnsanların tasarruf davranışında bulunmalarında çeşitli nedenler etkili olabilir. Belkide en önemlilerinden biri tüketim tercihleridir. Tasarruflara yönelik yaklaşımlara baktığımızda bunların tüketim teorileri kapsamında incelendiğini görmekteyiz. Bu teoriler açıklanırken kronolojik bir sırada ele alınmaktadır.

Ekonomist Irving Fisher, rasyonel beklentilere sahip bireylerin dönemler arası tercihlerini gösteren bir teori ortaya koymuştur. Böylelikle bireylerin karşı karşıya kaldığı kısıtlar ve yapmış oldukları seçimlerle birlikte tüketim ve tasarruf tercihlerinin nasıl oluştuğuna dair bilgilendirme yapmaktadır. Buna da Zamanlar Arası Tüketim Fonksiyonu adını vermektedir. Fisher, insan hayatını birinci ve ikinci dönem şeklinde iki bölüme ayırmıştır. Birinci dönemle bugünü; ikinci dönemle ise geleceği kastetmektedir. Onun teorisine göre insanlar tasarruf ederek veya borçlanarak isterlerse daha az veya daha çok tüketim yapabilme imkânı bulabilmektedir (Mankiw, 2009: 500). Fisher teorisini analiz ederken bütçe doğrusu, bütçe kısıtı ve farksızlık eğrisi araçlarını kullanmıştır. Analizine göre; farksızlık eğrisinin bütçe doğrusuna teğet olduğu noktayla birinci ve ikinci dönem optimum tüketim bileşimi sağlanmaktadır. Aynı zamanda bu nokta dönemler arası bütçe doğrusunun eğimiyle dönemler arası farksızlık eğrilerinin eğimlerinin eşitlendiği yerdir (Pehlivan ve Utkulu, 2007: 41).

Fisher (1930)'in teorisinden sonra Keynes (1936)'in ortaya çıkardığı Mutlak Gelir Hipotezi'nin varsayımlarına göre tasarruflar gelirin harcanmayan kısmıdır ve gelir tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarını belirlemektedir. Zaman içinde insanların gelirleri arttıkça doğal olarak tüketimleri de artacaktır. Fakat tüketimdeki bu artış gelirdeki artıştan daha düşük payı alırken; tasarruflar için ayrılan pay daha fazladır (Keynes, 1936: 36- 38).

Tüketim kavramı ilk defa Keynes'in 1936'da yayımlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı kitabıyla yazın dünyasındaki yerini almıştır (Ahmed vd., 2017: 26). Daha sonra Keynes tüketim fonksiyonunu geliştirmiştir. Bu doğrusal bir fonksiyondur. Ayrıca tüketimin harcanabilir gelire hassasiyetini gösteren katsayı, marjinal tüketim eğilimini vermektedir (Yiğit, 2020: 4). Böylece tüketim fonksiyonu denklemi aşağıda Eşitlik 11'deki gibi formüle edilmiştir (Bocutoğlu, 2001: 110- 119).

$$C = C_0 + cY, C_0 < 0, 0 < c < 1 \quad (\text{Eşitlik 11})$$

Bu eşitlikte; C: Tüketim, Y: Kullanılabilir Gelir ve C_0 : Otonom tüketim, sabittir.

Keynes'in tüketim fonksiyonu yaklaşımı sadece cari dönemdeki tüketimi cari dönemdeki gelirle ilişkilendirdiği için eleştirilmiştir. Fakat insanlar yapacak oldukları tüketim ve tasarrufta bugün olduğu gibi geleceği de öngörmektedir. Bir diğer eleştirel nokta ise tüketimin sadece gelirle ilişkilendirilmesi ve faiz haddinin gözardı edilmesidir (Arı ve Özcan, 2015: 26- 27). Özetle Keynes'in tüketim teorisi tüketim harcamalarını yeterince açıklayamamıştır. Bundan ötürü tüketim harcamalarını daha iyi anlatabilecek tüketim fonksiyonu yaklaşımlarına gerek duyulmaktadır (Pehlivan ve Utkulu, 2007: 42).

Tüketim teorilerine yönelik çalışmalar, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra makroiktisadın temel inceleme alanlarından biri olmaya başladı. Bu çalışmalardan biri olan Duesenberry (1949)'nin Nispi Gelir Hipotezi Keynes (1936)'in tüketim teorisine eleştirel bir yaklaşımla ortaya çıkmıştır. Keynes (1936)'in tüketim teorisi, insanların sosyal ve psikolojik durumlarını göz ardı ettiği için eleştirmiş; bu alandaki çalışmalarını ele aldığı Nispi Gelir Hipotezi'ni geliştirmiştir (Palley, 2008: 2). Bu hipoteze göre insanların yaşadıklarının toplum üzerindeki etkisi görmezden gelinemez. Duesenberry'de Keynes'de olduğu gibi servet ve mirası önemsemez ve tüketimi gelirin bir fonksiyonu olarak kabul eder (Altunöz, 2014: 602).

Duesenberry'nin Nispi Gelir teorisi, Modigliani ve Brumberg (1954) ile Friedman (1957)'in tüketim teorilerinin ortaya çıkmasıyla önemini yitirmiştir. Tüketim teorilerine yeni bir boyut kazandıran Ömür Boyu Gelir Hipotezi ilk defa Modigliani ve Brumberd (1954) ile Ando ve Modigliani (1963) tarafından incelenmiştir. Bu hipoteze göre insanların tüketimi belli bir dönemdeki gelirine bağlı olmamakta; aksine bütün yaşamları boyunca elde edecekleri gelire bağlı olmaktadır. Rasyonel bireylerin kısıtlı kaynaklar altında yapacakları en makul şey yaşamları boyunca fayda optimizasyonunu sağlamalarıdır. Dolayısıyla bireyler tüketimlerini her bir dönem için eşit bir şekilde

dağıtarak tüketim düzleştirmesi yapmaktadır. Ayrıca bireyler tasarrufları konusunda ihtiyatlı davranmalı ve tüketimlerini buna göre kontrol etmelidir.

Tasarruflarla ilgili bir başka teorik model Shefrin ve Thaler (1988)'in yaşam döngüsü modeline, otokontrol (Self- control) kavramını dahil etmesiyle geliştirilen davranışsal yaşam döngüsü hipotezidir. Bu modele içsel çatışma, cazibe ve irade gücü şeklindeki davranışsal özellikler dahil edilerek self- control kavramı açıklanmaktadır. Bu yaklaşımda gelirin nereden geldiğinin önemli olduğu ve servetin ikame edilemeyeceği kabul edilmektedir. Ayrıca bireylerin karar vermesi zamansal özellik göstermektedir (Shefrin ve Thaler, 1988: 610- 616).

Friedman (1957)'nin geliştirmiş olduğu sürekli gelir hipotezi, tüketim harcamaları ve sürekli gelir arasında doğrusal pozitif yönlü bir korelasyon söz konusudur. Harcamaların temel belirleyicisi sürekli gelirdir. Uzun dönemde gelirdeki artış tüketimi artırırken; kısa dönemde gelirden bir artış ise tüketim harcamasını kısacaktır (Arı ve Özcan, 2015: 28). Gelirdeki kısa süreli değişikliklerin geçici tüketim üzerinde etkisi olmamakta ve tüketiciler harcama yaparken sürekli gelirlerini baz almaktadırlar. Ando ve Modigliani (1963)'e göre sürekli gelir hipotezi zaman serisi analizlerini uygulamaya elverişli değildir. Bütün bu anlatılanlardan hareketle tüketimin sürekli gelire eşit olduğu denklem aşağıda Eşitlik 12'de şu şekilde gösterilmektedir (Pehlivan ve Utkulu, 2007: 45).

$$C^P = cY^P \quad (\text{Eşitlik 12})$$

Bu eşitlikte; C^P = Sürekli tüketim ve c : marjinal tüketim eğilimini temsil etmektedir.

1970'lerde vuku bulan Rasyonel Beklentiler Teorisi, insanların herhangi bir davranışta bulunurken bunu edinmiş oldukları bilgi birikimi sayesinde gerçekleştirirler ve bunu yaparken de geçmiş ve geleceğe yönelik beklentileri göz ardı etmezler ve bunu önemserler. Tanınmış iktisatçı Robert Hall (1978), bahsi geçen teoriyi, Friedman'ın geliştirdiği sürekli gelir hipoteziyle beraber incelemiştir. Sürekli gelir ve rasyonel beklentilerin geçerli olduğu bir durumda tüketimdeki değişmelere ilişkin herhangi bir öngöründe bulunulamaz. Bu sebeptendir ki tüketim rassal yürüyüş niteliği taşımaktadır (Karabulut, 2018: 39).

Tüketicilerin tüketimden elde edecekleri en optimal fayda rassal bir yürüyüş göstermektedir. Daha açıklayıcı olmak gerekirse insanlar hayatta umulmadık anda beklenmedik olaylarla karşılaşabilmektedir. Yalnız insanlar sahip oldukları tüm bilgiyi en faydalı şekilde kullandıklarını varsaydıklarından böyle sıradışı durumlar onlarda çok

etkisi yaratmaktadır. İşte böyle zamanlarda insanların davranışları ve beklentileri de değişmektedir. Yani sürekli gelirdeki bir değişme insanların tüketim kararlarına yönelik tahminleri belirlemektedir. Dolayısıyla Rasyonel Yürüyüş Teorisi, Rasyonel Beklentiler Teorisi'nin geçerliliğini kabul eder (Hall, 1978: 971- 973).

3.4. İkiz Açık Kavramı Ortaya Çıkışı ve İkiz Açığa Yönelik Yaklaşımlar

Bütçe açığı ve cari açığın birleşimi olarak ifade edilen “ikiz açık” kavramı üzerine yapılan çalışmaların bir hayli fazla olduğu görülmüştür. Fakat söz konusu kavramı daha iyi analiz etmek için ilk önce ikiz açık kavramının nasıl ortaya çıktığı ve ikiz açığa yönelik birtakım yaklaşımlara değinmekte fayda vardır.

İkiz açık kavramı ilk olarak 1980’lerde ABD’de görülen yüksek bütçe açıklarını dış dengenin bozulmasıyla vuku bulan cari açıkların takip ettiği görülmüştür. Dolayısıyla söz konusu iki açık arasında herhangi bir ilişki olup olmadığıyla ilgili tartışmalar bu şekilde başlamıştır. Bu açıkların belirtilen dönemde ilk defa ABD ekonomisinde ortaya çıkmasından ötürü yapılan ilk araştırmalar ABD bazlıdır. Bir ülkedeki iktisatçılar tarafından benimsenen genel görüş, bütçe dengesi ve cari dengenin, refahın ve iktisadi dengenin önemli göstergesi olduğudur. Bundan dolayı bu açıklar uygulanacak politikalar açısından da önemiyet taşımaktadır (Emirkadı, 2017: 81- 82).

ABD’de kamu giderlerinin vergi indirimindeki azalıştan nispeten daha yüksek olması, sonrasında devlet bütçesinde ciddi artışlara sebebiyet vermiştir. Ve bu durum dış dengesizlikte bozulmayla artış gösteren cari açığa yol açmıştır (Feldstein, 1992: 3).

Şimdi Keynes’in milli gelirinden hareketle “İkiz Açık Hipotezi” nin nasıl formüle edildiği aşağıda Eşitlik 13 aracılığıyla gösterilmektedir.

$$Y = C + I + G + X \text{ ve } Y = C + S + T + M \quad (\text{Eşitlik 13})$$

Bu eşitlikte; Y: Milli gelir, C: Tüketim, I: Yatırımlar, G: Kamu harcamaları, X: İhracat, S: Tasarruflar, T: Vergiler, M: İthalat olarak belirtilmektedir. Yukarıda Eşitlik 13’ten yola çıkarak aşağıda Eşitlik 14 edilmektedir.

$$C + I + G + X = C + S + T + M \quad (\text{Eşitlik 14})$$

Sonuç olarak yukarıda yer alan Eşitlik 14’ten Eşitlik 15’e ulaşılmaktadır.

$$(X- M) = (S-I) + (T- G)$$

(Eşitlik 15)

Yukarıdaki 15 nolu eşitlikte belirtilen (X- M): Cari açık, (S- I): Tasarruf açığı, (T- G): bütçe açığını göstermektedir. Burada bütçe açığını temsil edilen (T- G) ile birlikte cari açığı temsil eden (X- M) aynı anda görülüyorsa ikiz açıklar; ikiz açıklara tasarruf açığının (S- I) dahil olduğu durumda ise üçüz açıklar ortaya çıkmaktadır. Bir ülkede iç ve dış ekonomik denge koşulu $(S- I) + (T- G) = (X- M)$ ile sağlanıyorsa bu demektir ki iç denge açık verdiğinde dış dengede aynı şekilde açık verecektir.

Küreselleşen ekonominin etkisiyle ülkeler, makroekonomik değişkenlerden olan bütçe açığı ve cari açıklara maruz kalmaktadır. Böyle bir sorunla karşılaşmalarının en temel sebebi olarak kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılamaması ve tasarruf eksikliğidir. Yeterli kamusal gelir sağlayamayan ülkeler kamu harcamalarını karşılayamamakta ve bütçe açıkları denilen ekonomik problem ortaya çıkmaktadır. Bu durum sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle cari açıkları dha fazla tetiklemekte ve gittikçe sorunun büyüklüğünü arttırmaktadır. İkiz açık gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı gözetmeksizin her iki tarafıda etkilemektedir. Yalnız kamu harcamalarını finanse etmede güçlükler yaşayan özellikle GOÜ’lerde “ikiz açık” daha çok görülmektedir. (Baş, 2020: 144).

Dışa açık ekonomilerde ikiz açığı meydana getiren değişkenler arasındaki ilişki şöyledir: Bütçe açığındaki artışlar faiz oranlarını arttırmakta ve faizlerdeki bu artış ise döviz kurunu yükselmekte ve ulusal parayı değerli yapmaktadır. Böylece ithalat ucuz ihracat pahalı hale gelerek dış ticaret açığı yaratılmış olmaktadır (Islam, 1998: 122). Bir ülkede makroekonomik istikrar, bütçe dengesi ve dış dengenin sağlanmasıyla gerçekleşir. Ve bu göstergelerde yaşanan dengesizlik makroekonomik istikrarı bozar. Sorun tam olarak bütçe açıkları ve cari açığın varlığında değil, bu açıkların zaman içinde sürdürülemez aşamaya geldiğinde başlar. O halde hükümetlere düşen görev bu soruna yakalanmadan gerekli önlemleri almaktır. Aksi takdirde sürdürülemez hale gelen bu açıkların ülkeleri ekonomik krizlelerin eşiğine sürüklemesi kaçınılmazdır (Doğan ve Tunalı, 2012: 2- 3).

Bütçe açığı ve cari açık arasındaki nedensellik ilişkisi farklı yaklaşımlarla açıklanmaktadır. İlk olarak Keynesyen yaklaşımla bağlantılı Mundell- Fleming Modeli incelenmektedir. Söz konusu model sürekli bütçe açıklarının cari açıklara neden olduğu durumu “ikiz açık” olarak belirtmektedir (Kim ve Kim, 2006: 676). Mundell- Fleming 1960’ların başında Keynesyen gelir-harcama yaklaşımına sermaye hareketlerinin

eklenmesiyle ortaya çıkan uluslararası makroekonomik bir modeldir (Frenkel ve Razin, 1987: 567). İkiz açık hipotezinin varlığını kabul eden Keynesyen Yaklaşım bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki doğrusal ilişkiden bahsetmektedir. Yani bütçe açıkları cari açıklara sebebiyet vermektedir (Özçalık ve Erataş, 2014: 137).

Literatürde ikiz açık hipotezini açıklamaya yönelik yaklaşımlara baktığımızda karşımıza temelde iki görüş çıkmaktadır. Bunlardan ilki bütçe açığı ve cari açık arasında ilişki olduğunu öne süren Keynesyen Yaklaşım'dır. Diğeri ise Keynes'ten tamamen zıt görüşte olan Ricardian Yaklaşım'dır. Ricaridan Yaklaşım bütçe açıklarıyla cari açıklar arasında birbirini etkileyebilecek herhangi bir bağlantı olamayacağını savunmaktadır.

3.4.1. Keynesyen Yaklaşım

İkiz açık hipotezinin varlığını kabul eden Keynesyen Yaklaşım, bütçe açığı ve cari açık arasındaki nedensellik bağımlı gelir- harcama yaklaşımı ve Mundell- Fleming modeliyle dile getirmektedir. Yalnız bu değişkenler arasındaki nedensellik bağı bütçe açığından cari açığa doğrudur ve bu tek yönlü pozitif bir ilişkidir. Keynes'in gelir- harcama yaklaşımıyla kamu harcamalarının artması veya vergilerin azalmasının tüketime yönelik harcamaları daha cazip hale getireceği umulmaktadır. Artan tüketimle beraber ithal mallara olan talep artışı, dış ticaret dengesini bozmaktadır (Yılmaz ve Tütüncü, 2020: 49; Alkswani, 2004: 4).

Geleneksel Keynesyen teori, bütçe açığı ve cari açık arasındaki güçlü ilişkiyi savunmaktadır. Ve IS- LM analizinden yola çıkan bu görüş, bütçe açıklarındaki artışın cari açıkları da arttırdığını ifade etmektedir. Bütün bunlardan hareketle diyebiliriz ki bütçe açıkları cari işlemler üzerinde etkili olmaktadır (Bilgili ve Bilgili, 1998: 2). Başka bir ifadeyle bütçe açığı ve cari açık birbirine neden sonuç ilişkisiyle bağlıdır (Alkswani, 2004: 4).

3.4.2. Ricardocu Denklik Yaklaşımı

Keynes'in bütçe açığı ve cari açık arasında bir ilişki olduğu savını reddeden Ricardian yaklaşıma göre bütçe açığı ve cari açık arasında herhangi bir ilişki söz konusu olamaz (Akıncı, 2019: 26). Kamu harcamalarındaki artışın neden olduğu bütçe açığının cari açığı arttırdığını belirten Keynesyen görüşe karşı Ricardian Denklik Yaklaşımı, vergilerdeki düşüşün bütçe açığına neden olmayacağını savunmaktadır. Çünkü rasyonel bireyler bugünkü vergi indiriminin gelecekte yüksek bir vergilemeyle giderilebileceğini öngörmektedirler. Cari dönemde vergilerdeki düşüş tasarruflar üzerinde bir etki yaratmayacağından bütçe açıkları oluşmayacak ve ekonomi bundan etkilenmeyecektir.

Geleneksel Keynesyen yaklaşımda kamu harcamalarındaki artışın toplam çıktı, faiz oranları, özel tasarruf ve yatırımları dışlayıcı etkisi Ricardian yaklaşımda geçerli değildir (Seater, 1993: 142). Hükümetlerin ekonomide meydana gelen bütçe açıklarını borçlanarak finanse etmesi, daha sonra bu borcu ödemek için vergi ve faiz oranlarında borçlanıldığı kadar artışa gideceği anlamına gelmektedir. Bunun böyle olacağını önceden kestiren rasyonel bireyler harcanabilir gelirdeki artışın büyük bir kısmını tüketime değil tasarruflara ayırmaktadır (Barro, 1989: 38- 39). Buradan Ricardian yaklaşımı geleneksel yaklaşımdan ayıran sonuç genişletici maliye politikalarının bütçe açıklarına neden olması bireylerin tüketim kararlarına etki etmemektedir ve bütçe açıkları ne cari açıklar ne de diğer makroekonomik faktörler üzerinde etkili değildir şeklindedir (Gök ve Altay, 2007: 189).

3.5. Üçüz Açık Kavramı ve Üçüz Açığın Ortaya Çıkışı

Genel olarak bütün ülkeler kalkınma çabası içinde olduğundan bunu gerçekleştirecek temel dinamik olan sermaye birikimine ihtiyaç duymaktadır. Fakat her ülkenin yurt içi tasarrufları bunu karşılamaya yetmeyebilir. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerin milli hasıla ve yurt içi tasarruflardaki düşüklük nedeniyle dış kaynak arayışına gitmeleri sonucunda tasarruf borçlanması için yapmış oldukları ödemeler cari işlemler açığına neden olmaktadır. Dolayısıyla tasarruf yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan bütçe açığı ve bunu takip eden cari açıklar birlikte görülmektedir. Ekonomide aynı anda beliren bu açıklar literatürde “ikiz açık” olarak ifade edilmektedir. Ancak gözden kaçan nokta şudur ki tasarruf- yatırım açığına yeterince değinilmemiştir. Daha sonra bütçe açığı, cari açık ve tasarruf açığı şeklinde üçlü bir açıktan bahsedilmeye başlanmıştır ve “üçüz açık hipotezi” bu şekilde ortaya çıkmıştır (Tulumce, 2013: 98). 1980’de ABD’de görülen bütçe açıkları cari açıklara neden olmuştur. Bütçe açıklarında zaman zaman azalmalar görülmüş olsa da bu durum cari açığı düşürmekten ziyade daha da arttırmıştır. Cari dengedeki bu artışlar, tasarruf- yatırım dengesini de bozarak tasarruf açığına neden olmuştur ve ikiz açığa tasarruf açığının eklenmesiyle beraber üçüz açık hipotezi meydana gelmiştir (Szokolczai, 2006: 41).

Milli gelir özdeşliğinden yola çıkarak üçüz açık hipotezinin nasıl elde edildiği; bütçe açığı, tasarruf açığı ve cari açık arasındaki ilişkilerin teorik gösterimi Eşitlik 16’da şu şekilde gösterilmektedir (Erdemir, 2014: 38- 39).

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

(Eşitlik 16)

Bu eşitlikte; Y milli geliri, C tüketim, I yatırım, G kamu harcamaları, X toplam ihracat ve son olarak M toplam ithalatı temsil etmektedir. Buradan toplam mal ihracatından toplam mal ithalatını çıkardığımızda elde edilen sonuç cari işlemler dengesidir (CA) ve aşağıda Eşitlik 17’de gösterilmektedir.

$$CA= X- M \quad (\text{Eşitlik 17})$$

Bu eşitlikte; toplam ihracatın toplam ithalattan fazla olduğu durumda cari işlemler dengesinde bir fazla; az olduğu durumda ise cari işlemler dengesinde bir açık meydana gelmektedir. Cari işlemler dengesinin farklı gösterim şekli aşağıda Eşitlik 18’de belirtilmektedir.

$$Y- (C+I+ G) = CA \quad (\text{Eşitlik 18})$$

Yukarıdaki (18) nolu eşitlikte;

Y milli geliri, (C+ I+ I) ise ekonomideki toplam harcamaları göstermektedir ve ikisi arasındaki fark CA vermektedir. Bu eşitliğe üçü açık hipotezini gösterebilmek için tasarruf değişkenini eklediğimizde; çünkü dışa açık ekonomilerde milli gelirin kamu ve özel kesimlerce harcanmayan kısmını tasarruflar oluşturmaktadır (Tekin ve Özçelik, 2019: 118).

$$S= Y- C- G+ CA \quad (\text{Eşitlik 19})$$

Yukarıda (16) nolu eşitlikte yatırımları gösteren (Y- C- G) eşitliğini yeniden yazdığımızda; Eşitlik 20’ye ulaşılmış olur.

$$S= I+ CA \quad (\text{Eşitlik 20})$$

Bir ülkedeki ulusal tasarruflar kamu ve özel kesim tasarruflarının toplamından oluşur ve bu ifade aşağıda Eşitlik 21’de gösterilmektedir.

$$S= S_g+ S_p \quad (\text{Eşitlik 21})$$

Yukarıda (21) nolu denklemi (20) nolu denklemde yerine yazarsak; aşağıda Eşitlik 22 elde edilmiş olur.

$$S_g + S_p = I + CA \quad (\text{Eşitlik 22})$$

Bir ülkede toplanan vergiler (T) kamu tasarruflarından kamu harcamalarının (G) çıkartılmasıyla elde edilmektedir ve aşağıda Eşitlik 23'te gösterilmektedir.

$$S_g = T - G \quad (\text{Eşitlik 23})$$

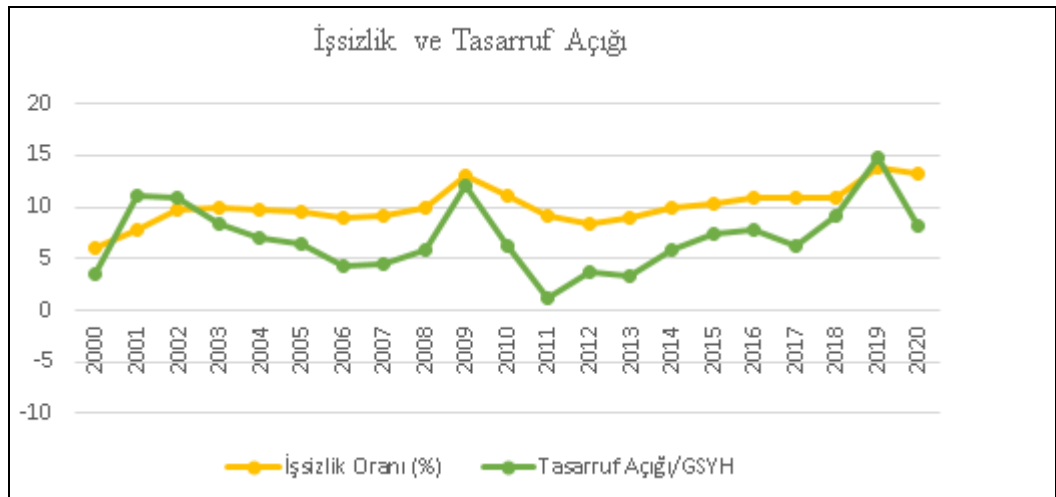
(23) nolu eşitliği (22) nolu eşitlikte yerine yazarsak aşağıda Eşitlik 24'e ulaşılmış olur.

$$T - G + S_p = I + CA \quad (\text{Eşitlik 24})$$

elde edilmektedir. Bu eşitlikte yer alan CA değişkenini yalnız bıraktığımızda ise Eşitlik 25 elde edilmektedir.

$$(T - G) + (S_p - I) = CA \quad (\text{Eşitlik 25})$$

Sonuç olarak (25) nolu denklemde (T-G) bütçe dengesini, (S_p- I) özel kesim tasarruf- yatırım dengesini ve (CA) cari dengeyi göstermektedir ve üç dengede aynı anda meydana gelen açık üçüz açığı oluşturmaktadır.

Şekil 13. Türkiye'de 2000 – 2020 dönemi işsizlik ve tasarruf açığı (IMF Data).

Şekil 13'te işsizlik ve tasarruf açığı arasındaki ilişki sunulmaktadır. Tasarruf açığındaki artış seyrinin cari açığındaki artışa benzer nitelikte olduğu görülmektedir.

Aslında tasarruf açıkları cari açığın en temel nedenleri arasında yer almaktadır. Tasarruf açığındaki artış diğer bir ifadeyle yetersiz yurt içi tasarrufların GSYH'daki payının oldukça düşük olmasından kaynaklı dış kaynak arayışına gitmek, hem dış dengeyi bozmakta ve cari açıklara hem de ithalatı teşvik ederek yurt içi üretimde daralmaya sebebiyet vermektedir. Böylece faaliyet gösteren ve istihdam sağlayan iş alanları daha az emek talep edecektir. Bunun sonucunda ekonomide mevcut durumdaki işsizlik sorunu daha da büyüyecektir.

4. İŞSİZLİK VE ÜÇÜZ AÇIK: ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

İşsizlik ve üçüz açık ilişkisinin ele alındığı çalışmanın bu bölümünde 2000:Q1-2020:Q4 dönemi çeyreklik verilerinden yararlanılarak üçüz açığı oluşturan bileşenlerin işsizlik üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı ilgili dönemdeki zaman serileriyle analiz edilecektir. Öncelikle konuyla alakalı yazın bilgisine yer verilmiştir.

4.1. Literatür

İşsizlik hakkında yapılan literatür incelemesi sonucunda konuyla alakalı çalışmaların oldukça geniş bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Çalışmalarda birçok makroiktisadi faktörün işsizlikle ilişkisine değinilmektedir. Ancak ekonomide her anlamda ciddi bir sorun teşkil eden üçüz açık hipoteziyle işsizlik kavramları birlikte ele alınmamıştır. Bu bakımdan işsizlik ve üçüz açık ilişkisi, iktisat literatürüne sağlayacağı bu katkıyla oldukça önem arz etmektedir.

Literatürde işsizlik ve üçüz açık ilişkisini doğrudan veya dolaylı olarak ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle üçüz açığı oluşturan bileşenlerden tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari açığın birlikte işsizlik üzerindeki etkisi araştırılmamış fakat bu olguların ayrı ayrı (bütçe açığı ve işsizlik; tasarruf açığı ve işsizlik; cari açık ve işsizlik gibi) işsizlikle olan ilişkisine bakılmıştır. Çalışmanın bu kısmında literatür şablonu bu çerçevede şekillenmiştir. Aşağıda Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te sırasıyla cari açık, tasarruf açığı ve bütçe açığının işsizlikle ilişkisini araştıran çalışmalar sunulmaktadır.

Tablo 2. Cari açık ve işsizlik ilişkisini inceleyen çalışmalar

Çalışma	Ülke/Dönem	Analiz Yöntemi	Sonuç
Çiftçi ve Çapkın (2012)	Türkiye/1988-2012	VAR, Engle Granger, Jhonsen Eş Bütünleşme	Nedensellik ilişkisi işsizlikten cari açığa doğru olmuştur. Değişkenler arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 2. (Devamı)

Çalışma	Ülke/Dönem	Analiz Yöntemi	Sonuç
Kıncal (2012)	Türkiye/-	-	Cari açığın sürdürülebilirliğini etkileyen işsizlik önemli faktörler arasında yer almaktadır ve bu açıdan cari açık Türkiye için ciddi bir sorun teşkil etmektedir.
Kaynak vd. (2014)	Türkiye/1988-2013	VAR Analizi	Kırılma noktası olarak seçilen 2002 yılının ilk çeyreğinden sonra cari açık ve işsizlik arasında trade- off ilişkisine rastlanılmıştır. Cari açıkta bir iyileşme karşısında işsizlik artmıştır.
Hojjat (2014)	ABD	Regresyon Analizi	Resgresyon analizi sonuçlarına göre cari açık ve işsizlik arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Cari dengedeki bir iyileşme, işsizlik oranındaki iyileşmeyle karşılık bulmuştur.
Özer ve Yeldan (2016)	Türkiye/2000: Q1-2012: Q1	VECM- Granger Nedensellik Analizi	Analiz sonuçlarına göre hem kısa hem de uzun dönemde cari açıktan işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Raifu (2017)	Nijerya/1981- 2014	ARDL Sınır-Eşbütünleşme Testi	Analiz sonuçları işsizlik ve cari açık arasında kısa dönemde pozitif ve anlamlı; uzun dönemde ise negatif bir ilişki vardır.

Tablo 2. (Devamı)

Çalışma	Ülke/Dönem	Analiz Yöntemi	Sonuç
Güriş ve Yaman (2018)	23 OECD Ülkeleri/2000- 2015	Panel Veri Yöntemi	Cari işlemler dengesinin işsizliği azaltıcı tespit edilmiştir.
Çetin ve Odabaşı (2019)	Türkiye/2013- 2017	VAR ve Eş Bütünleşme Analizleri	Cari açıktan işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi vardır. Değişkenler arasında uzun dönem eş bütünleşme ilişkisi bulunmakta iken kısa dönemde bir ilişki bulunmamaktadır.
Özmen ve Gerçekler (2019)	Üst ve Orta Gelir Grubu Ülkeler /1991- 2017	Bootstrap Panel Nedensellik	Cari açık ve işsizlik arasında Çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Tablo 3. Tasarruf açığı ve işsizlik ilişkisini inceleyen çalışmalar

Çalışma	Ülke/Dönem	Analiz Yöntem	Sonuç
Bayraktar (2019)	Türkiye	Nitel Veri Analizi	Resmi kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında Türkiye’de işsizlik oranındaki artışın tasarrufları azalttığı sonucuna varılmıştır.
Güriş ve Özkaya (2019)	GOÜ/2000- 2015	Panel Veri Analizi	Panel veri sonuçlarına göre Türkiye’nin de dahil olduğu gelişmekte olan ülkelerde işsizlik tasarrufları negatif yönde etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.
Akçay ve Yıldız (2021)	MENA Ülkeleri/1997- 2016	Panel ARDL	Reel faiz ve işsizlik oranındaki değişimler özel tasarrufları uzun dönemde negatif yönde etkilemektedir.

Tablo 4. Bütçe açığı ve işsizlik ilişkisini inceleyen çalışmalar

Çalışma	Ülke/Dönem	Analiz Yöntem	Sonuç
Göktaş ve İşçi (2010)	Türkiye	Temel Bileşenler Analizi	Yapılan analiz sonucunda işsizliği etkileyen faktörlerden biri olan bütçe açığının işsizlikte %8 oranında bir artışa neden olduğu görülmüştür.
Barışık ve Keskinoglu (2015)	Türkiye/1987: 1- 2003: 4	VAR Analizi	Nedensellik analizi sonuçlarına göre istihdamdan bütçe açığına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Güriş ve Yaman (2018)	OECD Ülkeleri/2000-2015	Panel Veri Analizi	Bütçe açığı ve cari işlemler dengesinin işsizliği azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Veriler ve Kapsamı

Bu çalışmada 2000:Q1-2020:Q4 dönemine ait çeyreklik verilerden hareketle işsizlik ve üçüz açık ilişkisi SVAR yöntemiyle tahmin edilmiştir. Döviz kuru kontrol değişken olmak üzere çalışmada işsizlik oranı, bütçe açığı, tasarruf açığı ve cari açık değişkenleri yer almıştır. Çalışmada bütçe açığı, tasarruf açığı ve cari açık değişkenlerinin GSYH'ya oranlanmış şekliyle kullanılmıştır. Genel olarak BA/GSYH, TA/GSYH ve CA/GSYH şeklinde kullanımın parametrelerin yorumlamasında kolaylık sağladığı ve bu yüzden yaygın bir şekilde tercih edildiği görülmektedir. İşsizlik oranı değişkeni Census X-12 yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmış ve bu haliyle analize dahil edilmiştir. Aşağıda Tablo 5'te ekonometrik analizde kullanılan veri setine ilişkin detaylı bilgiler yer almaktadır.

Tablo 5. Veri setine ait bilgiler

Serinin Adı	Serinin Açıklaması	Serinin Kaynağı
BA	Bütçe Açığı/GSYH	Hazine ve Maliye Bakanlığı
TA	Tasarruf Açığı/GSYH	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCMB
CA	Cari Açık/GSYH	TCMB
İO	İşsizlik Oranı (%)	TÜİK
DK	Döviz Kuru (2003=100)	TCMB

Çalışmada kullanılan bütçe açığı değişkeni kamu gelirlerinden kamu giderlerinin çıkartılması sonucu elde edilmiştir. Tasarruf açığı değişkeni de tasarruf-yatırım farkıyla bulunmuştur. Burada yatırımlardan kastedilen sabit sermaye yatırımlarıdır. Tasarruflar ise GSYH- (Kamu Tüketimi + Özel Tüketim) yoluyla elde edilmiştir. Bu şekilde elde edilen tasarruf değişkeni artık değer olarak kullanılmıştır. Dış açık veya ihracatın ithalattan düşük/ ithalatın ihracattan yüksek olduğu gibi farklı şekillerde ifade edilen cari açık değişkeni ise toplam ihracat – toplam ithalat farkıyla bulunmuştur. Son olarak çalışmada kontrol değişken olarak yer alan döviz kuru değişkeni ise tüfe bazlı reel efektif döviz kurudur. Dolar cinsinden elde edilen cari açık değişkeninin dolar/TL dönüşümü yapılmış ve TL (Türk Lirası) cinsinden hesaplanmıştır.

İşsizlik ve üçüz açık ilişkisini ele alan bu çalışmada öncelikle serilerin durağanlık analizi için birim kök testleri yapılmıştır. Daha sonra uygulamaya serilerin uygun gecikme uzunluğu belirlenerek VAR analizi tahminiyle devam edilmiştir. Son olarak belli bir iktisat teorisi kapsamında uygulanan kısıtlarla oluşturulan SVAR modeliyle serilerdeki yapısal etkiler test edilmiştir.

4.3. Çalışmada Kullanılacak Ekonometrik Yöntemlerin Teorik Anlatımı

4.3.1. Durağanlık Analizi

Bütün zaman serisi analizlerinde olduğu gibi bu çalışmada da öncelikle durağanlık sınaması yapılmaktadır. Modelde kullanılacak değişkenler için öncelikle durağanlık analizi gerekmektedir. Çünkü durağanlık içermeyen zaman serilerinde sahte regresyon sorunu ortaya çıkmakta ve bu durum analiz sonuçlarının daha gerçekçi bulgular elde etmesini engellemektedir. Diğer bir söylemle durağan olmayan serilerin ortalaması ve varyansı zamana bağlı olmadığı için elde edilen analiz sonuçları hatalı olabilmekte ve böylelikle etkin ve tutarlı tahminlere erişilememektedir (Gujarati, 2011: 710- 719).

Bir zaman serisinin durağanlık özelliği taşımasından kastedilmek istenen; o seriye ait ortalama, varyans ve otokovaryansın değişik zaman dilimlerinde değişmemesi durumudur (Büyükakın vd., 2009:108). Bir bakıma durağan olmayan zaman serisi değişkenlerinde sürekli artış ve azalış yönünde bir trend söz konusu olmakta ve bu durum bizleri sahte regresyon olarak bilinen ve pek de gerçekçi olmayan analiz sonuçlarına götürmektedir.

Zaman serilerinde durağanlık sağlandığında ilgili seriye ait ortalama ve varyans, incelenen dönem içinde hangi zaman için ölçüm yapılırsa yapılsın değişmemektedir. Böylece zaman serisi kendi ortalamasına dönme eğiliminde olmaktadır. Fakat seride

durağanlık yoksa; o zaman serinin ortalaması veya varyansı ya da her ikisi de değişmektedir (Gujarati ve Porter, 2012:741).

Zaman serisi analizlerine başlamadan önce ilgili değişkenleri durağanlık sınamasına tabi tutmak gerekmektedir. Bu aşamada eğer seriler durağan değilse bu serilerin birim kök içerdiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla regresyon analizine bu sorun düzeltilmeden geçilmemelidir. Burada değişkenlerin birim kök testleri yapılmalı ve ardından değişkenler analize durağan biçimleriyle dahil edilmelidir.

4.3.2. Birim Kök Testleri

İşsizlik ve üçüz açık arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi için öncelikle Augmented Dickey - Fuller (ADF), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS), Zivot - Andrews (ZA) ve Lee - Strazicich (LM) birim kök testleri uygulanmış ve serilerin durağanlığı analiz edilmiştir. Durağanlık sınaması için ADF birim kök testine ait denklemler Eşitlik 25, Eşitlik 26 ve Eşitlik 27 aracılığıyla gösterilmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 323).

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t, \text{ Sabit Terimsiz ve Trendsiz} \quad (\text{Eşitlik 25})$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t, \text{ Sabit Terimli ve Trendsiz} \quad (\text{Eşitlik 26})$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t, \text{ Sabit Terimli ve Trendli} \quad (\text{Eşitlik 27})$$

Yukarıdaki 25, 26 ve 27 nolu eşitliklerde;

Δ , fark işlemcisini; Y_t , durağanlık analizi yapılan değişkeni; μ , sabit terimi; δ ve δ_j katsayıları; ε , hata terimi; $j = 1, 2, 3, \dots, p$ ise optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

ADF birim kök testi için kurulan hipotezler ise şu şekildedir;

$H_0: \delta = 0$ (Seride birim kök vardır, seri durağan değildir)

$H_0: \delta < 0$ (Seride birim kök yoktur, seri durağandır)

Yapılan birim kök testi sonucunda ilgili serinin durağan olup olmadığını anlamak için seriye ait t- istatistik değerinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerine göre mutlak değerce kritik değerden küçük olması durumunda; H_0 hipotezi kabul edilmekte, seri durağan değildir ve birim kök içermektedir; eğer t-istatistik değeri kritik değerden %1,

%5 ve %10 anlamlılığa göre mutlak değerce büyük olduğunda ise; H_0 hipotezi reddedilmekte, seri durağandır ve birim kök içermemektedir şeklinde yorumlanır.

Çalışmada kullanılan birim kök testlerinden bir diğeri ise KPSS birim kök testidir. Bu testin ADF birim kök testinden farklılık gösteren kısmı kurulan hipotezlerin yorumlanması aşamasıdır. ADF birim kök testinde H_0 hipotezi serinin durağan olmadığını alternatif hipotez H_1 ise durağan olduğunu belirtirken; KPSS testinde tam tersi bir durum geçerlidir. Sıfır (yokluk) hipotezi H_0 , serinin durağan olduğunu; alternatif hipotez H_1 ise serinin durağan olmadığını göstermektedir. KPSS birim kök testi için kurulan hipotezler şu şekildedir;

H_0 : Seride birim kök yoktur, seri durağandır.

H_1 : Seride birim kök vardır, seri durağan değildir.

Bu çalışmada ayrıca ADF ve KPSS birim kök testlerinin yanı sıra Zivot – Andrews (ZA) tek kırılmalı yapısal birim kök testi yapılmıştır (Zivot ve Andrews, 1992: 253). Tek kırılmalı yapısal özellik gösteren (ZA) testi için kurulan üç tip regresyon modeli aşağıda Eşitlik 28, Eşitlik 29 ve Eşitlik 30’da gösterildiği gibidir (Esenyel, 2017: 46).

$$\text{Model A: } \Delta Y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DU_t(\lambda) + \sum_{i=1}^k d_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (\text{Eşitlik 28})$$

$$\text{Model B: } \Delta Y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DT_t(\lambda) + \sum_{i=1}^k d_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (\text{Eşitlik 29})$$

$$\text{Model C: } \Delta Y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DU_t(\lambda) + \theta_1 DT_t(\lambda) + \sum_{i=1}^k d_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (\text{Eşitlik 30})$$

Yukarıda Eşitlik (28)’deki Model A, sabitte kırılmayı; Eşitlik (29)’ki Model B, trendde kırılmayı; Eşitlik (30)’daki Model C ise sabit ve trendde kırılmayı göstermektedir. Denklemlerde $T = 1, 2, 3, \dots, T$ zamanı; $T\lambda = T_B$ ’den hareketle $\lambda = T_B/T$ kırılma dönemini; T_B ise modeldeki kırılma zamanını temsil etmektedir. Ayrıca modelde $DU_t(\lambda)$, $t > T\lambda$ olduğunda 1 diğer şartlarda sıfır değerini alan sabitte meydana gelen yapısal kırılmayı belirten kukla değişken olarak adlandırılmaktadır. Modelde $DT_t(\lambda)$, $t > T\lambda$ ise ve $t - T(\lambda)$ değilse, o zaman modelde sıfır değerini alan ve trendde yapısal kırılmayı belirten kukla değişken olarak yer almaktadırlar (Karakurt vd., 2018: 163).

ZA tek kırılmalı yapısal birim kök testinde hipotezler α katsayısının anlamlılığına göre kurulur. Eğer hesaplanan t-istatistik değeri mutlak değerce tablo değerinden büyükse; birim kökün varlığını gösteren sıfır hipotezi H_0 reddedilir. Yani bu durum α

katsayısının anlamlı olmadığını ve serinin yapısal kırılmalar altında durağan olduğunu göstermektedir.

Zivot – Andrews (ZA) birim kök testi, sıfır hipotezinde yapısal kırılma olmadığını varsayarak; kritik değerleri bu varsayım ışığı altında bulundurmaktadır. Lee – Strazicich (LM) birim kök testi, bu problemi ortadan kaldırmaktadır. Bu testle beraber hem sıfır hipotezinde hem de alternatif hipotezde yapısal kırılmaya izin vererek; diğer bir söylemle yapısal kırılmayla birlikte birim köklü olma özelliğiyle iki kırılmalı yapısal birim kök testi olarak literatüre katkı sağlamıştır. LM birim kök testi aşağıda Eşitlik 31’de şu şekildedir (Lee ve Strazicich, 2003).

$$y_t = \delta Z_t + e_t \quad e_t = \beta \varepsilon_{t-1} + \varepsilon_t \quad (\text{Eşitlik 31})$$

Denklem (31)’de düzeyde iki kırılmalı Model AA’da $Z_t = [1, t, D_t, DT_t]'$ şeklinde gösterilirken; sabitte ve trendde iki kırılmalı Model CC ise $Z_t = [1, t, D_t, D_{1t}, D_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]'$ gösterilmektedir. Buradan;

$Z_t =$ Dışsal değişkenler vektörü; $\varepsilon_t \approx iid N(0, \sigma^2)$ saf hata terimidir.

D_{it} ve DT_{it} , ($i= 1, 2$) gölde değişkenler aşağıda Eşitlik 32 ve Eşitlik 33’teki gibi ifade edilmektedir;

$$Z = [1, t, D_{it}, D_{it}]', \quad i=1, 2 \quad D_{it} = \begin{cases} 1, & t \geq TB_i + 1 \\ 0, & \text{diğer durumlar} \end{cases} \quad (\text{Eşitlik 32})$$

$$Z = [1, t, D_{it}, D_{it}, DT_{it}, DT_{it}]', \quad i=1, 2 \quad DT_{it} = \begin{cases} 1, & t - TB_i, t \\ 0, & \text{diğer durumlar} \end{cases} \quad (\text{Eşitlik 33})$$

Yukarıda Eşitlik (32) ve Eşitlik (33)’te TB ’ler kırılma tarihlerini belirtmektedir. Eşitlik (32), düzeyde iki kırılmalı Model AA; Eşitlik (33) ise düzeyde ve trendde iki kırılmalı Model CC olarak adlandırılmaktadır. LM birim kök testi aşağıda Eşitlik 34 aracılığıyla elde edilmektedir.

$$\Delta y_t = \delta \Delta Z_t + \phi S_{t-1} + \varepsilon_t \quad (\text{Eşitlik 34})$$

$S_{t-1} = y_t - \psi_x - Z_t \delta$, $t = 2, \dots, T$ biçimindedir. $\psi_x, (y_t - Z_t \delta)$ 'dan elde edilmektedir. Ayrıca ' δ ' ise Δy_t 'nin ΔZ_t 'ye regresyonundan elde edilen katsayıları belirtmektedir.

LM test istatistiğinde kırılma dönemlerini belirlerken test istatistiğinin minimum olduğu noktalar seçilmektedir.

4.3.3. Yöntem: SVAR Modeli

VAR (Vector Autoregression) modelini geliştiren ve bu modelle yapılan ilk çalışma Sims (1980)'e aittir. Sims VAR modelini geliştirirken bazı kıstaslar temel almıştır. Şöyle ki kurulan regresyon modelinde yer alan değişkenler arasında içsel ve dışsal ayrımına karşı çıkararak modeldeki bütün değişkenlerin içsel kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur (Sims, 1980: 15). Dolayısıyla Sims'in VAR modeliyle ilgili savından yola çıkarak VAR modeli, bütün değişkenleri bir sistem bütünlüğünü içinde inceler çıkarımına varılmaktadır. Ekonometrik modelin oluşturulması aşamasında modelin kurulmasında belirgin ve etkin olan bir iktisadi teorinin varlığı kabul edilmemekle beraber iktisadi teorinin varsayımlarını içeren ve modele herhangi bir kısıt getiren ve modelin tanımına aykırı bir duruma müsaade edilmemektedir. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkilere herhangi bir ön kısıt uygulanmaz. Böylece ekonometrik analizler yapılırken model kurma sırasındaki birtakım varsayımların olumsuz etkileri ortadan kalkmaktadır (Özgen ve Güloğlu, 2004: 95).

VAR modeli aynı zamanda modelde yer alan her bir değişkenin gecikmeli değeri ve diğer değişkenlerin gecikmeli ve mevcut değerleriyle açıklanmakta olan çok boyutlu bir model olma özelliğiyle de ön plana çıkmaktadır (Stock ve Watson, 2001:101). VAR modelinde yer alan değişkenler arasında içsel ve dışsal seçim yapma zorunluluğunun olmaması ve bütün değişkenlerin içsel olması bu modelleri ön plana çıkarmaktadır (Gujarati, 2001: 749- 750). Ayrıca VAR modelleri yapısal modele herhangi bir kısıtlama getirmediği ve dinamik ilişkileri belirleyebildiği için zaman serileri açısından oldukça başvurulan yöntemlerdir (Keating, 1990:453). Model herhangi bir iktisat teorisinden hareketle modelde yer alan değişkenler arasında içsel-dışsal ayrımına gereksinim duymadığından bu yönüyle eşanlı denklem sistemlerinden farklılık göstermektedir (Kumar vd., 1995: 365).

VAR modelinin aşamalarına gelecek olursak; bunlar aşağıdaki sıralamayı izlemektedir:

- ❖ Öncelikle modelde kullanılacak değişkenlerin durağanlık analizlerine birim kök testleri aracılığıyla karar verilmesi ve stokastik ve deterministik trendin ortadan kaldırılması,
- ❖ Modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu varsa bunun tespit edilmesi,
- ❖ Modeldeki en uygun gecikme uzunluğuna en uygun bilgi kriterine bakılarak karar verilmesi,
- ❖ VAR modeli tahmini gerçekleştirilerek yapısal analizlerin yapılması,
- ❖ Son olarak etki- tepki analizleri ve varyans ayrıştırmasıyla değişkenler arasındaki ilişkileri açıklanması.

Y ve X gibi herhangi farklı iki değişkenden oluşan basit bir VAR modelinin genel gösterimi aşağıda Eşitlik 35 ve Eşitlik 36'da gösterildiği gibidir (Tarı, 2011: 452).

$$X_t = a_{10} + \sum_{i=1}^p a_{11i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p a_{12i} X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (\text{Eşitlik 35})$$

$$Y_t = a_{20} + \sum_{i=1}^p a_{21i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p a_{22i} X_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (\text{Eşitlik 36})$$

Yukarıda (35) ve (36) numaralı denklemlerde gösterilen parametrelerden a_{i0} , sabit terimi; a_{ijk} , i'inci denklemdeki j'inci değişkenin k gecikmesine ait parametre; ε_{it} , hata terimi ve p, gecikme sayısını ifade etmektedir. 35 ve 36 nolu denklemlerde eşitliğin sağ tarafındaki değişkenlerin aynı olduğuna dikkat çekmek gerekir. Sabit terim, modele değişkenlerin sıfırdan farklı ortalamalara sahip olması halinde dahil edilmektedir (Alptekin, 2009: 139).

K boyutlu VAR modeline ait denklem kısaca aşağıda Eşitlik 37'deki gibidir.

$$y_t = c + A_1 y_{t-1} + A_2 y_{t-2} + \dots + A_p y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (\text{Eşitlik 37})$$

Burada y_t , (K*1) boyutlu hata terimleri vektörüdür. VAR modeli gecikme sayısı olarak "p" dikkate alınarak p'inci dereceden VAR modeli olarak adlandırılmakta ve VAR(p) şeklinde gösterilmektedir. Modelde değişkenler arasında içsel ve dışsal ayrımı yapmadan bütün değişkenler içsel kabul edilmekte ve bu belirlenimden ortaya çıkacak karışıklık giderilmektedir (Tarı, 2011: 453).

VAR modelinde üzerinde tartışılan önemli bir konu değişkenlerin sıralamasından kaynaklı olarak sonuçların değişmesidir. Bu sorundan dolayı Sims (1986), Bernanke (1986) ve Shapiro ve Watson (1988) beraber geliştirdikleri Yapısal (Structural) VAR

modeliyle VAR modeli tahmininden doğan problemlere çözüm üretmeye çalışmışlardır. Ayrıca üzerinde durdukları diğer bir konu ise modelde yer alan dışsal şokların doğrusal bileşimi olan sistemdeki hata terimlerinin ayırt edilmesine yönelik olmuştur. SVAR modelinde VAR modelinin aksine sisteme dahil edilen kısıtlar iktisat teorisine dayandırılarak gerçekleştirilmektedir (Güneş vd., 2013: 7).

Yapısal VAR modeli, politika uygulamalarındaki değişiklikler, krizler ve benzeri sebeplerden kaynaklı şokların etkisini belirli bir değişkenle tanımlayamayan VAR modelini eleştirmektedir. Böylece SVAR modeli VAR modeline hem tepki hem de daha geniş kapsamlı bir model olarak ortaya çıkmıştır. SVAR modeli, VAR modelinin ele almadığı yapısal değişimleri dikkate almanın yanında modele kısa ve uzun dönem kısıtlar da koyabilmektedir (Narayan vd., 2008: 2765). Dolayısıyla modele konulan kısa ve uzun dönemli kısıtlar sayesinde etki- tepki fonksiyonları elde edilmektedir (Tokmakçioğlu ve Özçelebi, 2018: 7).

SVAR modeli VAR modelinden farklılaştığı noktalardan biri de sisteme uygulanan kısıtlar tamamen iktisat teorisi kapsamındadır. Bunu daha iyi anlayabilmek için bir gecikmeye sahip ve n adet değişkeni olan VAR modelinin hata terimleri ve yapısal şoklar arasındaki bağlantı aşağıda Eşitlik 38’de gösterildiği gibidir (Enders, 2010: 329).

$$\begin{bmatrix} 1 & b_{12} & b_{13} & \cdots & b_{1n} \\ b_{21} & 1 & b_{23} & \cdots & b_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ b_{n1} & b_{n2} & b_{n3} & \cdots & b_{nn} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_{1t} \\ x_{2t} \\ \cdots \\ x_{nt} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b_{10} \\ b_{20} \\ \cdots \\ b_{n0} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} & \gamma_{13} & \cdots & \gamma_{1n} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} & \gamma_{23} & \cdots & \gamma_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ \gamma_{n1} & \gamma_{n2} & \gamma_{n3} & \cdots & \gamma_{nn} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_{1t-1} \\ x_{2t-1} \\ \cdots \\ x_{nt-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \\ \cdots \\ \varepsilon_{nt} \end{bmatrix} \quad (\text{Eşitlik 38})$$

SVAR modelinin her iki tarafı da B^{-1} ile çarpılığında; matris ve kapalı formu aşağıda Eşitlik 39’deki gibi yazılmaktadır.

$$B^{-1}BX_t = B^{-1}\Gamma_0 + B^{-1}\Gamma_1x_{t-1} + B^{-1}\varepsilon_t \quad (\text{Eşitlik 39})$$

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & -b_{12} \\ -b_{21} & 1 \end{bmatrix}^{-1} X \begin{bmatrix} b_{10} \\ b_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 1 & -b_{12} \\ -b_{21} & 1 \end{bmatrix}^{-1} X \begin{bmatrix} 0 & b_{12} \\ b_{21} & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ z_{t-1} \end{bmatrix} +$$

$$\begin{bmatrix} 1 & -b_{12} \\ -b_{21} & 1 \end{bmatrix}^{-1} X \begin{bmatrix} u_t \\ v_t \end{bmatrix}$$

$$A_0 = B^{-1}\Gamma_0, A_1 = B^{-1}\Gamma_1 X_{t-1}, e_t = B^{-1}\varepsilon_t \quad (\text{Eşitlik 40})$$

Yukarıda 40 numaralı eşitlikten hareketle birinci dereceden VAR modeli denklemini aşağıda Eşitlik 41'deki gibi belirtilmektedir.

$$X_t = A_0 + A_1 x_{t-1} + e_t \quad (\text{Eşitlik 41})$$

Şeklinde yazıldıktan sonra, bu eşitliğin matris formda gösterimi ise Eşitlik 42'de şöyle gösterilmektedir:

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{10} \\ a_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{bmatrix} X \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ z_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} \quad (\text{Eşitlik 42})$$

SVAR yönteminde yapısal şoklar karşısında ortaya çıkan hata terimlerinin (ε_t) matris şeklinde gösterimi aşağıda Eşitlik 43'te gösterildiği gibidir.

$$e_t = B^{-1}\varepsilon_t \rightarrow \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} = \frac{1}{(1-b_{21}b_{12})} \begin{bmatrix} 1 & -b_{12} \\ -b_{21} & 1 \end{bmatrix} X \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt} \\ \varepsilon_{zt} \end{bmatrix} \quad (\text{Eşitlik 43})$$

Buradan;

$$e_{1t} = \frac{\varepsilon_{yt} - b_{12} \varepsilon_{zt}}{\Delta} \quad e_{2t} = \frac{-b_{21} \varepsilon_{yt} + \varepsilon_{zt}}{\Delta} \quad \text{ve} \quad \Delta = 1 - b_{21} b_{12} \quad \text{şeklinde yazılmaktadır.}$$

Şoklara ait varyans kovaryans matrisi ise aşağıda Eşitlik 44'te gösterildiği gibidir.

$$\Sigma = \begin{bmatrix} \delta_1^2 & \delta_{12} \\ \delta_{21} & \delta_2^2 \end{bmatrix} \quad (\text{Eşitlik 44})$$

SVAR modelinde VAR modelindeki gibi katsayıları yorumlamada iktisadi güçlükler yaşanacağından SVAR modelinde de etki- tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması yöntemlerinden faydalanılmaktadır. Varyans ayrıştırması yöntemiyle bir değişken üzerinde en çok etkiye sahip değişkenin hangisi olduğunu belirlerken; bu değişkenin politika aracı olarak uygunluğuna ise etki – tepki fonksiyonları aracılığıyla karar verilmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 97).

4.3.4. Ekonometrik Model

İşsizlik ve üçüz açık ilişkisini ele alan bu çalışmada toplam beş tane içsel değişken yer almaktadır. Bu beş değişkenden oluşan SVAR modeli denklemi aşağıda Eşitlik 45'te gösterildiği gibidir.

$$Y_t = C_t + \sum_{k=1}^n A_k Y_{t-k} + \sum_{k=1}^n B_k X_{t-k} + \mu_t \quad (\text{Eşitlik 45})$$

Yukarıda (45) nolu denklemdeki parametrelerden;

Y_t , içsel değişkenler vektörünü; C_t , sabit terimler vektörünü; X_t ise dışsal terimler vektörünü; A_t ve B_t katsayılar matrisini ve μ_t ise hata terimlerini göstermektedir. SVAR modelinde kullanılan değişkenler bütçe açığı (BA), tasarruf açığı (TA), cari açık (CA), döviz kuru (DK) ve işsizlik oranı (İO) şeklindedir.

Klasik SVAR modeli tahmini yaparken aşağıda Eşitlik 46'deki denklem kullanılmaktadır.

$$Ae_t = Bu_t \quad (\text{Eşitlik 46})$$

Bu eşitlikte;

A, A matrisini; B, B matrisini; e_t , indirgenmiş veya gözlenen kalıntı değerleri vektörü; u_t , gözlenemeyen kalıntı değerleri vektörü olarak ifade edilmektedir. Modele dahil edilen 5 adet değişken olduğundan (5x1) boyutlu sütun vektörü oluşturulmuş ve sütun vektöründeki değişkenler Eşitlik 46'de gösterildiği şekilde sıralanmaktadır.

$$Y_t = (ta_t, ba_t, ca_t, dk_t, io_t) \quad (\text{Eşitlik 47})$$

$$Y_t = f(u_t^{ta}, u_t^{ba}, u_t^{ca}, u_t^{dk}, u_t^{io}) \quad (\text{Eşitlik 48})$$

$$Y_t = \sum_{i=0}^{\infty} A_i U_{i-t} = A(L) U_t \quad (\text{Eşitlik 49})$$

$$u_t = (u_t^{ta}, u_t^{ba}, u_t^{ca}, u_t^{dk}, u_t^{io}) \quad (\text{Eşitlik 50})$$

$$A(L) = \sum_{i=0}^{\infty} A_i L^i = \{a_{ij}(L)\} \quad (\text{Eşitlik 51})$$

Yukarıda (50) nolu eşitlikte;

L gecikme işlemcisini A_i , içsel değişkenlerin yapısal şoklara tepkisini ifade etmektedir. Buradan yola çıkarak aşağıda (51) nolu eşitlikteki SVAR modeli benimsenmiştir.

$$u_t = B e_t \quad (\text{Eşitlik 52})$$

u_t^{ta} , u_t^{ca} , u_t^{ca} , u_t^{dk} ve u_t^{io} sırasıyla indirgenmiş yapısal VAR modelindeki tasarruf açığı, bütçe açığı, cari açık, döviz kuru ve işsizlik oranı değişkenlerinin artıklarını ifade etmektedir. Modeldeki şoklar ise ε^{ta} , ε^{ba} , ε^{ca} , ε^{dk} , ve ε^{io} sırasıyla, tasarruf açığı şokları, bütçe açığı şokları cari açık şokları, döviz kuru şokları ve işsizlik şokları olarak belirtilmektedir.

Bu çalışmada değişkenler üzerine iktisadi kuramlar çerçevesinde A matrisi üzerine kısıtlar uygulanmıştır. SVAR modeli için öncelikle A_i matrisinde kısıtların belirlenmesi gerekiyor. Modeldeki kısıt sayısı “k” sayıda içsel değişken için $\frac{k(k-1)}{2}$ formülünden $\frac{5(5-1)}{2} = 10$ olarak belirlenmiştir.

Uygulanan SVAR modelini oluştururken iki tane dikkat edilmesi gereken nokta vardır. Bunlardan biri modelde belirlenen kısıt sayısının modeldeki parametre sayısından fazla olmamalıdır. Diğer ise matris oluşturulurken belirlenen kısıtlar doğrultusunda değişkenlerin sıralamasının nasıl olduğu ile ilgilidir (Bernanke, 1986: 1-12). Modele konulan kısıtlarla değişkenlerin birbiri üzerindeki etkileri etki-tepki fonksiyonları elde edilerek yorumlanmaktadır.

Yukarıda (50) nolu eşitlikte uygulanan kısıtlar iktisadi kuramlar çerçevesindedir. Modelde yer alan değişkenler en dışsal olandan başlayıp en az dışsal olana doğru sıralanmaktadır. Diğer bir ifadeyle modelde yer alan her bir değişken kendi şoklarından ve kendinden önceki diğer değişkenlerin şoklarından etkilenmektedir. İşsizlik değişkeni değişkenler sıralamasında en sonda yer almaktadır. Çünkü işsizlik ve üçüz açık ilişkisi analizinde hem üçüz açığı oluşturan değişkenlerin hem de işsizlik üzerinde etkili olabileceği düşünülen ve modelde kontrol değişkeni olarak kullanılan döviz kurunun işsizliğe ne yönde etkileyeceği test edilecektir. Öncelikle kısıtlar çerçevesinde oluşturulan ve birinci denklemde yer alan tasarruf açığı değişkeni üzerinde sadece kendi şoklarının etkisi mevcut olmakla birlikte; İkinci denklemde yer alan bütçe açığı değişkeni yalnızca kendi şoklarından ve tasarruf açığı şoklarından; üçüncü denklemde cari açık değişkeni kendi şokları ve kendinden önceki değişkenlerin şoklarından; modelde kontrol değişkeni olarak yer alan döviz kuru değişkeni ise kendi şoklarından ve kendinden önceki

değişkenlerin şoklarından etkilenmektedir. Ve modelde son sırada yer alan işsizlik değişkeni de modeldeki diğer bütün değişkenlerin şoklarından etkilenmektedir. Şimdi bütün bu bilgiler ışığında oluşturulan kısıt matrisinin gösterimi ise aşağıda Eşitlik 52'de şöyle gösterilmiştir.

$$u_t = \begin{bmatrix} u_t^{ta} \\ u_t^{ba} \\ u_t^{ca} \\ u_t^{dk} \\ u_t^{io} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & 0 & 0 & 0 & 0 \\ a_{21} & a_{22} & 0 & 0 & 0 \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & 0 & 0 \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} & 0 \\ a_{51} & a_{52} & a_{53} & a_{54} & a_{55} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} \varepsilon^{ta} \\ \varepsilon^{ba} \\ \varepsilon^{ca} \\ \varepsilon^{dk} \\ \varepsilon^{io} \end{bmatrix} \quad (\text{Eşitlik 53})$$

Yukarıda Eşitlik (52)'de ifade edilen kısıt matrisinde değişkenlerin sıralamasına bağlı olarak etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması sonuçları da değişmektedir. SVAR modelinde en ideal sonuçlara ulaşabilmek için değişkenler en dışsaldan en içsele doğru sıralanmıştır. Bu sıralamada üçüz açık hipotezini oluşturan bileşenlerin birbiri üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğundan döviz kuru değişkeni kurulan ekonometrik modelde cari açıktan sonra gelmektedir. Ayrıca modelde yer alan bütün değişkenlere iktisadi teoriye uygun kısıtlar uygulanmıştır. Böylece modeldeki kısıtların birbiri üzerindeki etkisi gözlemlenebilmekte ve geçerli bir iktisat teorisi kapsamında bu kısıtlar açıklanabilmektedir.

4.4. Ampirik Bulgular

4.4.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Bu çalışmada öncelikle kullanılan değişkenlerin birim kök içerip içermediği ve değişkenler durağan ise kaçınıcı seviyede durağan oldukları literatürde yaygın bir şekilde kullanılan ADF (Augmented Dickey Fuller) ve KPSS (Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin) birim kök testleri aracılığıyla test edilmiştir. Değişkenlere ait birim kök testi sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 6. ADF birim kök testi sonuçları

Değişkenler	Sabit		Sabit ve Trend		
	Düzye	t-istatistik	Kritik Değer	t-istatistik	Kritik Değer
BA		-2.028614	-2.898145	-2.241508	-3.466966
TA		-1.637639	-2.896779	-1.476672	-3.464865
CA		-3.131576	-2.897223	-3.197269	-3.465548
İO		-3.014330	-3.512290	-3.384722	-3.468459
DK		-1.463213	-2.896779	-2.136324	-3.464865

Tablo 6. (Devamı)

Değişkenler	Sabit		Sabit ve Trend	
	t-istatistik	Kritik Değer	t-istatistik	Kritik Değer
Birinci Fark				
BA	-8.675385**	-2.898145	-8.632995**	-3.466966
TA	-8.175179**	-2.897678	-8.266331**	-3.466248
CA	-7.542728**	-2.897223	-7.502412**	-3.465548
İO	-3.942473**	-2.899115	-3.908205**	-3.468459
DK	-10.27545**	-2.897223	-6.871386**	-3.469235

Not: **, %5 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Gecikme değerleri Schwarz Bilgi Kriteri (SIC)'ne göre seçilmiştir.

Tablo 6'da gösterilen ADF birim kök testi sonuçlarına göre BA, TA, CA, İO ve DK değişkenlerinin düzey değerlerinde test istatistiklerinin mutlak değerce kritik değerden küçük olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum serilerin durağan olmadığını ve birim kök içerdiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle yokluk hipotezi (H_0) reddedilemez. Zaman serisi analizlerinde durağan olmayan değişkenlerle yapılan tahminler sahte regresyona neden olduğundan değişkenlerin farkları alınarak durağan değişkenlerle tahminler yapılmıştır. Dolayısıyla çalışmada yer alan BA, TA, CA, İO ve DK değişkenlerinin birinci farkları alındığında durağanlaştığı görülmektedir. Yani birim kökün varlığını kabul eden yokluk hipotezi (H_0) reddedilmekte; seriler durağandır ve birim kök içermemektedir. Sonuç itibariyle ilgili değişkenlerin hepsi I (1) seviyesinde durağandırlar.

Tablo 7. KPSS testi sonuçları

Değişkenler	Sabit		Sabit ve Trend		
	Düzye	t- istatistik	Kritik Değer	t-istatistik	Kritik Değer
BA		0.634421	0.463000	0.201511	0.146000
TA		0.318221**	0.463000	0.256538	0.146000
CA		0.226094**	0.463000	0.182448	0.146000
İO		0.597084	0.463000	0.086813	0.146000
DK		0.580237	0.463000	0.297622	0.146000
Birinci Fark					
BA		0.274884**	0.463000	0.196771*	0.216000
TA		0.176633**	0.463000	0.075131**	0.146000
CA		0.043064**	0.463000	0.045857**	0.146000
İO		0.052482**	0.463000	0.044391**	0.146000
DK		0.259366**	0.463000	0.066325**	0.146000

Not: **, *: %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. ADF birim kök testinde H_0 hipotezinin reddinden serinin durağanlaştığı anlaşılırken; KPSS testinde H_0 'ın reddinden tam tersi bir durum anlaşılmaktadır. Yani KPSS testinde H_0 'ın reddedilmesi seri durağan değildir veya H_0 kabul edilir seri durağandır şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca KPSS testinde "Barlett Kernel" yöntemi ve "Newey – West Bandwidth" bant genişliği kullanılmıştır.

Tablo 7’de yer alan KPSS birim kök testi sonucunun BA, TA, CA, İO ve DK serilerinin ADF birim kök testi sonuçlarını destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Şöyle ki KPSS testi ilgili değişkenlerin düzey değerlerinde t-istatistik değerleri kritik değerlerden büyük olduğundan H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani seriler düzey değerlerinde %5 anlamlılıkta durağan olmamaktadır. Ancak söz konusu değişkenlerin birinci farkı alındığında ise t-istatistik değerlerinin kritik değerlerden küçük olmaktadır ve seriler birinci derece farkı alındıktan sonra durağan hale gelmektedir.

Tablo 8. Zivot - Andrews birim kök testi

Değişkenler	Model A		
	t- istatistik	Kritik Değer	KT1
BA	-4.419948**	-4.93	2004Q1
TA	-7.054264**	-4.93	2016Q2
CA	-4.108554**	-4.93	2003Q4
İO	-3.597886**	-4.93	2010Q4
DK	-2.205943**	-4.93	2005Q1

Tablo 9. Zivot- Andrews birim kök testi

Değişkenler	Model C		
	t- istatistik	Kritik Değer	KT2
BA	-4.303245**	-5.08	2008Q3
TA	-4.919894**	-5.08	2014Q1
CA	-4.210693**	-5.08	2010Q3
İO	-3.792810**	-5.08	2011Q3
DK	-3.651315**	-5.08	2010Q3

Not: **: %5 düzeyindeki anlamlılıkları göstermektedir. Model A, sabitte kırılmayı; Model C ise sabitte ve trendde kırılmayı göstermektedir.

Tablo 8 ve Tablo 9’da ZA testi sabitte kırılmayı dikkate alan Model AA sonucuna göre; yapısal kırılmalar altında analiz edilen BA, CA, İO ve DK değişkenleri için t-istatistik değerleri mutlak değerce kritik değerden küçük olduğundan; birim kökün varlığını kabul eden hipotez H_0 reddedilmemektedir yani yapısal kırılmalar altında birim kök vardır. Ancak TA açığı değişkeni için ise H_0 kabul edilmekte ve yapısal kırılma tarihi itibarıyla birim kök barındırmamaktadır.

Sabitte ve trendde kırılmayı dikkate alan Model C’ye göre BA, TA, CA, DK ve İO değişkenlerine ait test istatistikleri %5 anlam düzeyindeki kritik değerlerden mutlak değerce küçük olduğundan serilerin sabitte ve trendde yapısal kırılmalar dikkate alındığında birim köklü olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 10. Lee- Strazicich (2003) model AA sonuçları

Değişkenler	Model AA			
	KT1	KT2	t-ist	Kritik Değer
BA	2007Q3	2011Q3	-4.495543**	-3.563000
TA	2007Q3	2015Q4	-5.000325**	-3.563000
CA	2003Q3	2014Q4	-4.584261**	-3.563000
İO	2009Q3	2018Q4	-3.681678**	-3.563000
DK	2006Q2	2018Q2	-2.195452**	-3.563000

Not: Model AA düzeyde kırılmayı; Model CC düzeyde ve trendde kırılmayı göstermektedir. KT1 ve KT2 sırasıyla birinci ve ikinci kırılma tarihlerini belirtmektedir. **: %5 düzeyindeki kritik değerleri ifade etmektedir.

Lee – Strazicich (2003) çift kırılmalı birim kök testinde düzeyde kırılmayı dikkate alan Model AA sonucuna göre, İO ve DK değişkenlerinin test istatistikleri mutlak değerce kritik değerden küçük olduğundan yapısal kırılmalar altında H_0 hipotezi kabul edilir ve seriler yapısal kırılmalı birim kök içermektedir. Ancak BA, TA ve CA serilerinin t-istatistik değerleri mutlak değerce %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden büyük olduğundan yapısal kırılma tarihleriyle beraber H_0 hipotezi reddedilir ve seriler yapısal kırılmalar altında birim kök içermemektedir ve buradan serilerin durağan olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 11. Lee – Strazicich (2003) model CC sonuçları

Değişkenler	Model CC			
	KT1	KT2	t-ist	Kritik Değer
BA	2008Q1	2013Q2	-6.613892 **	-6.288000
TA	2007Q2	2016Q1	-7.491103 **	-6.375000
CA	2003Q2	2013Q1	-5.429779 **	-6.185000
İO	2011Q1	2013Q4	-5.378505 **	-6.268000
DK	2007Q4	2015Q4	-7.516134 **	-6.375000

Sabitte ve trendde kırılmayı dikkate alan Model CC sonucunda CA ve İO serilerinin t- istatistik değerleri mutlak değerce kritik değerden küçük olduğundan yapısal kırılma tarihleri itibariyle H_0 hipotezi reddedilir ve seriler yapısal kırılmalı birim kök içermektedir. Fakat BA, TA ve DK serilerinin t- istatistik değerleri %5 anlamlılık düzeyinde mutlak değerce kritik değerden büyük olduğundan bu seriler yapısal kırılmalı H_0 hipotezi birim kök içermemektedir ve seriler durağandır sonucuna ulaşılmaktadır.

4.4.2. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

VAR modeli tahminindeki en önemli unsurlardan biri uygun bilgi kriterine göre gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Gecikme uzunluğunu belirlerken Olabilirlik Oranı (Likelihood Ratio: LR), Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion: AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (Schwarz Information Criterion: SIC), Son Öngörü Hatası (Final Prediction Error: FPE) ve Hannan – Quinn (HQ) Bilgi Kriteri testlerini minimum yapan değer en optimal gecikme uzunluğu olarak seçilmektedir. Buradaki amaç serbestlik derecesinde veri kaybına uğramamaktır. Modelde kullanılan değişkenler için uygun gecikme uzunluğu aşağıda Tablo (12)'de gösterilmektedir.

Tablo 12. VAR modeli için uygun gecikme uzunluğunun tespiti

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-417.848	NA	0.046803	11.12758	11.28092*	11.18886
1	- 379.7774	70.12999	0.033236	10.78362	11.70364	11.1513*
2	- 356.0689	40.55408	0.034682	10.8176	12.50432	11.49169
3	- 333.5715	35.52222	0.037856	10.88346	13.33686	11.86396
4	- 298.8017	50.32466*	0.030522*	10.62636*	13.84645	11.91326
5	- 276.8013	28.94786	0.035423	10.7053	14.69208	12.29861
6	- 261.8494	17.70617	0.051417	10.96972	15.72319	12.86944
7	- 245.6919	17.00792	0.0761	11.20242	16.72258	13.40854

Not: AIC: Akaike Bilgi Kriteri; SIC: Schwarz Bilgi Kriteri; HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri; LR: LR Test İstatistiği
FPE: Son Öngörü Hatası; * Kriteria göre belirlenen optimal gecikme uzunluğu

Yukarıda Tablo 12'de görüldüğü üzere HQ bilgi kriteri 1. gecikmede; LR, FPE ve AIC bilgi kriterleri ise 4. gecikmede minimum değeri vermiştir. Bu kriterlerin belirlediği gecikme uzunluklarıyla VAR modeli tahmin edilmiştir. Buradan VAR modeli için en uygun gecikmenin 4 olduğu tespit edilmiştir. Tahmin edilen VAR (4) modelinin otokorelasyon ve değişen varyans testleriyle istikrarlı olup olmadığını araştırmak gerekmektedir.

4.4.3. LM Otokorelasyon Testi Sonuçları

VAR modelinde uygun gecikme uzunluğunu belirledikten sonra modelde otokorelasyon sorunu olup olmadığı Lagrange Çarpanı (Lagrange Multiplier – LM)

testiyle kontrol edilmelidir. Bunun için LM testi sonuçları aşağıda Tablo (13)'te gösterilmiştir.

Tablo 13. LM- Otokorelasyon testi sonuçları

Gecikme	LM İstatistiği	Olasılık
1	34.09148	0.1071
2	25.19805	0.4532
3	18.05189	0.8411
4	13.91223	0.9635
5	26.10729	0.4037
6	14.73321	0.9477
7	16.0268	0.9145
8	24.40918	0.4977
9	20.89329	0.6999
10	26.62231	0.3769
11	20.5033	0.7213
12	25.49799	0.4366

Tablo 13'te VAR (4) modeli için tahmin edilen otokorelasyon testi sonucuna göre %5 anlamlılık düzeyinde otokorelasyon problemiyle karşılaşılmamıştır.

4.4.4. Değişen Varyans Testi Sonuçları

Kurulan VAR modelindeki bir diğer sorun ise değişen varyans problemiyle karşılaşma durumudur. Değişen varyans (heteroskedasticity) sorununun olmaması sabit varyansın olduğu değişen varyansın olmadığı durumdur. Modele yeni gözlem değerleri dahil edildiğinde eğer varyans değişmiyor ve sabit kalıyorsa değişen varyans sorunu ortaya çıkmamaktadır. Aşağıda Tablo (14)'te değişen varyans sonuçları gösterilmiştir.

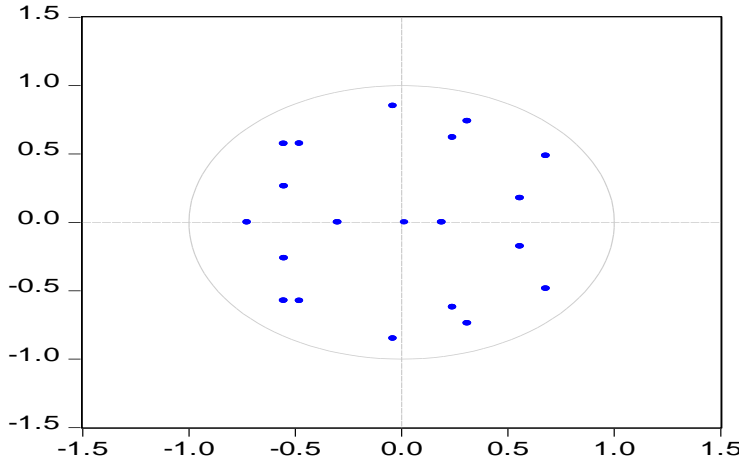
Tablo 14. Değişen varyans – White testi sonuçları

Chi-sq	df	Prob.
622.2392	600	0.2567

Tablo 14'te olasılık değerinin 0.05'ten büyük olduğu görülmektedir. Buna göre değişen varyans sorunun olmadığı tespit edilmiştir.

Kurulan VAR (4) modelinde istikrar koşullarının tespiti için ters birim köklere bakılmalıdır ve ters birim köklerin birden küçük olması VAR modelinin istikrar koşulunun sağlandığını göstermektedir. Bu aşamaya kadar elde edilen sonuçların tutarlılığı için gecikme uzunluğuna göre tahmin edilen Var (4) modelinin istikrar koşullarını sağlaması gerekmektedir. Bunun için AR polinomunun ters kökleri birim çember içinde yer almalıdır. Aşağıda Şekil (14)'da karakteristik köklerin hepsinin birim

çember içinde olduğu görülmektedir. Böylece 4 gecikmeyle kurulan VAR (4) modeli, durağanlık şartlarını da yerine getirmiştir.

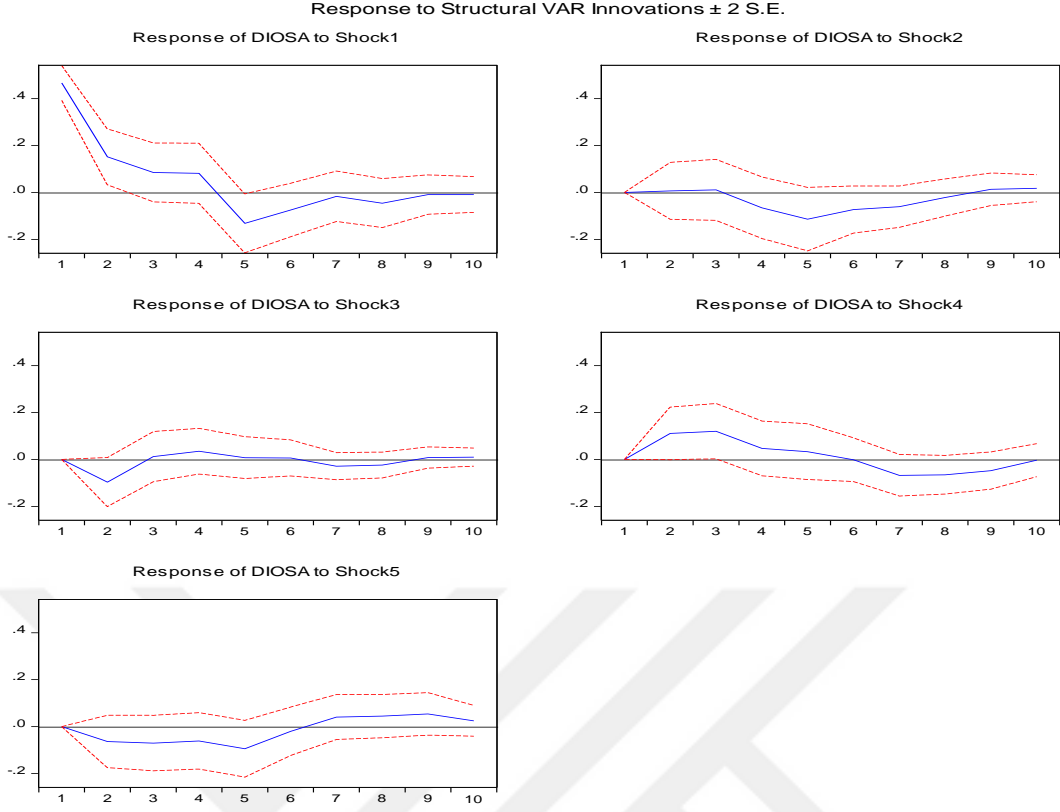
Şekil 14. Karakteristik polinomun ters kökleri

4.4.5. SVAR Analizi Tahmin Sonuçları

SVAR modelinde yer alan değişkenler durağanlaştırıldıktan sonra analize dahil edilmiştir. Ardından tahmin edilen VAR analizinde uygun gecikme uzunluğu belirlenerek otokorelasyon ve değişen varyans sorunu düzeltilmiştir. Daha sonra bütçe açığı, tasarruf açığı, cari açık, döviz kuru ve işsizlik oranı değişkenleriyle kurulan SVAR modelinin etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması sonuçları tartışılmıştır.

4.4.6. Etki – Tepki Analizi Sonuçları

VAR modelinde olduğu gibi SVAR modeli tahmininden elde edilen katsayılar yorumlanabilir değildir. Bu yüzden kurulan yapısal var modelinin sonuçlar elde edilen etki-tepki fonksiyonları aracılığıyla yorumlamakta ve değişkenlerde ortaya çıkan bir şokun şoklar karşısındaki tepki ölçülebilmektedir. Aynı şekilde bu çalışmada da etki-tepki fonksiyonlarıyla işsizlik değişkeninin hem kendi şoklarına hem de diğer değişkenlerin şoklarına karşı göstermiş olduğu tepkiler ölçülmektedir. Değişkenlerdeki bir birimlik rassal şok karşısında değişkenlerin zaman boyunca göstermiş oldukları tepki Şekil (15)'te gösterilmiştir.

Şekil 15. İşsizlik değişkeninin verilen şoklar karşısındaki tepkisi¹

Birinci şekilde işsizlik değişkeninde meydana gelen bir birimlik şok karşısında kendisinin buna tepkisi, ilk dört dönem pozitif yönde (işsizlikte artma) olmuştur. Diğer bir ifadeyle işsizlik şoku ilk dört dönem boyunca işsizliği arttırmıştır. Dördüncü dönemden sonra 5, 6, 7 ve 8. dönemlerde tepkinin yönü negatif bir şekilde (işsizlikte azalma) devam etmiştir. Buradaki öngöründen işsizlik değişkeninin kendisinden kaynaklı bir şoktan olumlu etkilendiği ve işsizliğin azaldığı çıkarımı yapılabilmektedir 9. Dönem itibariyle bu etki anlamlılığını yitirerek ortadan kaybolmuştur. Bütün bu öngörülerden hareketle işsizliğin kendi yapısal sorunlarından kaynaklı (nüfus artışı, genç nüfus oranının yüksekliği, iş gücünün belli faaliyet kollarında yığılması) gibi nedenler işsizliğin artması veya azalmasında oldukça önem arz etmektedir.

Tasarruf açığı değişkeninde ortaya çıkan bir birimlik şoka karşı işsizlik değişkeni, ilk üç dönem anlamlı bir tepki göstermezken; 3. dönemden sonra başlayan negatif yöndeki tepki 8. dönemle birlikte dengeye yakınsamıştır. Burada tasarruf açığı işsizlik değişkenini azaltma eğilimi göstermiştir.

¹ Not: Şekil (15)'te gösterilen Şok 1 işsizlik; Şok 2 tasarruf açığı; Şok 3 bütçe açığı; Şok 4 cari açığı ve Şok 5 döviz kuru değişkenine ait şoku ifade etmektedir. Yorumlamalardaki anlam kargaşasını ortadan kaldırmak için tepkinin yönü pozitif ise işsizlik artmakta; negatif ise işsizlik azalmaktadır şeklinde düşünebiliriz.

Bütçe açığı değişkeninde meydana gelen bir birimlik şok karşısında işsizlik değişkeninin tepkisi, 3. döneme kadar negatif yönde olup; üçüncü ve beşinci dönem arasında pozitif dönen bu tepki, 5. dönemden sonra etkisini kaybederek dengeye yakınsamıştır. Bu kısımda da tasarruf açığı değişkeninde olduğu gibi negatif artan tepkinin daha sonra dengeye yakınsayarak ortadan kaybolduğu görülmektedir. İktisadi argümanlar tasarruf açıklarının bütçe açıklarına neden olduğunu açıklamaktadır. Dolayısıyla tasarruflarda gerçekleşen olumlu veya olumsuz bir durumun bütçe açıklarının nedeni olabilmektedir.

Cari açık değişkenindeki bir birimlik şoka karşı işsizlik değişkeninin vermiş olduğu tepki ilk 6 dönem boyunca pozitif fakat azalan bir seyir izlemiştir. Burada ki pozitif tepkinin işsizliği arttırdığı ortaya çıkmaktadır. Bu söz konusu pozitif ve anlamlı etki, 6. dönemden sonra dört dönem boyunca negatif artan bir şekilde ilerleyerek; 10 dönem itibariyle ortadan kalkmıştır.

Son olarak çalışmada kontrol değişken olarak yer alan ve işsizlik üzerinde son derece etkili olan döviz kuru değişkenindeki şoka karşı işsizlik değişkeninin tepkisi ilk altı dönem negatif yönde gerçekleşmiştir. Yani döviz kuru değişkeni işsizlik değişkenini olumlu etkilemiş veya işsizliği azaltmıştır da denilebilir. Diğer bir söylemle altı dönemlik bir sürede işsizlik döviz kurundaki etkiye olumsuz bir tepki göstermiştir şeklinde iktisat teorisine uygun yorumlar yapılabilir. 6. döneme kadar negatif bir biçimde yol alan tepki, 10 döneme kadar pozitif bir şekilde devam etmiştir.

Yapılan bu yorumlar çerçevesinde genel olarak etki -tepki fonksiyonu sonuçlarından şöyle bir yargıya ulaşılmaktadır: İşsizlik değişkeni kendi şokları dahil olmak üzere bütün değişkenlerin şoklardan etkilenmiştir. Fakat en güçlü tepkiyi kendi şoklarına karşı vermiştir. İşsizlikteki artışın düşüştüden daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bu durumda ekonomide işsizlik dışında diğer birçok makroekonomik sorunun da temel nedeni olan tasarruf, bütçe ve cari açığın düzeltilmesine yönelik ekonomik köklü reformlar yapılmalıdır.

4.4.7. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Aşağıda Tablo (15)'te SVAR modelinde yer alan değişkenler içerisinde işsizliği en çok etkileyen değişkeninin hangisi olduğu gösterilmiştir. Ayrıca varyans ayrıştırma sonuçları yapısal VAR yönteminde değişkenlerdeki değişimin yüzde kaçının kendisinden kaçının modeldeki diğer değişkenlerden kaynaklandığını ortaya koymaya imkân vermektedir. Bu sayede değişkenlere ilişkin çıkarımlarda bulunmak daha kolay hale gelmektedir.

Tablo 15. SVAR modeli varyans ayrıştırması sonuçları

Period	S.E.	Shock1	Shock2	Shock3	Shock4	Shock5
1	0.466771	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.516373	90.35292	0.017086	3.492819	4.619418	1.517762
3	0.541799	84.53301	0.056396	3.223213	9.118335	3.069048
4	0.558253	81.75913	1.432646	3.430481	9.293274	4.084467
5	0.593336	77.31644	4.946488	3.053077	8.537866	6.146133
6	0.602776	76.44350	6.249580	2.968707	8.272936	6.065273
7	0.611865	74.25992	7.053809	3.102604	9.257929	6.325742
8	0.619494	72.98856	7.002741	3.173682	10.14840	6.686623
9	0.623923	71.97855	6.950610	3.145297	10.58521	7.340330
10	0.624819	71.79280	7.012520	3.160729	10.55768	7.476269

Yukarıda Tablo (15)'ten yola çıkarak belirtmek gerekirse; ilgili değişkenlere ait şokların etkileri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlar neticesinde öncelikle birinci dönemde işsizlik değişkenindeki değişimlerin %100'ü kendisinden kaynaklanmaktadır. İkinci döneme gelindiğinde diğer değişkenlerin işsizlik üzerindeki etkisi az da olsa ortaya çıktığı görülmektedir. Şöyle ki ikinci dönemdeki varyans değişiminin %90.3'ü işsizlik değişkeninden; %0.01'i tasarruf açığı; %3.5'i bütçe açığı; %4.6'sı cari açık ve %1.5'i ise döviz kurundan kaynaklanmaktadır. İkinci dönemdeki değişimde en az etkiyi tasarruf açığı ve döviz kuru değişkenleri gösterirken; en fazla etkiyi cari açık ve bütçe değişkenleri göstermiştir.

Üçüncü dönem itibariyle işsizlik değişkeninin %84.5'i kendisinden; %0.05'i tasarruf açığından; %3.2'si bütçe açığından; %9.1'i cari açıktan; %3.6'sı ise döviz kurundaki değişimden kaynaklanmaktadır. Burada döviz kuru ve cari açıktaki değişimin bütçe açığı ve tasarruf açığındaki değişimden daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca belirtmek gerekirse işsizlik değişkeni en çok kendisinden kaynaklı değişimden etkilense de bu etkinin sonraki on dönem boyunca azaldığı görülmektedir.

Dördüncü döneme gelindiğinde ise değişimin %81.7'si kendisinden; %1.4'ü tasarruf açığından; %3.4'ü bütçe açığından; %9.2'si cari açıktan ve %4.8'i döviz kurundaki değişkeninden kaynaklanmıştır. Cari açık ve döviz kuru değişkeni aynı şekilde işsizliği kendisinden sonra en fazla etkileyen değişkenler olmuştur.

Beşinci dönem itibariyle işsizliğin %77.3'ü kendi değişimlerinden; %4.9'u tasarruf açığı; %3.05'i bütçe açığı; %8.5'i cari açık; %6.1'i ise döviz kuru değişkenindeki değişimlerden kaynaklanmıştır. Beşinci dönemde tasarruf açığındaki değişimin önceki dört döneme oranla daha fazla bir etki ortaya koyduğu görülmektedir. Altıncı döneme gelindiğinde işsizlik değişkenindeki değişimin %76.4'ü kendisinden; %6.2'si tasarruf

açığından; %2.9'u bütçe açığından; %8.2'si cari açıktan; %6.06'sı ise döviz kurundan kaynaklanmaktadır. Burada dikkat çeken nokta tasarruf açığındaki etkide artış yaşanırken; bütçe açığı, cari açık, tasarruf açığı ve döviz kuru değişkenlerinde ise bir azalma söz konusudur.

Yedinci döneme gelindiğinde işsizlikteki değişimin %74.2'si kendisinden; %7.05'i tasarruf açığından; %3.1'i bütçe açığından; %9.2'si cari açıktan ve %6.3'ü döviz kurundaki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Sekizinci dönemde işsizlik değişkenindeki değişimde %72.9'u kendisi; %7'si tasarruf açığı; %3.1'i bütçe açığı; %10.1'i cari açık ve %6.6'sı döviz kuru tarafından açıklanmaktadır. Dokuzuncu dönem itibariyle değişimin %71.9'u işsizlik değişkenden; %6.9'u tasarruf açığı; %10.5'i cari açık ve %7.3'ü döviz kuru değişkenindeki değişimden kaynaklanmaktadır. Onuncu dönemde ise değişimin %71.7'si işsizlikten; %7.01'i tasarruf açığından; %3.1'i bütçe açığından; %10.5'i cari açıktan ve %7.4'üde döviz kuru tarafından açıklanmaktadır.

İşsizlik değişkeninin varyans ayrıştırması sonuçlarından anlaşıldığı üzere on dönemlik periyotta işsizlik üzerinde birinci dönem dışında dokuz dönem boyunca bütün değişkenler etkili olmuştur. Genel olarak işsizliği en fazla etkileyen değişkenin cari açık olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca cari açık beraberinde birçok makroekonomik sorunu da getirmektedir. Döviz kuruda bu problemlerden biri olarak işsizliği etkileyen bir diğer faktördür. Burada üzerinde durulması gereken önemli hususlardan biri cari açığın işsizliği arttırması sorunudur. Bu soruna çözüm olarak cari açığı azaltıcı daha da önemlisi cari açığa neden olan tasarruf açığı ve bütçe açığını düzeltmeye yönelik politikalar geliştirmek gerekmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyada küresel ticaretin giderek hız kazanması başta işsizlik olmak üzere birçok ekonomik sorunu beraberinde getirmiştir. İşsizlik gelişmişlik düzeylerine göre her ülkede farklı boyutlarda etkili olan sosyoekonomik bir olgudur. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla görülen bu sorunun artmasında çeşitli ekonomik faktörler belirleyici rol oynamaktadır. Üçüz açığı oluşturan tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari açık bu faktörler arasında yer almaktadır. Bir ülkede iç ve dış ekonomik dengedeki bozulma bu açıklardan kaynaklanmaktadır ve bu ekonomik dengesizlik durumu işsizliği son derece etkilemektedir.

Türkiye ekonomisinin en önemli yapısal sorunlarından biri işsizliktir. 2000’li yıllardan itibaren çift haneli rakamlara ulaşan işsizlik oranıyla aynı dönemlerde artış gösteren bir diğer ekonomik problem yüksek cari açık verileri olmuştur. Bütçe açığı ve cari açığın birlikte görüldüğü ikiz açığa tasarruf açığının da dahil olmasıyla üçüz açık ortaya çıkmaktadır. Literatür incelendiğinde Türkiye’de üçüz açık sorununun varlığını kanıtlayan birtakım çalışmalara rastlanılmıştır. Akıncı ve Yılmaz (2013), Türkay (2013), Altunöz (2018), Saraç (2019) ve Tekin ve Özçelik (2019) bu çalışmalardan bazılarıdır. Türkiye ekonomik ve toplumsal refah düzeyini yükseltmek, büyüme ve kalkınma hedeflerini istenilen seviyede gerçekleştirmek için işsizlikle olan mücadelesini yıllardır sürdürmektedir. Aynı zamanda yüksek oranda cari açık veren bir ülkedir. Yatırımların temel finansman kaynağı olan tasarrufların yeterli düzeyde olmayışı iç ekonomide bütçe açığına; dış ekonomide ise cari açığa sebebiyet vermektedir. Böylece ekonomide bu üç dengedeki bozulma mevcut durumda var olan işsizlik sorununu daha da arttırmaktadır.

Türkiye ekonomisinde artan bütçe açığının cari açığı arttırması bu iki açık arasındaki neden sonuç ilişkisini ortaya koymaktadır. Ancak bütçe açığında bazı dönemlerde azalmalar görülmüş olsa bile (2001 Krizi’nden sonra bütçe açığında azalma cari açıktaki artışın devam etmesi gibi) tasarruf açığındaki artış, cari açığın artmasına neden olmuştur. Buradan bütçe açığı ve cari açığın her zaman aynı doğrultuda hareket etmediği anlaşılmaktadır. Bunun için problemin kaynağı tasarruf açığının giderilmesi gerekmektedir. Tasarruf açığını önlemeye yönelik politikalara bireysel emeklilik sistemi ve kredi kartı kullanımına getirilen kısıtlar veya dışarıdan transfer edilen tasarruf ihtiyacının doğru ve olumlu getirisi olan yatırım alanlarında değerlendirilmesi örnek verilebilir. Böylece ekonomide kendi içinde vagon etkisi gören tasarruf açığı bütçe açığı

ve cari açık üçlüsündeki iyileşmeden önemli makroekonomik göstergelerden biri sayılan işsizliğin olumlu etkileneceği düşünülmektedir.

İşsizlik ve üçüz adlı bu çalışmada Türkiye’de 2000:1-2020:4 dönemi çeyreklik verilerinden hareketle üçüz açığı oluşturan tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari açık değişkenlerinin işsizlik üzerindeki etkisi incelenmektedir. İşsizliğin artmasında veya azalmasında çeşitli ekonomik faktörler belirleyici olmaktadır. Türkiye’de işsizlik kronik bir sorun olarak her dönem varlığını sürdürmüştür. Fakat 2000’li yıllarla birlikte öncesinde tek haneli olan işsizlik oranlarının çift haneli rakamlara ulaştığı görülmüştür. Aynı yıllar içinde varlık gösteren bir başka ekonomik sorun ise cari açık oranlarındaki yükseliş ve cari açığa neden olan özel kesim tasarruf- yatırım açığı ve bütçe açıklarının varlığı durumudur. Bu noktada Türkiye ekonomisinde hem işsizlik oranları hem de üçüz açıkta artış yaşanması, bu makroekonomik değişkenlerin birbiriyle olan bağlantısını sorgulamada etkili olmuştur. Çalışmada kullanılan SVAR yöntemiyle üçüz açık değişkenlerinin işsizlik üzerindeki etkisi tahmin edilmiştir. Yapılan etki – tepki analizi sonuçlarına bakılarak tasarruf açığı ve bütçe açığı değişkenlerinin işsizliği azalttığı; cari açık değişkeninin ise arttırdığı görülmüştür. Ayrıca modele kontrol değişken olarak dahil edilen döviz kuru uzun bir dönem işsizliği azaltıcı yönde etkili olurken; belli bir dönem sonra arttırıcı yönde etkili olmuştur. Genel olarak işsizliği en fazla cari açık değişkeni etkilemiştir. Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre işsizlik değişkeni üzerindeki değişimde en yüksek payı kendisi almıştır ve işsizliği kendisi dışında en çok etkileyen değişkenler sırasıyla cari açık, döviz kuru, tasarruf açığı ve bütçe açığı olmuştur. Bu bağlamda işsizlik değişkeni kendisi dahil bütün değişkenlerdeki değişimden etkilenmiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar, işsizlik sorununu çözmeye hangi göstergelere yönelik politikalar uygulanacağı noktasında oldukça yol göstericidir. Cari açık işsizliği en fazla etkileyen değişken olmuştur. Bütçe açığı ve tasarruf – yatırım açığı üzerinde gerçekleştirilecek ekonomik atılımlar cari açığı olumlu yönde etkileyecektir. Yurt içi tasarrufları arttırarak yatırımları finanse etmek, ekonominin büyük ölçüde dış kaynak rezervine olan bağımlılığını azaltarak ithalat talebini kısıcaktır. Böylece hem bütçe dengesi hem de cari dengedeki iyileşmelerin işsizlik sorununa katkısı olacağı düşünülmektedir. Cari açığı gidermede etkili olan bir diğer uygulama ise bireysel emeklilik sistemiyle tasarruf açığının düşürülmesidir. Türkiye’de işsizlik sorunu kronik bir özellik taşımaktadır ve bu sorun iç ve dış ekonomik dengesindeki bozulmalardan bağımsız değildir. Tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari açıktaki artışlardan işsizlik olumsuz etkilenmektedir. Birbiriyle bağlantılı bu üç açıktan işsizliği en fazla cari açık etkilemiş

olsa da sorunun kaynağına gidildiğinde tasarruf ve bütçe açıkları karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin şu anki ekonomik durumuna baktığımızda yüksek işsizlik, her geçen gün artan yüksek bütçe açığı ve cari açık gündemdeki önemli ekonomik sorunlar arasındadır. Ancak döviz kurundaki hızlı yükselişe değer kaybeden Türk Lirası'yla ithalat daha pahalı; ihracat ise daha ucuz olmaktadır. İktisadi açıdan bu durum cari açığı azaltan bir olaydır. Dolayısıyla Türkiye'de işsizlik oranında 2020'de bir önceki yıla göre azalma olduğu ekonomik birimlerce açıklanmaktadır.

Türkiye'de yatırımların öncelikle yurt içi tasarruflarla finanse edilmeye çalışılması ve tasarrufları arttırmaya yönelik teşvik edici politikaların bir an önce hayata geçirilmesi gerekmektedir. Yatırımlar için dış finansman kaynağına ihtiyaç varsa bu kaynaklar tüketimden ziyade karlı getirisi olan alanlarda paylaşılmalıdır. Enerjide dışa yüksek oranda dışa bağımlılık, ithalata dayalı üretim yapısı ve sanayide kullanılan ara malı ithalatında yapılacak köklü ekonomik reformlar dış dengeyi olumlu etkileyerek işsizliğin oranının düşmesine yardımcı olacaktır. Her alanda desteklenen yerli üretimle var olan ve elde edilen ekonomik kaynakların doğru şekillerde ve yerlerde kullanımı hem ülkede çeşitli iş kolları ve istihdam olanakları oluşturacak hem de dışa bağımlı olmaktan kurtaracaktır.

Bir ekonominin iç ve dış dengesindeki bozulmalar Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kırılğan bir yapıya sahip makro iktisadi büyüklük olan işsizlik üzerinde anında etkisini göstermektedir. Son on yılın ekonomik verileri incelendiğinde Türkiye'de hem işsizlik oranının artarak çift haneli rakamlara ulaştığı hem iç hem de dış dengesindeki açıkların arttığı görülmektedir. Döviz kurundaki önlenemeyen yükseliş, ihracatın ithalatı karşılama oranının düşüklüğü, yetersiz yurt içi tasarruflar ve kamu gelir – gider dengesinin negatif olarak açık vermesi gibi bir dizi ekonomik faktör işsizlik oranındaki artışı tetiklemektedir. Netice itibariyle işsizlik gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın bütün ülkelerin mücadele etmek zorunda kaldığı bir global sorun haline gelmiştir. Bu sorunun çözümünde iç ve dış ekonomik dengedeki bütünlüğü sağlayan politikalar geliştirmek; ulusal tasarrufları arttırmak veya bütçe dengesi ve cari dengedeki açıkları azaltmak gibi ekonomik atılımlar oldukça önem arz etmektedir. Böylece Türkiye içerde ve dışarda sosyoekonomik refah düzeyi yüksek, potansiyel üreten, gelişen bir ülke konumuna gelecektir.

KAYNAKÇA

- Abell, J. D. (1990). Twin deficits during the 1980s: An empirical investigation. *Journal of Macroeconomics*, 12(1), 81- 96.
- Abizadeh, S., Benarroch, M. ve Yousefi, M. (1996). A Multilevel Government Model of Deficits and Inflation. *Atlantic Economic Journal*, 24(2), 118- 130.
- Adaş, C. G. (2002). Etkin Ücret Hipotezi İşsizlik ve Ücret Rijitliği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 51(1), 103- 156.
- Ağayev, S. ve Bora, A. (2012). Türkiye İçin Beveridge Eğrisi ve Emek Piyasası Üzerine Bir İnceleme. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 49(565), 23- 36.
- Ahmed, M., Khan, K., Lodhi, A. S. ve Memon, M. H. (2017). Estimation Of Aggregate Consumption Function For High Income Countries. *Pakistan Business Review*, 19(1), 24- 45.
- Akcan, A. T. (2016). 1980 Sonrası Türkiye'de Uygulanan Politikaların İşsizlik Üzerine Etkileri ve İşsizliğin Belirleyicileri Üzerine Ampirik Analiz. Doktora tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale, (433706).
- Akçay, S. ve Yıldız, D. A. (2021). Özel Tasarrufların Makroekonomik Belirleyicileri: Seçilmiş Mena Ülkeleri Üzerine Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(2), 179- 190.
- Akıncı, A. (2019). Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığı ve Cari Açık Arasındaki İlişki. *Internatioal Balkan University, Araştırma Makalesi*, 14(1), 23- 34.
- Akıncı, M. ve Yılmaz Ö. (2013). Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliği: Sınır testi yaklaşımı. *İMKB Dergisi*, 13(50), 1-27.
- Akkuş, G. E. (2012). Phillips Eğrisi: Enflasyon-İşsizlik Değiş-Tokuşu Teorik Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(2), 99- 151.
- Akram, M., Hussuain, S., Raza, S. ve Masood, S. (2014). An empirical estimation of Okun's Law in context of Pakistan. *Journal of Finance and Economics*, 2(5), 173- 177.
- Aktan, C. C. (2001). Lord Keynes, Keynezyenler ve Fonksiyonalistler. *Yeni Türkiye Dergisi*, İçinde: Anayasal İktisat, 65- 186.
- Aktan, C. C. (2010). Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 168- 182.
- Alavirad, A. ve Athawale, S. (2005). The impact of the budget deficit on inflation in the Islamic Republic of Iran. *OPEC Review*, 29(1), 37-49.

- Alexander, S. S. (1952). Effects Of a Devaluation on a Trade Balance. *AlgraveMacmillan Journals on Behalf of the International Monetary Fund*, 2(2), 263- 278.
- Alkswani, M. A. (2004). The Twin Deficits Phenomenon İn The Petroleum Economy Evidence From Saudi Arabia. *Economic Research Forum*.
- Alptekin, V. (2009). Türkiye’de Dış Ticaret - Reel Döviz Kuru İlişkisi: Vektör Otoregresyon (Var) Analizi Yardımıyla Sınanması. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 132- 149.
- Altınok, S. ve Çetinkaya, M. (2003). Devalüasyon ve Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları ve Sonuçları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 47- 63.
- Altunöz, U. (2014). Tüketim Fonksiyonu ve Türkiye İçin Gelir Tüketim İlişkisinin Ampirik Analizi. *International Conference on Euroasin Economies*, (601- 607.). Makedonya.
- Altunöz, U. (2018). Cari Açık, Bütçe Açığı ve Yatırım-Tasarruf Açığı Bağlamında Türkiye’nin Üçüz Açık Analizi. *Maliye Dergisi*, 175, 115-139.
- Altun, N. ve İnce, T. (2014). Türkiye’de Üçüz Açıklara Ampirik Bir Yaklaşım: 1975-2010. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(2), 40-61.
- Ando, A. ve Modigliani, F. (1963). The “Life-Cycle” Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests. *American Economic Review*, 53, 55- 84.
- Aren, S. (1974). 100 Soruda Ekonomi El Kitabı (Türkiye Ekonomisinden Örneklerle), İstanbul: Gerçek Yayınevi, 9. Basım.
- Arı, A. (2016). Türkiye’deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünleşme Testi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 57- 67.
- Arı, A. ve Özcan, B. (2015). Tüketim-Gelir Oranının Durağanlığı: Türkiye Örneği. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(3), 23- 46.
- Arıcan, E. (2005). Ricardocu Denklik Teoremi ve Teorilerde Kamu Açıklarına Yönelik Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisine İlişkin Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(1), 77- 94.
- Aristovnik, A. (2006). Current Account Sustainability In Selected Transition Countries. *Working Paper*, Number 844.
- Aslan, M. ve Çakır, M. (2017). İran’da İşsizlik Sorunu. Ankara *İran Araştırma Merkezi*.
- Ataman, B. C. (1998). İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 53(1), 59- 72.

- Aydın, N. (2012). İşsizlik, Beveridge Eğrisi ve Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32).
- Aydın, M. K. ve Beşballı, S. G. (2018). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 1-4.
- Ayduğu, İ. ve Keskin, A. (2005). Türkiye'de Bütçe Açığı Sorunu ve Mali Sistem. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 1- 26.
- Babaoğlu, B. (2005, Haziran). Türkiye'de Sürdürülebilir Cari İşlemler Açığı. *Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.*
- Bağcı, A. (2020). Türkiye’de Tasarruf, Finansal Gelişmişlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Asimetrik Nedensellik Yaklaşımından Yeni Kanıtlar. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(1), 220- 237.
- Bahmani-Oskooee, M. ve Payesteh, S. (1994). Do Budget Deficits Cause Capital Inflows? Evidence from the United States. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 34(1), 63- 74.
- Bakkalcı, A. C. ve Argın, N. (2013). Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 49- 13.
- Balan, F. (2016). Bric ve Mint Ekonomilerinde Üçüz Açık Hipotezinin Ampirik Analizi. *Journal of Life Economics*, 3(1), 57-70.
- Ball, L. ve Mankiw, N. G. (2002). The NAIRU in Theory and Practice. *Journal Of Economic Perspectives*, 16(4), 115- 136.
- Barış, S. ve Uzay, N. (2015). Yurtiçi Tasarruflar Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46, 119- 151.
- Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2015). Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003), *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61 (4), 59-82.
- Barışık, S., Çevik, İ. E. ve Çevik, N. K. (2010). Türkiye’de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, 159(2), 88- 102.
- Barışık, S. ve Keskinoglu, F. (2006). Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 Var, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 59- 82.
- Barro, J. R. (1974). Are Government Bonds Net Wealth?. *Journal of Political Economy*, 82(6), 1095- 1117.

- Barro, J. R. (1988). The Natural Rate Theory Reconsidered: The Persistence of Unemployment. *American Economic Review, Papers and Proceedings*, 78, 32-37.
- Barro, J. R. (1989). The Ricardian Approach to Budget Deficits. *Journal of Economic perspectives*, 3(2), 37- 54.
- Baş, S. (2020). İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliğinin Kırılgan Beşli Ülkeleri İçin Test Edilmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 27(1), 143- 158.
- Bayraktar, T. (2019). Türkiye'de tasarruf açığı ve tasarruf açığının giderilmesine yönelik politikalar. *Yüksek lisans tezi*, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, (543926).
- Bayraktutan, Y. ve Demirtaş, I. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 22(2), 1-28.
- Bedir, S., Özdemir, D. ve Bozkurt, E. (2017). Özel Kamu ve Yabancı Tasarruf İlişkisi: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 17(2), 265- 280.
- Berke, B., Temiz, D. ve Karakurt, E. (2015). Üçüz Açık ve Büyüme İlişkisi: Türkiye örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 67- 89.
- Bernanke, B. S. (1986). Alternative Explanations Of Money-Income Correlation. *Carnegie-Rochester Conference Series On Public Policy*, 25, 49–100.
- Bernheim, B. D. (1989). A Neoclassical Perspective on Budget Deficits. *Journal of Economic Perspective*, 3(2), 55- 72.
- Bildirici, M., Bakırtaş, T. ve Karpuz, S. (1998). Emek Piyasasının Özellikleri Ve Türkiye İçin Öneriler. *İktisat İşletme ve Finans*, 13(142), 7- 21.
- Bilgili, F. ve Bilgili, E. (1998). Bütçe Açığının Cari İşlemler Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama. *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*, 146, 4- 16.
- Bilir, H. (2019). Neoklasik İktisat: Anaakım mı, Ortodoks mu?. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 65- 80.
- Birol, Ö. H. (2013). Klasikler, Marx, Keynes Ve Sonrası: Laissez-Faire Liberalizminden Günümüz Piyasa Ekonomisine. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 95- 110.
- Birol, Ö. H. ve Gencer, A.H. (2014). Neo-Klasik İktisat ve Neo-Klasik Sentez, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 259- 280.
- Blanchard, O. J. ve Summers, L. H. (1986). Hysteresis and The European Unemployment Problem. *Working Papers, NBER Macroeconomics Annual*, 1, 15-78.
- Bocutoğlu, E. (2010). Makro İktisat Teoriler ve Politikalar. (15. Baskı), Trabzon: Murathan Yayınevi.

- Bolat, S., Belke, M. ve Aras, O. (2011). Türkiye’de ikiz açık hipotezinin geçerliliği: Sınır testi yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, 161(1), 347- 364.
- Bozdağlıdaroğlu, E. Y. (2008). Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(20), 45- 65.
- Börsch-Supan, A. H. (1991). “Panel Data Analysis of the Beveridge Curve: Is There a Macroeconomic Relation Between the Rate of Unemployment and the Vacancy Rate?”, *Economica*, 58(231), 279–297.
- Bulut, Ü. (2016). Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki: Türkiye Örneği. *Uluslararası Ekonomi Konferansı*, Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Büyükkakın, F., Bozkurt, H. ve Cengiz, V. (2009). Türkiye’de Parasal Aktarımın Faiz Kanalıyla Granger Nedensellik ve Toda-Yamamoto Yöntemleri İle Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (33), 101-108.
- Calvo, G. A., Izquierdo, A. ve Mejía, L. F. (2004). On the Empirics of Sudden Stops: The Relevance of Balance-Sheet Effects. *NBER Working Paper*, No.11492.
- Cashin, P. ve Mcdermott, C. j. (1998). Are Australia's Current Account Deficits Excessive? *The Economic Record*, Volume. 74, No: 227, UK, Blackwell Publishing, 346- 361.
- Ceylan, S. ve Şahin, B. Y. (2010). İşsizlik Ve Ekonomik Büyüme İlişkinde Asimetri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 157- 165.
- Copper, R. N. (1971). “Currency Devaluation In Developing Countries”. *Essay In International Finance*, No.86, June.
- Corsetti, G. ve Roubini, N. (1997). Politically Motivated Fiscal Deficits: Policy Issues In Closed And Open Economies. *Economics And Politics*, 9(1), 27- 54.
- Çelebigiller, G. (2020). Beveridge Etkisiyle Türkiye’de İşgücü Piyasasının Durumu Ve Analizi: 2003-2018 Yılları Örneği. *Uluslararası Finansal Ekonomi Ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 1(1), 70- 102.
- Çelen, M. ve Zülflüoğlu, Ö. (2008). Klasik Kamu Borçlanma Teorisinin Oluşumu. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25(2), 289- 308.
- Çetrez, M. (2017). Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri Bir Uygulama (1986- 2013) Yayımlanmamış doktora tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Çiftçi, N. ve Çapkın, R. (2012). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Var Tekniği ile Analizi, 2(2), 157.
- Çiftçi, N. ve Eşmen, M. (2017). Türkiye’de Cari Açığı Belirleyen Faktörler ve Cari Açığı Azaltmada Enerji Kaynaklarının Rolü: VAR Modeli. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2(1), 83- 110.

- Dağ, M. ve Tüğen, K. (2018). Türkiye'de Bütçe Açıklarının Nedenleri Ve Finansman Yöntemleri: Dönemsel Bir Değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 218- 240.
- Daly, V. ve Sıddiki, J. U. (2009). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, No.16, 1156- 1164.
- Danışoğlu, A. Ç. (2006). Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 47- 63.
- Davidson, C., Martin, L. ve Matusz, S. (1999). Trade and search generated unemployment. *Journal of International Economics*, 48(2), 271- 299.
- Dayıoğlu, T. ve Aydın, Y. (2020). İtikalarının Etkinliği: Uyarlamacı Bekleyişler Ve Rasyonel Beklentiler Hipotezi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 5(12), 168- 180.
- Değer, M. K. ve Emsen, Ö. S. (1999). Türkiye Mundell-Fleming Modeli'nde Nerede Bulunabilir? *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 153-159.
- Değirmen, S. ve Şengönül, A. (2012). *Türkiye'de Net Tasarruf-Yatırım Açığının Belirleyicileri*. Discussion Paper, No. 2012/114, Turkish Economic Association, Ankara.
- Devadas, S. ve Loayza, N. (2018). "When is a Current Account Deficit Bad?". *Research and Policy Briefs*, 130415, The World Bank.
- Dickey, D. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366)., 327-431.
- Dickey, D. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(1), 1057-1072.
- Dineri, E. (2016). Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği. Yayımlanmamış doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Doğan, C. ve Erdoğan, S. (2016). An Empirical Analyses of Unemployment Hysteresis and Natural Rate of Unemployment Approaches for MENA Countries, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 41- 50.
- Doğan, S. ve Tunalı, Ç. B. (2012). Türkiye'de Bütçe Açığı- Cari işlemler Açığı İlişkisi 2001 Krizi Sonrası Döneme İlişkin Bir Değerlendirme. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 58, 1- 26, İstanbul.

- Doğru, B. (2005). Yüksek Enflasyon Dönemlerinde Bütçe Açığı ve Enflasyon Arasında Nedensellik İlişkisi Var mıdır? 1978-2002 Dönemi Türkiye Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİbf Dergisi*, 9(1), 113- 129.
- Dost, Z. D. (2014). İşsizlikle Mücadelede İş Arama Yöntemleri ve Türkiye İş Kurumu'nun Değerlendirilmesi. *Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- Duesenberry, J.S. (1949) *Income, Saving, and the Theory of Consumer Behavior*. Harvard University Press, Cambridge.
- Duncan, R. (2003). The Harberger- Laursen- Metzler Effect Revisited: An Indirect-Utility- Function Approach. *Central Park of Chile Working Paper*, N.250, 1-23.
- Dursun, P. K., Dursun, N. Ç. ve Çer, Ş. (2019). Türkiye'de Beverigde Eğrisinin Geçerliliğine İlişkin Ampirik Bir Analiz. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 43- 52.
- Dursun, S. (2012). İşsizliğin Sosyo-Psikolojik Yönü: İşsizlik Psikolojisi. *Türk Metal Dergisi*, 151, 50-54, 15 Mart 2021 tarihinde <http://www.turkmetaldergi.com/> adresinden erişildi.
- Ejder, H. L. (2011). Maliye Ders Notları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Ekin, N. (2003). Türkiye'de İşsizlik: İş Aramayan İşsizler – Kırsal Yoksullar – Kentsel Kayıtdışı Yapay İstihdamdakiler – Açık İşsizler. *Kamu-İş Dergisi*, 7(2), 2- 21.
- Ekin, N. (2012). Türkiye'de Katlanan İşsizlik: "Yapısal - Geleneksel Yoksullar" ve "Konjonktürel - Modern İşsizler". *Journal of Social Policy Conferences* , 45, 127-140.
- Emirkadı, Ö. (2017). Türkiye Ekonomisinde İkiz Açıklar: Kuramsal Yaklaşımlar ve Ampirik Literatür Üzerine Değerlendirmeler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 81- 99.
- Ener, M. ve Arıca, F. (2011). Unemployment Hysteresis in Turkey and 15 EU Countries: A Panel Approach, *Research Journal of Economics*, 1, 65-71.
- Enders, Walter (2010); *Applied Econometric Time Series*. (3. Baskı), USA: John Wiley ve Sons, (ISBN: 978-1-118-80856-6).
- Erasa, İ. (2019). Çeşitli Makroekonomik Değişkenlerin Bütçe Açıklarına Olan Etkisinin Çoklu Yapısal Kırılmalı Eş Bütünleşme Testi ile Değerlendirilmesi Türkiye Örneği: (1973- 2016). Doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, (<http://hdl.handle.net/11499/3483>).
- Eraslan, C., Timurtaş, M. (2015). Avrupa Borç Krizinin Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerindeki Etkileri, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2), 17-54.

- Erdemir, D. (2014). Üçüz Açıklar Hipotezi (Türkiye Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Balıkesir.
- Erdoğan, S. ve Doğan, C. (2016). İşsizlik Histerisi ve Doğal İşsizlik Oranı Yaklaşımlarının MENA Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analizi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 41- 50.
- Eren, A. A. (2011). Sir William Petty: A Mercantilist?, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 22(79), 45- 70.
- Eren, G. (2015). Tarımsal Kapitalizm: Fیزیokrasi. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 6- 23.
- Ersel, H. (2010, Nisan 26). Türünü Değiştiren İşsizlik Azalır Mı. 10 Mart 2021 tarihinde, <https://www.tepav.org.tr/>: <https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/1372> adresinden erişildi.
- Ertek, T. (2008). Makroekonomiye Giriş, İstanbul: Beta Yayınları, 3. Baskı
- Ertek, T. (2009). Temel Ekonomi, İstanbul: Beta Yayınları, 5. Baskı
- Esen, E. (2007). Post Keynesyen İstihdam Analizi ve Türkiye Uygulaması. Doktora tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, (191595).
- Esenyel, N. M. (2017). Türkiye’de Enerji Yakınsama Hipotezinin Sınanması: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(3), 42-52.
- Eser, B. Y. ve Terzi, H. (2008). Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve Avrupa İstihdam Stratejisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30, 229- 250.
- Evgin, T. (1994). 90’lı Yıllarda Bütçe ve Bütçe Açığının Finansmanı. *Ekonomik Yaklaşım*, 5(13), 19-46.
- Evren, İ. ve Kızılgöl, Ö. A. (2016). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık/Triple Deficit in Turkish Economy. *Ege Akademik Bakış*, 16(3), 425- 442.
- Eygü, H. (2018). Enflasyon, İşsizlik ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği (1990-2017), *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 96-112.
- Eykens, M. (2012). Büyük Depresyonun İktisat Teorisine Etkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Çeviren: İlban Onur*, 28(1- 4), 1- 19.
- Feldstein, M. (1977). The Private and Social Costs of Unemployment. *NBER Working Papers 0223*, 68(2), 155- 158., (DOI): 10.3386/w0223).
- Feldstein, M. (1992). The budget and trade deficits aren’t really twins. *NBER, Working Papers Series.*, No. 3966., 35(2), 60- 63.
- Fisher, I. (1930). *Theory Of Interest: As Determined By Impatience To Spend Income And Opportunity To Invest It*. Augustusm Kelly Publishers, Clifton.

- Fisunoğlu, M. ve Tan, B. K. (2009). Keynes devrimi ve Keynesyen iktisat. *Ekonomik Yaklaşım*, 20(70), 31- 60, doi:10.5455/ey.10680.
- Frenkel, J. A. ve Razin, A. (1987). The Mundell-Fleming Model a Quarter Century Later: A Unified Exposition. *Staff Papers International- Monetary Fund*, 34(34), 567-620.
- Friedman, M. (1957). A Theory Of The Consumption Function, In *A Theory Of The Consumption Function*, (1-6). Princeton University Press.
- Friedman, M. (1969), *The Optimum Quantity of Money and Other Essays*, Chicago: Aldine Publishing Company.
- Genç, S. Y. ve Kadah, H. (2017). Yeni Keynesyen Piyasa Etkinliği ve Joseph Eugene Stiglitz, Araştırma Makalesi, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 444-471.
- Germir, H. N. (2012). Türkiye’de İstihdam Politikalarının Etkinliği. Ankara: *Adalet Yayınevi*.
- Göçer, I., Mercan, M. ve Peker, O. (2013). İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İşsizlik: Türkiye Örneği, *Business and Economics Research Journal*, 4(1), 103
- Göçer, D. ve Gerede, A. (2016). Cari Açık-Ekonomik Büyüme-Enflasyon ve İşsizlik Açmazında Türkiye: Yeni Nesil Bir Ekonometrik Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(5), 35-46.
- Gök, B. ve Altay, N. O. (2007). Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi: 1989-2005. *TİSK Akademi*, 2(3), 186- 197.
- Göker, Z. ve Dane, K. (2013). Tam İstihdamın Sağlanması Maliye Politikasının Rolü ve Post-Keynesyen Çözüm Önerileri. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 26,103- 119.
- Göktaş, A. ve İşçi, Ö. (2010). Türkiye’de İşsizlik Oranının Temel Bileşenli Regresyon Analizi İle Belirlenmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(10), 279- 294.
- Gözgör, G. ve Pişkin, A. (2011). İşsizlik ve Dış Ticaret: Türkiye’deki Bölgeler İçin Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi-Dinamik Panel Veri Yaklaşımı, *Business and Economics Research Journal*, 2(3), 121.
- Gunderson, M. ve Riddell, W. C. (1988). *Labour Market Economics – Theory, Evidence and Policy in Canada*. (2. Baskı), Toronto, London: McGraw-Hill Ryerson Limited.
- Gujarati, N. D. (2011). *Temel Ekonometri*. (Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen, Çev.), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2012). *Temel Ekonometri*. (Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen, Çev.), (5.Basım), İstanbul: Literatür Yayıncılık.

- Güler, B. K. (2012). İş Arama Davranışı: Bütüncül Psiko- Sosyal Bir Yaklaşım. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(2), 7- 24.
- Güloğlu, B. ve İspir, M. S. (2011). "Dogal Issizlik Orani mi? İssizlik Histerisi mi? Türkiye İçin Sektörel Panel Birim Kök Sınamasi Analizi/Is Natural Rate of Unemployment or Hysteresis? Sector-Specific Panel Unit Root Test Analysis for Turkey. *Ege Akademik Bakis*, 11(2), 205-215.
- Güneş, S., Gürel, S. P. ve Cambazoğlu, B. (2013). Dış Ticaret Hadleri, Dünya Petrol Fiyatları ve Döviz Kuru İlişkisi, Yapısal Var Analizi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(20), 1- 17.
- Güneş, H. H. (2009). İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 126-138.
- Güriş, S. ve Özkaya, H. G. Ö. (2019). Gelişmekte Olan Ülkelerde Tasarrufları Etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11 (20), 93-108 .
- Güriş, S. ve Yaman, B. (2018). OECD Ülkelerinde İşsizliği Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Modelleri ile Analizi, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(1), 136-146.
- Güvel, E. A. ve Koç, A. (2010). Bütçe Açıklarının Politik Ve Kurumsal Belirleyicileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama . *Ç. Ü Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 286- 301.
- Halil, S. (2013). *Uluslararası İktisat Teori ve Uygulama*. Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Hall, R. E. (1978). Stochastic Implications of the Life Cycle-Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence. *The Journal of Political Economy*, 86(6), 971-987.
- Hephaktan, E. (2009). Türkiye'nin Marshall-Lerner Koşuluna İlişkin Parçalı Eşbütünleşme Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(1), 40-55.
- Hojjat, M. (2014). Will the unemployment rate fall with a robust forecast for the US current account balance?. *Journal of Economic & Financial Studies*, 2(4), 28- 33.
- Hondroyannis, G. (2006). Private saving determinants in European. *The Social Science Journal countries: A panel cointegration approach*, 43(4), 553- 569.
- İlhan, N. (2017). Türkiye'de Cari Açığın Sürdürülebilirliği ve Büyüme ile İlişkisi. Adnan Menderes Üniversitesi, Yüksek lisans tezi, Aydın, (472204).
- İpek Evren, K. Ö. (2016). Türkiye Ekonmisinde Üçüz Açık. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 16(3), 425- 441.
- Islam, M. F. (1998). Brazil's Twin Deficits: An Empirical Examination. *Atlantic Economic Journal*, 26(2), 121- 128.

- İslatince, H. (2007). İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kuramsal Tartışmalar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 205- 216.
- İşgüden, T. ve Köne, A. Ç. (2002). Ortadoks İktisat Üzerine Notlar. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 3(1), 97- 108.
- Jacopsen, J.P. ve Skillman, G.L. (2004). Labor Markets and Employment Relationships: A Comprehensive Approach. Oxford: Blackwell Publishing.
- Jahan, S., Mahmud, A. S. ve Papagiorgiou, C. (2014). What Is Keynesian Economics? *International Monetary Fund*, 51(3), 10 Mart 2021 tarihinde, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2014/09/basics.html/> adresinden erişildi.
- Juniper, James ve Mitchell W. (2005). Towards A Spatial Keynesian Macroeconomics, Coffee, Working Paper No:05-09.
- Kalkınma Bakanlığı, (2014). Türkiye'de Cari işlemler Açığı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 30 Mart 2021 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_TurkiyedeCariIslemlerAcigi.pdf adresinden erişildi.
- Kanca, O. C. (2012). Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 1- 18.
- Kanık, B., Sural, E. ve Taşkın, T. (2012). Beveridge Eğrisi ve Eşleşme Fonksiyonu:Türkiye Örneği. *TCMB Ekonomi Notları*, Sayı. 24.
- Karabulut, G. ve Danişoğlu, A. Ç. (2006). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 47- 63.
- Karabulut, Ş. (2018). Üçüz Açık Hipotezi ve Türkiye'de Mali Politikalar Üzerindeki Etkilerinin Analizi. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Karabulut, Ş., Ekinci, R. ve Tüzün, O. (2017). Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye’de Kamusal ve Özel Tasarruf-Yatırım Dengesi Açısından Analizi, *International Journal of Public Finance*, 2(2), 176-195.
- Karaçayır, E. ve Karaçayır, E. (2016). Yurt İçi Kredi Hacminin İşsizlik Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulaması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 13- 18.
- Karakurt, B., Şentürk, S. H. ve Şahingöz, B. (2018). Türkiye’de Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Yapısal Kırımlı Eşbütünlük Analizi. *Maliye Dergisi*, 175, 154-170.

- Karanfil, M. (2014). Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığı Sorunu: Zaman Serisi Analizi. *Journal of Entrepreneurship & Development/Girisimcilik ve Kalkinma Dergisi*, 9(2), 380- 394.
- Karanfil, M. ve Kılıç, C. (2015). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Zaman Serisi Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24), 1-20.
- Kasal, S. (2019). Zamanlararası Bütçe Kısıtı ve Türkiye’de Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi*, 9(4), 207-220.
- Kaygısız, A. D., Dilek, Göze. ve Kösekahyaoğlu, L. (2016). Türkiye’de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 273-300.
- Kaynak, P., Yücel, E. ve Sayan, S. (2014). Türkiye’de Cari İşlemler Açığı ve İşsizlik Arasında Bir Ödünleşme Var mı? *TOBB ETÜ Sosyal Politikalar ve Uygulama ve Araştırma Merkezi*.
- Kaytancı, U. B. (2010). Etkin Ücret Teorisi ve Türkiye İmalat Sanayii Üzerine Uygulama. *Ekonomik Yaklaşım*, 21(76), 93- 118.
- Keating, J. V. (1990). Identifying VAR Models Under Rational Expectations. *Journal of Monetary Economics*, 25, 453- 456.
- Kemeç, A. ve Kösekahyaoğlu, L. (2015). J Eğrisi Analizi Ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-29.
- Kenneth, O. M. (2005). Global Current Account Imbalances and Exchange Rate Adjustments. *Brooking Papers On Economic Activity*, 167-123.
- Kepenek, Y. (2012). *Türkiye Ekonomisi*. (25. Basım), İstanbul: Remzi Ktabevi.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*, United Kingdom, London: McMillan.
- Kıncal, A. (2012). Türkiye için Cari Açık Neden Bir Sorundur?, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 49(574), 7- 11, (ISSN: 1307-7112).
- Kim, C. H. ve Kim, D. (2006). Does Korea have twin deficits? . *Applied Economics Letters*, 13(10), 675- 680.
- Kirmanoglu, H. (1995). Kamu Açıklarının Etkileri Konusunda İktisat Politikaları Tartışmalarının Teorik Temelleri. *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 11-12- 13, (Nisan- Temmuz- Ekim), 193- 198.

- Kogar, Ç. İ. (1996). Denk Bütçe Teorisi ve Uygulanabilirliği Üzerine Bir Not. *TCMB Yayını, Tebliğ No: 9630*, 301- 303.
- Konak, A. (2018). Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Nedenleri ve Cari İşlemler Açığı-dış Ticaret Açığı İlişkisi. *Econder International Academic Journal*, 2(2), 163-178.
- Kovancılar, B. (2013). ABD’de Bütçe Açık ve Fazlaları: Tarihsel Bir İnceleme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(2), 67- 90.
- Kökocak, A. K. (2005). Kamu Ekonomisinin Hareket Alanı ve Teorik Yaklaşımlar. *Mevzuat Dergisi*, 91(8), 1- 13.
- Kumar, V., Leone, R. ve Gaskins, J. (1995). Aggregate and disaggregate sector forecasting using consumer confidence measures . *International Journal of Forecasting*, 11(3), 361- 377.
- Kurt, Ş. (2010). İşsizliğin Psiko- Sosyal Sonuçları ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri, *Journal of Social Policy Conferences*, 0(51), 357- 379.
- Kutlu, S. ve Horvath, L. (2017). Post Keynesyen Makro İktisadın Metodolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 95- 129.
- Layard, R. ve Nickell, S. (1991). Unemployment in the OECD Countries, Economics Series Working Papers 99130, University of Oxford, Department of Economics.
- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *Review of economics and statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lerner, A. P. (1944). *Economics Of Control: Principles Of Welfare Economics*. New York: Macmillan and Company Limited, (<https://doi.org/10.2307/1232127>).
- Limoncuoğlu, S.A. (2006). Mukayeseli Hukuk ve Türk Hukukunda İşsizlik Sigortası. Yayınlanmamış doktora tezi, İzmir.
- Lindbeck, A. ve Snower, D. J. (1987). Union Activity, Unemployment Persistence And Wage-Employment Ratchets. *European Economic Review*, 31(1,2), 157- 167.
- Lombardo, G. (2001). On the Trade Balance Response to Monetary Shocks: the Marshall-Lerner Conditions Reconsidered. *Journal of Economic*, 14(6), 590-616.
- Lordoğlu, K. ve Özkaplan, N. (2003). *Çalışma İktisadi*. İstanbul: Der Yayınları No: 358.
- Mankiw, N. G. (2009). Principles of Macroeconomics. (5. Baskı), The United States: South-Western.
- Mankiw, N. G. (2010). Macroeconomics. (7. Baskı), The United States of America: Worth Publisher.
- Mankiw, N. G. (2014). Principles of Macroeconomics. (7. Baskı), The United States: Cengage Learning.

- McTeer, B. (2008). *National Center For Policy Analysis*. 15 Mart 2021 tarihinde, ncpthinktank website: <http://www.ncpathinktank.org/pub/ba613> adresinden erişildi.
- Mishkin, F. S. (2011). *Para Bankacılık ve Finansal Piyasalar* İktisadı. (8. Baskı), (N. Engin, S. Şahin, S. Çiçek ve Ç. Boz, Çev.). Ankara: Akademi Yayıncılık.
- Modigliani, F. ve Brumberg, R. H. (1954). Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data. In: Kurihara, K.K., Ed., *Post-Keynesian Economics*. *Rutgers University Press*, New Brunswick, 388-436.
- Muth, J. F. (1961). Rational expectations and the theory of price movements. *Econometrica. Journal of the Econometric Society*, 29(3), 315- 335.
- Nafziger, E.W (2006). *Economic Development*. (4. Baskı), New York, Cambridge University Press.
- Narayan, P. K., Narayan, S. ve Prasad, A. (2008). A Structural VAR Analysis Of Electricity Consumption And Real GDP: Evidence from The G7 Countries. *Energy Policy*, 36(7), 2765-2769.
- Altun, N. ve İ, T. (2010). Türkiye'de Üçüz Açıklara Amprik Bir Yaklaşım: 1975-2010. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(2), 40-61.
- Obsfeld, M. (2001). International Macroeconomics: Beyond the Mundell- Fleming Model. *NBER Working Paper No. 8369*.
- Obstfeld, M. ve Rogoff, K. (2005). Global Current Account Imbalances and Exchange Rate Adjustments. *Brooking Papers On Economic Activity*, 67-123.
- Odabaşı, Y. ve Çetin, M. (2019). İşsizlik, Reel Döviz Kuru ve Ham Petrol Fiyatlarının Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (61), 159-172.
- Oktar, S. ve Dalyancı, L. (2012). Dış Ticaret Hadlerinin Cari İşlemler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-18.
- Oruç, E. (2016). Bütçe Açıkları Enflasyonist Etkiye Sahip Midir? Türkiye Üzerine Uzun Dönemli Analiz. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 1- 21.
- Oruç, E. (2019). Bütçe Açıklarının Milli Gelire Etkisi: 1975-2018 Dönemi Üzerine Bir Uygulama. *Econder 2019 I. Uluslararası İktisat, İşletme ve Sosyal Bilimler Kongresi*, (363-371.). Safranbolu (Karabük).
- Ouanes, A. ve Thakur, S. M. (1997). Macroeconomic Accounting and Analysis in Transition Economics. *International Monetary Fund*, 4 Nisan 2021 tarihinde

<https://www.elibrary.imf.org/view/books/071/04362-9781557756282-en/04362-9781557756282-en-book.xml> adresinden erişildi.

- Öney, E. (1970). Devalüasyon ve İhracatımızı Arttırma Olanakları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 25(4), 190-225.
- Öz, S. (2010). Nobel Ekonomi Ödülü: Arama ve Eşleştirme Modelleri. Ekonomik Araştırma Fonu, Politika Notu, (TÜSİAD).
- Özata, E. ve Esen, E. (2010). Reel Ücretler İle İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 55- 70.
- Özatay, F. (1997). Sustainability of Fiscal Deficits, Monetary Policy, and Inflation Stabilization: The Case of Turkey. *Journal of Policy Modeling*, 19(6), 661- 681.
- Özatay, F. (2013). *Parasal İktisat Kuram ve Politika*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Özçalık, M. ve Erataş, F. (2014). İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Bir Örnek. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22, 136- 151.
- Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (2014). Türkiye'de Cari İşlemler Açığı. *Kalkınma Bakanlığı*, Ankara.
- Özer, M. ve Yeldan, A. E. (2016). The Relationship between Current Account Deficits and Unemployment in Turkey. *Handbook of Research on Comparative Economic Development Perspectives on Europe and the MENA Region. IGI Global*, 492-510, (<https://doi.org/10.4018/978-1-4666-9548-1.ch020>).
- Özgen, F. B. ve Güloğlu, B. (2004). Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 31(1), 93- 114.
- Özkale, Ü. ve Karakurt, E. (2012). Türkiye'de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri. *Bankacılar Dergisi*, 83, 1- 33.
- Özkaya, H. B. ve Cinel, E. A. (2020). Türkiye'de Cari Açığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri (2006-2019). *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 227- 261.
- Özmen, İ., Gerçeker., M. ve Mucuk, M. (2019). Cari İşlemler Dengesi ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Üst-Orta Gelir Grubu Ülkeleri Örneği, Kayes 2019, 2. *Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi*.
- Özüğurlu, Y. (2005). Kamu Harcamalarının Bölüşüm İlişkileri Üzerine Etkisi: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 16 (55), 69-88.
- Palley, T. I. (2008). The Relative Income Theory of Consumption: A Synthetic Keynes-Duesenberry-Friedman Model . *Working Papers Series*, Number. 170.
- Parasız, İ. ve Bildirici, M. (2006). Modern Konjonktür Teorileri, Bursa: Ezgi Kitabevi.

- Pehlivan, G. G. ve Utkulu, U. (2007). Türkiye'nin Tüketim Fonksiyonu: Parçalı Hata Düzeltme Modeli Bulguları. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14, 39- 65.
- Peker, O. ve Hatunoğlu, H. (2009). Türkiye'de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 221-237.
- Phelps, E.S. (1969). The New Microeconomics in Inflation and Employment Theory, *American Economic Review*, 59(2), 147-60.
- Raifu, I. A. (2017). On the determinants of unemployment In Nigeria: what are the roles of trade openness and current account balance? *Review of Innovation and Competitiveness: A Journal of Economic and Social Research*, 3(4), 5- 30.
- Rosenswieg, J. A. ve Tallman, E. (1993). Fiscal Policy and Trade Adjustment: Are the Deficits Really Twins? *Economic Inquiry*, 31(4), 580- 594.
- Sancak, E. ve Demirci, N. (2012). Ulusal Tasarruflar Ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi. *Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 159- 198.
- Sandalcılar, A. R. ve Yalman, İ. N. (2012). Türkiye'de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İş Gücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 49-65.
- Saraç, Ş. (2019). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(1), 78-93.
- Sardoni, C. (1998). Wages and Employment (İçinde: Ed. Roy J. Rotheim, *New Keynesian Economics / Post Keynesian Alternatives*). London: Routledge.
- Sargent, T. J. ve Wallace, N. (1981). Some unpleasant monetarist arithmetic. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 5(3), 1- 17.
- Saydam, İ. (2010). Yeni Keynesçi Yaklaşımda Ücret Katılıkları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 59(2), 239- 262.
- Seater, J. J. (1993). Ricardian Equivalence. *Journal of Economic Literature*, American Economic Association, 31(1), 142- 190.
- Seccareccia, M. (1991). An Alternative to Labour-MarketOrthodoxy: The Post Keynesian /Institutionalist Policy View. *Review of Political Economy* , 3(1), 43- 61.
- Serban, M. (2002). Budget Deficit and Inflation. *Academy of Economic Studies, Doctoral School of Finance and Banking*, Bucharest.
- Serim, H. ve Öztürk, F. (2018). Davranışsal İktisat Ve Zamanlararası Tercih: Tasarruf Davranışı Üzerine Bir İnceleme. *Politik Ekonomik Kuram Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 146- 172.

- Sevüktekin, M., Nargeleçekenler, M. ve Giray, F. (2010). A cross-country comparison of corruption and public expenditures: A panel data approach. *International Journal of Public Administration*, 33(3), 140-150.
- Seyidoğlu, H. (2013). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. (Geliştirilmiş 18. Baskı), İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sezgin, Z., Sezgin, C. ve Kalyoncu, F. (2015). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu: Tasarrufların Önemi Ve Bireysel Emeklilik Sistemi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 228- 240.
- Shapiro, M. ve Watson, M. (1988). Sources Of Business Cycle Fluctuations, in S. Fisher (ed.). *NBER Macroeconomic Annual*, 3, 111-156.
- Shefrin, H. M. ve Thaler, R. H. (2004). Mental Accounting, Saving, and Self-control. içinde C.F. Camerer, G. Loewenstein ve M. Rabin (eds.) *Advances in behavioral economics*. New York: Russel Sage Foundation, 395- 428.
- Simon, C. J. (1988). Frictional Unemployment And The Role of Industrial Diversity. *The Quarterly Journal of Economics*, 103(4), 715-728.
- Sims, C. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica*, 48(1), 1- 48.
- Sims, C. A. (1986). Are Forecasting Models Usable For Policy Analysis? Federal Reserve Bank Of Minneapolis Quarterly Review, 2-16.
- Sinan, B. (2018). Türkiye’de İşsizlik Oranları ile Uluslararası Petrol Fiyatları İlişkisi: 1980-2016. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA)*, 3(4), 681-695.
- Songur, M. ve Saraç, F. E. (2018). Türkiye’de Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi Ve Ricardocu Maliye Politikası (1975-2014). *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(2), 149- 170.
- Snowdon, B. ve Vane, H. (2012). Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü. (2. Baskı), B. Kaplamacı, Çev.), Ankara: Efil Yayınevi.
- Standing, G. (1983). The Notion of Structural Unemployment, *International Labor Review*, 122(2), 137.
- Stiglitz, J. E. (2003). Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı. İstanbul: Alfa Yayıncılık, Çevirmenler: Arzu Taşcıoğlu ve Deniz Vural. 1. Baskı
- Stockhammer, E. (2006). Is The Nairu Theory A Monetarist, New Keynesian, Post Keynesian Or A Marxist Theory? *Working Paper Series 96*.
- Stock, J. ve Watson, M. W. (2001). Vector Autoregressions. *Journal of Economic Perspectives*, 15(4), 101- 115.

- Szakolczai. (2006). The Triple Deficit of Hungary. *Hungarian Statistical Review*. 10, 40-62.
- Şahbaz, A. (2009, Nisan). Gelişmekte Olan Ülkelerde Kur Değişimlerinin Toplam Çıktı Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama . Yayımlanmamış doktora tezi. Adana.
- Şıklar, İ. (2004). Para Teorisi ve Politikası, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Talas, C. (1997). Toplumsal Ekonomi Çalışma Ekonomisi. (7. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Tarhan, A. ve Kaya, M. V. (2011). Keynesyen İktisatta Ücretlerin Katılığı Sorunu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 223- 236.
- Tarı, R. (2011). *Ekonometri, Gözden Geçirilmiş 7. Baskı*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Tarı, R. ve Bakkal, H. (2017). Türkiye'de İşsizliğin Belirleyicileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 1- 17.
- TCMB, (2021). Ödemeler Dengesi Analitik Sunum, 1 Nisan 2021 tarihinde, odemelerdengesi.tcmb.gov.tr adresinden erişildi.
- Tekin, M. ve Özçelik, Ö. (2019). Kavramsal ve Teorik Çerçeve Üçüz Açık Sorunu Araştırma Makalesi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 2(2), 117- 141.
- Temel, H.Y. ve Yapraklı (2015). Küreselleşen Dünyada İşsizlik. İCEP Konferans Bildirisi, 15 Haziran 2015, Makedonya, ss. 1- 11.
- Temurlenk, M. S. ve Başar, S. (2012). Türkiye İçin Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı (Nairu) Tahmini. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 71- 83.
- Tobin, J. (1980). Stabilization Policy Ten Years After. *Brookings Papers on Economic Activity*, 11(1), 19- 89.
- Tokathoğlu, İ. (2016). Küresel Kriz Öncesi ve Sonrası Dönem için Türkiye'nin Beveridge Eğrisi Tahmini. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(3), 73- 105.
- Tokmakçioğlu, K. ve Özçelebi, O. (2018). Yapısal Var Modeli Çerçevesinde Kısa ve Uzun Vadeli Faiz Oranları ile Reel Döviz Kuru Arasındaki Etkileşim. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 1-16.
- Tomanbay, M. (2019). İktisadi Düşüncenin Gelişimi ve İktisat Okulları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 31- 45.
- Tunca, Z. (2002). Rasyonel Beklentiler Teorisi ve Phillips Eğrisi", İktisat'ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar. *İ.Ü İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Eğitim Serisi* 2.

- TÜİK, (2019). İş gücü İstatistikleri Mikro Veri Seti, 20 Mart 2021 tarihinde <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/isgucu.pdf> adresinden erişildi.
- Tülümce, S. Y. (2013). Türkiye’de Üçüz Açığın Ampirik Analizi (1984-2010). *Maliye Dergisi*, 165, 97- 114.
- Türk Hukuk Kurumu, Türk Hukuk Lügatı. (1991). Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (3. Baskı), Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Türkey, H. (2013). Türkiye'de Cari Açık, Bütçe Açığı ve Yatırım-Tasarruf Açığı İlişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 253-269.
- TÜSİAD, (2004). Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik, 18 Mart 2021 tarihinde <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar?start=260> adresinden erişildi.
- Uluyol, O. (2019). Akademisyenlerin Tasarruf Yapma ve Tasarrufları Değerlendirmeye Eğilimleri: Türkiye Uygulaması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 740- 768.
- Umer, M. M. (2015, Haziran). Devaluation And its Impact On Ethiopian Economy. *Master's Thesis*. Ankara.
- Ünsal, E. (2007). Makro İktisat. (7. Baskı), Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Uslu, N. G., Dursun, P. K. ve Çer, Ş. (2019). Türkiye’de Beverigde Eğrisinin Geçerliliğine İlişkin Ampirik Bir Analiz. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 43-52.
- Utkulu, U. (2001). Türkiye'de Dış Açıkların Belirleyicileri: Ekonometrik Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 16(2), 113-132.
- Viner, J. (1954). Schumpeter's History of Economic Analysis. *American Economic Association*, 44(5), 894- 910.
- World Data Bank, (2021). 11 Mart 2021 tarihinde [/https://data.worldbank.org/indicator/Unemployment, total \(% of total labor force\) \(modeled ILO estimate\) | Data \(worldbank.org\)](https://data.worldbank.org/indicator/Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) | Data (worldbank.org)) sitesinden erişildi.
- Wray, R. L. (2000). The Employer of Last Resort Approach to Full Employment. CFEPs Working Paper No:9.
- Yapraklı, S. (2010). Türkiye’de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 64(4), 141-163.
- Yasa, B. D. (2017). İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliği Kuramının Evrimi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 281-298.

- Yavuz, E. ve Zhalelkanova, N. (2018). İkiz Açık Hipotezinin Ampirik Olarak Test Edilmesi: Johansen Eş-Bütünleşme Analizi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 11, 50- 61.
- Yener, S. (2018). İktisadi Kuramlar ve Girişimcilik. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 13- 38.
- Yeşilyurt, Ş. ve Cural, M. (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bütçe Dengesinin Gelişimi: 1643-1918. *AKÜ İİBF Dergisi*, 17(2), 159- 175.
- Yiğit, M. (2020). Mutlak Gelir Hipotezi Çerçevesinde Marjinal Tüketim Eğiliminin Seyri 2006Q1 – 2019Q4 Türkiye Örneği. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 1- 16.
- Yıldırım, K. ve Öcal, F. M. (2020). Tasarruf Açığı Sorunu: Türkiye ve Çin Karşılaştırması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(2), 262- 274.
- Yıldırım, K., Taşdemir, D. ve Taşdemir, M. (2016). *Makroekonomi*. (13. Baskı), Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, S. (2006). Avrupa Birliği'nde İstihdam Politikaları ve İşsizlik; Euro Alanında Gelişmeler. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, (208227).
- Yılmaz, F., Şeker, O. ve Pektaş, E. (2019). İşsizlik ve Enflasyon Çerçevesinde Phillips Eğrisinin Türkiye Üzerindeki Geçerliliğinin Vektör Otoregresif ve Markov Rejim Değişim Modelleriyle Sınanması. *International Conference on Eurasian Economies*, 11-13 Haziran 2019, KKTC: Famagusta, ss. 21-28.
- Yılmaz, H. ve Tütüncü, A. (2020). Türkiye'de Bütçe Açığı – Cari Açık İlişkisi: Zamanla Değişen Nedensellik Testi (1975-2017). *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 47- 60.
- Yüceol, H. M. (2005). Bir Politika Değişkeni Olarak İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu Ve Türkiye' De Gerçek İşsizlik Oranı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* , 3(12), 118- 133.
- Yükseler, Z. (2009). Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını, 10 Mart 2021 tarihinde, <https://www.tcmb.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Yükseler, Z. (2011). Türkiye'nin Karşılaştırmalı Cari İşlemler Dengesi ve Rekabet Gücü Performansı (1997-2010). 15 Mart 2021 tarihinde, <https://www.tcmb.gov.tr/> adresinden erişildi. TCMB, Ankara, (ISBN: 978-605-4911-34-9).
- Yükseler, Z. (2013). Tasarruf- Yatırım Dengesi Türkiye Uygulaması. 25 Mart 2021 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/> adresinden erişildi. TCMB, Ankara.
- Zivot, E. (1992). Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

ÖZGEÇMİŞ

Lise öğrenimini Trabzon Fatih Lisesi’de tamamladı. 2011- 2016 yılları arasında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’de iktisat bölümünü bitirdi. 2018 yılında Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’de iktisat tezli yüksek lisansa başladı.

